

ԱՇՈՒՂ
ՅԱՐԹՈՒՆ ՕՂԼԻ

կարեց յայտնի նկարիչ
ըզար Ղարաբեգեան).

Հրահանգի Հայկական Լեզու Դիվիզիոնի Գրասխանին

Գրառություն չի արվում

ԱՐԱՄ ԵՐԵՄԵԱՆ

89199
Ե-79

ԱՅՈՒՊԸԱՍՏ Է 1981 Ք.

25180
11
A 27405

ԱՇՈՒՂ ՅԱՐԹՈՒՆ ՕՂԼԻ

**ՓԵՐԱՆԳՆԵՐ
ԱՇՈՒՂԱԿԱՆ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆՆԻՑ**

1946

ՏՊԱՐԱՆ «ՄՈՒԵՐՆ», ԹԵՀՐԱՆ.

Այս գրքի հրատարակութիւնը սիրով յանձն
առեց Աշուղ Յարութ օղլու տոհմից գրասէր պ.
ԿԱՐՕ ԱՇՈՒՂԵԱՆԸ, որին հրապարակով յայտ-
նուած ենք մեր խորին շնորհակալութիւնները:

Ա. ԵՐԵՄԵԱՆ

ԱՇՈՒՂ ՅԱՐԹՈՒՆ ՕՂԼԻ

(ՆՐԱ ԾՆՆԴԵԱՆ 185-ԱՄԵԱԿԻ ԱՌԻԹՈՎ)

1760—1840

I

ԱՇՈՒՂԸ

Իրանահայ աշուղների մէջ ամենատաղանդաւորն է Յարթուն օղլին, որ իր ինքնատիպ ստեղծագործութիւններով մի ուրոյն էջ է գրաւում հայ աշուղական գրականութեան պատմութեան մէջ:

Նա մէկն է իր ժամանակի այն լաւագոյն աշուղներից, որ մտաւորապէս աւելի բարձր կանգնած լինելով իրեն շրջապատող հասարակութիւնից, իր չօնգուրի լարերով և ինքնուրոյն երգերով կարողացել է ուշագրաւ դեր կատարել իր տպրած միջավայրում և յարգանք ու համակրանք վայելել: Չնայած այդ հանգամանքին, նա անծանօթ է մնացել հայ բանահիւսութեան և բանասիրական աշխարհին: Նրան ճանաչել են միայն իր շրջապատում և հարևան գաւառներում: Դրանից դուրս, հայութեան միւս շրջաններին, նա մընացել է անյայտ: Նոյն վիճակին են ենթարկւել և նրա երգերը: Նրա մահից ութսուն մէկ երկար ու ձիգ տարիներ յետոյ միայն այդ երգերն արժանացել են տպագրութեան, իսկ նրանցից և ոչ մէկն երգչի կենդանութեան օրով լոյս չի տեսել:

Նոյն ճակատագիրն են ունեցել հայ միջնադարեան երգիչներն ու տաղերգուները — Գրիգորիս Աղթամարցի, Մկրտիչ Նաղաշ, Նահապետ Քուչակ, Ղազար Մեքաստացի, Նաղաշ Յովնաթան և ուրիշներ: Նրանց երգերն էլ ձիգ տարիներ մնացել են անյայտութեան խաւարի մէջ, փոշիների ներքոյ և իրենց ապրած շրջանում չեն հրատարակւել:

Յարթուն օղլու անյայտ մնացած երգերն առաջին անգամ լոյս ընծայեցին 1921 թւին, Նոր-Ձուղայում, «Աշուղ Յարթուն օղլի», Ա. փշրամբներ աշուղական գրականութիւնից խորագիրը կրող մի փոքրիկ տետրակով: Այդ թւականից նա անցաւ աշուղական գրականութեան պատմութեան մէջ, նա կենդանացաւ ժողովրդի հոգում և էլ չի մոռացւի:

Այդ ժամանակներից անցել են ուղիղ քսան և հինգ տարիներ, որի ընթացքում աշուղի մասին ձեռք բերինք կենսագրական նորանոր նիւթեր և փաստական նոր տւեալներ, որոնք աւելի հարստացան, երբ 1921 և 1945 թւականներին Սպահանի Չարմահալ գաւառի հայ գիւղացիների ազգագրութիւնն ու սոցիալական դրութիւնն ուսումնասիրելու նպատակով՝ շրջեցինք հայաբնակ գիւղերը:

Այսօր, երբ լրանում է աշուղի ծննդեան 185-ամեակը, պարտք ենք համարում նրա կեանքի գլխաւոր էջերը և պօէզիայի հիմնական գծերը մի նոր ուսումնասիրութեամբ ծանօթացնել հայ բանասիրական աշխարհին: Նշենք և այն, որ երգչի ստեղծագործութիւններն իր սիրոյ ու հոգեկան ապրումների, այլ և ժամանակակից կեանքի երգերն են: Այնտեղ աշուղն արտայայտել է այն, ինչ որ խորապէս զգացել է և ապրել: Այդ է պատճառը, որ նրա ոտանաւորներն անկեղծ են, զգայուն և հարազատ, երգեր, որոնք բոլորում են ոչ միայն երգչի հոգուց, այլ և իր ժամանակի սիրող երիտասարդութեան հոգեկան աշխարհից: Նրանք խօսում են բոլոր սիրող սրտերի հետ և արտայայտում նրանց զգացումներն ու յոյգերը, որով ունեն միայուն արժէք: Այդտեղ էլ կայանում է աշուղի լիրիկական երգերի գեղարւեստական արժանիքը:

Այդ երգերով էլ այսօր երգիչն առանձնայատուկ և ուրոյն տեղ է գրաւում իրանահայ աշուղներէ մէջ: Ութսուն երկար տարիների ընթացքում դեռ հրապարակ չի եկել պարսկահայ մի այլ աշուղ, որ գերազանցէր նրա պօէզիային: Ահա և նրա ժողովրդական արժէքը:

— Շատ աշուղներ ենք ունեցել, պարոն Արամ, — ասում էին գիւղի ծերունիները, — բայց մինչև օրս էլ Յարթուն օղլու նմանը

չենք ունեցել, նրա չօնգուրը շատ անուշ էր, նրա գիրն ուրիշ էր: Մենք հպարտ ենք նրանով:

Եւ այսօր փաստն այն է, որ աշուղն ապրում է գիւղացիների հոգիներում և ապրեցնում նրանց իր հոգու կրահով:

II

ՄԻՋԱՎԱՅԻՐԸ

Լուսաբանենք այժմ, թէ Յարթուն օղու երգերն ինչպիսի միջավայրում են յօրինւել:

Աշուղը անել և մեծացել է գլխաւորապէս Սպահանի Չարմահալ գաւառում: Դա Իրանա-Հնդկաստանի թեմի հայաշատ և կարևոր գաւառներից մէկն է, ուր այսօր ապրում են մօտաւորապէս 3500 հայ աշխատաւոր գիւղացիներ: Դրանք բեկորներն են այն մեծ և բոնի գաղթի, որ տեղի ունեցաւ 17-րդ դարում, 1606 թին, Շահ-Աբրահիմ ձեռքով: Մօտ երեք ու կէս դար է, որ նրանք կենտրոնացել են Իրանի հողի վրայ և իրենց հալալ աշխատանքով զարկ տւել գաւառի գիւղատնտեսութեանը: Սակայն, չնայած այդ հանգամանքին, նրանք տնտեսապէս միշտ էլ ապրել և ապրում են ողբերգական պայմաններում: Եւ դա հասկանալի պատճառով: Չարմահալն Իրանի այն խուլ, յետ ընկած գաւառներից մէկն է, ուր անփոփոխ ծանրացել է դարերի դժբախտ իրականութիւնը: Այնտեղ դեռ կալւածատէր ինքնիշխան խաներն ու արքայներն են իշխում իրենց սանձաբձակ բռնակալական ճնշումներով, մի գաւառ, ուր ոչ մի հաստատուն օրէնք չկայ, ուր բացակայում է արդարութիւնն ու խիղճը, ուր կեղեքումներն ու հարստահարութիւնները սովորական երևոյթներ են: Այդ անմխիթար գրութիւնը պիտի բացատրել ներանով, որ գիւղերի հողերը բաժանւած են մեծ ու փոքր կալւածատէրերի միջև*), որոնք իրենց գիւղերում տէր ու տնօրէն են և թէև չեն մասնակցում հողագործական աշխատանքներին, չեն արտադրում,

*) Խոշոր գիւղատէրերից մէկն է Մօրթէզաղուլի խան Բախտիարցին, որ ունի 120 գիւղ:

բայց փառաւոր ապրում են: Նոյնիսկ նրանք չեն կազմակերպում գիւղատնտեսական աշխատանքները: Ամենաշատը շրջում են գիւղերը, տեսնում իրենց կալածները և կապալով տալիս գիւղերի ցանքն ամենաթանկ գնողներին: Նրանք էլ գիւղացիներին ստանում են բերքի արդիւնքի $\frac{1}{3}$ մասը, միաժամանակ շահագործում են և կողոպտում: Շատ բնական է, որ նման հանգամանքներում գիւղացիները չպիտի կարողանան վայելել իրենց դառն քրտինքի արդիւնքը: Այդպէս են ապրել նրանք մօտ երեք ու կէս դար: Եւ մինչև այսօր էլ դեռ հեծում են նոյն միջնադարեան ճորտական կարգերի, կամայական ծանր հարկերի և տնտեսական ճնշող ու քայքայիչ պայմանների մէջ: Նրանք աշխատում են, տքնում, արտադրում, բայց դարձեալ քաղցած են, կիսամերկ, որովհետև տէրը չեն իրենց իրաւունքին ու աշխատանքին: Նրանք ճորտեր, ստրուկ-աւյեաններ են: Այդպէս են վճռել նրանց ճակատագիրը գիւղական հարիւրաւոր կալաժատէրերը, որոնք օրէց օր արիւնաքամ են անում գիւղացիներին:

Բայց պատկերը սրանով չի վերջանում:

Հողի մշակների կեանքը դառնացնում են նաև աւաղակային հարստահարութիւնները, որոնք այնքան սովորական երևոյթ են այս դժբախտ գաւառում*), էլ չենք նշում այն կոիւնները, որ երբեմն տեղի են ունենում կառավարական իշխանութեան և ապստամբ կալաժատէր խանների միջև, պատահում է նաև, որ խաները միմեանց դէմ են գինեում: Ֆէօդալական այդ ընդհանուր դրութիւնը՝ հողատէրերի կամայականութիւնները, խանների ներքին խռովութիւններն ու ապստամբութիւնները և աւաղակային կողոպուտներն անդրադառնում են աշխատաւոր գիւղացիութեան տնտեսութեան վրայ: Գրութիւնն էլ աւելի է ծանրանում, երբ գիւղերին երիտասարդնե-

*) 1945 թ. Օգոստոսին, երբ Արադանի «Ուսումնասիրաց» Միութեան Գեներ. Վարչութեան յանձնարարութեամբ, կազմում էինք Չարմադալի ազգագրութիւնը, Հաջիարադ գիւղում տկանատես եղանք մի ակումբ պատկերի: Ջինաժ աւաղակները գիւղի արօտատեղից, երեկոյկան ժամը 6-ին, տարան գիւղացիների 60 ոչխարներն ու այծերը:

րին տանում են պետութեան համար պարտադիր զինւորական ծառայութեան, Այս բոլորի վրայ աւելացնենք և այն թանձր խաւարն ու տգիտութիւնը, որ իշխում են բոլոր գիղերում: Ամբողջ գաւառում չեն եղել և մինչև օրս էլ դեռ չկան օրինակելի կանոնաւոր դպրոցներ, որոնք նպաստէին գիղացիների մտաւոր, բարոյական դաստիարակութեանը: Կուլտուրապէս քարացած այդ միջավայրում գիղացիները մնացել են յեռանկալ վիճակում, տգէտ ու անուս, թաղած նախապաշարութեան և անշարժութեան մէջ, Ահա նման խաւար միջավայրի ու շրջապատի մէջ է սնւել ու մեծացել Յարթուն օղիւն: Այդտեղ էլ յօրինել է նա իր երգերի մեծ մասը:

III

ԿԵԱՆԲԸ

Յարթուն օղիւ աշուղական արժէքը և կատարած դերը լաւ ճանաչելու համար անհրաժեշտ է թերթել նրա կեանքի պատմութեան էջերը: Անհրաժեշտ է ծանօթանալ նրա կենսագրութեան հիմնական գծերի և հասարակական այն պայմանների հետ, որոնց մէջ նա սնւել է ու զարգացել և ուր կազմակերպւել է նրա աշուղական ձիրքը:

Աշուղի մասին կենսագրական հարուստ նիւթեր, տարաբախտաբար, պակասում են: Այժմ նրա սերնդից Մամուքա գիւղում ապրում է միայն ծոռը՝ Յարութիւն Աշուղեանը, որ իր պապի չօնգուրի վրայ նւագում է նրա յօրինած հայերէն և թրքերէն երգերը, բայց երգչի կեանքից ոչինչ չի յիշում, իսկ եղբորորդին, որ 1919 թւականին արդէն 85 տարեկան մի ծերունի էր, հաղորդեց մեզ կենսագրական մի քանի հարեանցի տեղեկութիւններ, որոնք, սակայն, դարձեալ չեն պարզում երգչի կեանքի գոնէ ընդհանուր գծերը: Նոյնպէս որոշ նիւթեր քաղեցինք գիւղի ծերունիներից: Այդ տւեալների մէջ կան և վիպական տարրեր, որոնք առարկայական քիչ արժէք ունեն, սակայն և այնպէս նրանց էլ յիշատակում ենք, ամբողջացնելու համար աշուղի կեանքի պատկերը: Բանանք այդ էջերը:

Յարթուն օղլին (Յովհաննէս Յարութիւնեանը) ծնւել է Իրանի Սպահան նահանգի Չարմահալ գաւառի Ասադաբադ գիւղում, մօտաւորապէս 1760 թւականին*), մի համեստ շինականի ընտանիքում, իսկ մեծացել է նոյն գաւառի Անվադաբադ գիւղում։ Նրա հայրը, որ եղել է հողագործ, քրտնաջան վաստակավ հայթիայթել է իր ընտանիքի ապրուստը։ Աշխատասէր մայրը, նման բոլոր հայ գեղջկուհիներին, օգնել է իր ամուսնու երկրագործական աշխատանքներին։ Թէ ծնողներն ինչպիսի՞նք ազդեցութիւն են ունեցել երգչի հոգեկան աշխարհի վրայ և թէ՛ ընտանիքում ինչպէ՞ս է անցել նրա մանկութեան շրջանը և ի՞նչ տեսակ տպաւորութիւններ է կրել նա այդ շրջապատից, դժբախտաբար, տեղեկութիւններ պակասում են։ Այսքանը միայն պարզ երևում է, որ նա իր սոցիալական ծագումով ու դրութեամբ եղել է ժողովրդի չքաւոր դասից և իր պատանեկան օրերի մեծ մասն անց է կացրել աշխատանքի դաշտում։ Նա իր ծնողների հետ գնացել է հանդը և օգնել նրանց վար ու ցանքսի մէջ։ Գիւղական աշխատանքների ժամանակ նա համարեա միշտ եղել է բնութեան ծոցում, ուր անվերջ դիտել է կապուտակ երկինքը, արևի ոսկէ շողերի հետ համաբուրող արծաթ ջրերը, լողացող ամպերը, որոտը, կայծակը, վերջալոյսի նուրբ երանգները, աստղադարդ կամարում սահող լուսինը, դիտել է գոյն-գոյն ծաղիկներով զարդարուն կանաչ սարերը, լսել է կարկաչահոս աղբիւրների և քաղցրախօս թռչունների համերգը։ Բնութեան այդ գեղեցիկ նկարները խոր տպաւորութիւն են թողել նրա մատաղ հոգու վրայ։ Այդ ազդեցութեան արձագանքը նկատելի է նրա որոշ երգերի մէջ։ Յատկապէս նրա սիրային և այլաբանական երգերն այդ միջավայրի ազդեցութեան դրոշմն են կրում։ Նա իր եարի գովասանքն անելիս՝ յաճախ օգտուել է բնութեան պատկերներէից, իսկ նրա դէմքը նկարել է այսպիսի գոյներով։

*) Երգիչ Տէր-Կարապետ Օհանեանի «Դավթար»-ում արձանագրուած աշուղի մահւան 1840 թիւը սրբագրում է նրա ծննդեան նախկին 1789 թւականը։
Ա. Ն.

«Վարժ երեսդ բադը ա էլել,

Թամամված լոյսնիակի պէս».

Կամ հետեւել երկտողը, ուր այնքան գեղեցիկ պատկերով
է գծել իր ետրի դիմագիծը.

«Աչքդ գուլալ, ունքդ կամար,

Լոյս երեսդ շամս ու ղամար».

Իր սիրունու գեղեցկութիւնը գծել է նաև բնութեան երփ-
ներանգ ծաղիկներով: Ահա մի պատկեր.

«Քշերդ կարմիր վարդ...

Պոնչկնիդ բալառան ծաղիկ...

Ձնաղներդ սառն անոշ աղբիւր,

Ծոցիդ մէջն ա չայիր չիման...»:

Կամ՝

«Սրտիս մէջն շիրին ջան իր,

Սուսան ու սմբուլ, ուհան իր»:

Թէև Յարթուն օղլու ծնողների մասին հարուստ տեղե-
կութիւններ պակասում են, բայց երևում է, որ նրանք եղել են
ուսումնասէր և գրասէր մարդիկ: Իրենց գաւաակին յանձնում են գիւ-
ղի քահանայի դաստիարակութեանը, որ ուսում ստանայ:

Դա այն ժամանակաշրջանն էր, երբ ամբողջ գաւառում,
ինչպէս այսօրւայ շատ խաւար գիւղերում, չկային դպրոցներ և
կրթական գործը ղեկավարում էին խալիֆայական վարպետները:
Իւրաքանչիւր գիւղ ունէր իր տիրացու «գիտնական» գրագիրը կամ
քահանան, որի մօտ ուսանում էին գիւղի պատանիները: Հին, սխո-
լաստիկ մանկավարժութեան շրջանն էր դա, ուր սովորում էին
գեղջուկ պատանիները: Ահա նման միջավայրում էլ աշուղը սնւում
է և զարգանում: Նրա առաջին ուսուցիչը՝ վարպետ Տէր-Յովհան-
նէսը՝ գիւղում աչքի է ընկնում իր գրագիտութեամբ և մեծ ազդե-
ցութիւն է ունենում իր մոնթի վրայ: Ժամանակի պահանջի հա-
մաձայն՝ նա դառնում է քահանայի հլու և հաւատարիմ աշակերտը,
որպէսզի նրանից մտաւոր լոյս ստանայ: Բայց ինչ կրթութիւն է
ստանում նա իր ուսուցչի մօտ: Քահանան նրա ձեռքը տալիս է

կարգալու Նարեկ, Աւետարան, Սաղմոս, աղօթագրքեր, եկեղեցական շարականներ, Զարգանում է նա այդ կրօնական գրքերի ընթերցանութեամբ և կազմակերպւում նրանց ազդեցութեան ներքոյ, Քահանայ ուսուցիչը, իբրև հոգևորական, դաստիարակում է իր սանին կրօնական ուղղութեամբ: Այդ ազդեցութիւնը նկատուում է այսօր նրա կրօնական և բարոյական երգերի մէջ: Սակայն, Տէր-Յովհաննէսի մօտ Յարթունը շատ երկար չի մնում. մի քանի տարուց յետոյ վերջանում է նրա ուսման շրջանը: Այդ դպրոցից նա գուրս է գալիս մտաւոր շատ աղքատիկ պաշարով: Այնուհետև նրա համար սկսում է ուսման մի նոր շրջան: Դա աշուղական դպրոցն էր: Այդ ժամանակաշրջանում իրանը բաւական հարուստ էր աշուղներով, որոնք շրջում էին գաւառից գաւառ, գիւղից գիւղ, ժողովրդի մէջ տարածում իրենց ստեղծագործութիւնները և նրա մէջ վառ պահում աշուղական երգն ու արւեստը: Այդ աշուղներից յայտնի էին Ամիրօղլի (1740 – 1826 թ.), Ղուլ Յովհաննէս (1740 – 1834 թ.) և ուրիշներ: Նրանք այցելում են նաև Զարմահալ գաւառը և իրենց չօգուրի լարերով ուրախացնում գիւղացիներին, փայլ տալով նրանց հանդէսներին ու խնջոյքներին: Պատանի Յարթունը լայն չափով օգտւում է այդ գեղեցիկ պատենդութիւնից, որ մեծ դեր է կատարում նրա աշուղական կեանքի կազմակերպութեան գործում: Նա աշուղների մօտ գնալով՝ ուշադրութիւն է դարձնում իւրաքանչիւր երգչի երգ ու նւագին և շնորհիւ իր ընդունակութեան՝ շուտով սովորում է աշուղութեան արւեստը: Նա միաժամանակ անգիր է աւելում աշուղների երգերը: Ծնողներն իրենց գաւազի առաջադիմութիւնը տեսնելով՝ յանձնում են նրան այդ շրջանի իրանահայ յայտնի աշուղ Ղուլ Յովհաննէսի խնամքին, որ փայլում էր իր չօգուրով և պօէզիայով: Նա մեծապէս ազդում է իր աշակերտի հոգովրայ և նրա աշուղական արւեստի զարգացման գործում դնում իր դրոշմը: Յարթունը նրա մօտ աշակերտում է մի քանի տարի, ապա իր ճարտար գրչով գերազանցում է նրան: Սակայն, երգիչը Ղուլ Յովհաննէսի դպրոցով չի բաւականանում: Աշուղական միջավայրը զարթեցնում է նրա հոգում ուսման մէջ խորանալու մեծ սէրը. նա

ձգտում է էլ աւելի կատարելագործել, աւելի բարձրանալ: Այդ ձգտումը նրան դարձնում է թափառական: Եւ նա կտրելով անապիւս տարածութիւններ, Նոր-Ջուղայից անցնում է Մ. Էջմիածին, Դա մի դժւար և ծանր ճանապարհորդութիւն էր, որ կատարում է նա, տոգորւած ուսման անհուն տենչով: Էջմիածինը, հայ ժողովրդի կը-րօնական զգացումների ու ապրումների այդ օջախը, ժամանակին յայտնի էր իր դպրոցով՝ ուր դիմում էին բազմաթիւ գաւառներից և գիւղերից հարիւրաւոր ուսումնաժարաւ պատանիներ: Դրանցից մէկն էր Յարթուն օղլին: Թէ այնտեղ նա ինչքան ժամանակ է մը-նում և ինչպիսի կրթութիւն է ստանում, տարաբախտաբար, տեղեկութիւններ պակասում են: Միայն իր երգերի ներքին բովան-գակութիւնից, արտայայտած մտքերից ու հայեացքներից կարելի է հետեցնել, որ նա ժամանակի ոգու համապատասխան ուսում է ստա-նում: Յատկապէս ծանօթանում է եկեղեցական պատմութեան և հայկական մատենագրութեան հետ: «Օրհնութիւն հարսանեաց» եր-գի մէջ նա յիշատակում է թագաւորների — Կոստանդիանոսի, Տրդա-տի և հայ գրական-եկեղեցական մշակներից Սահակ Պարթևի, Մես-րոպ Մաշտոցի, Մեծն Ներսէսի, Գրիգոր Նարեկացու, Օհան Որոտ-նեցու, Յարթնացու անունները: Այդ հանգամանքն էլ վկայում է, որ նա ուսումնասիրել է հայ գրականութեան պատմութիւնը: Էջմիած-նից նա այցելում է Վան, Վարազ և Աղթամար, ծանօթանում բնու-թեան գեղեցիկ տեսարանների հետ և ստանում ամենաքաղցր ու անմոռանալի ապաւորութիւններ:

Յարթուն օղլու կեանքում նշանակալից դեր է կատարում նաև Մ. Կարապետը, որ գտնւում է Տարօնում (Մշում) և հիմնել է դեռ նախաքրիստոնէական շրջանում գոյութիւն ունեցող մեհեան-ների տեղ: Դա այն սրբավայրն է, որ ժողովրդական և աշուղա-կան երգերում մեծ տեղ է բռնում: Ահա թէ նրա մասին ինչ է գը-րում իր «Դավթար»-ում տաղանդաւոր աշուղ Սայեաթ-Նովան.

«Ես մըղղըսու վուրթի Արութինս պատուց ինչօրի եարսուն տարին, գլուխ դրի ամէնառն խաղին, ամա ուրբը Կարապետի կարօ-ղութէնով սօվրէցայ քամանչէն ու չօնգուրն ու ամբուրէն»:

Նոյնպէս Թիֆլիսեցի աշուղ Յաղուբ օղլին իր մի ոտանաւորի մէջ գովում է Ս. Կարապետին այսպէս.

«Յոյս հաւատով խնդրողին կը տայ մուրատ իւր տանն,
Ամէն խորհուրդ կատարող՝ նա Մշու Սուլթանն,
Սրբոց միջին երեւի, որ չիկայ բարեբարն»:

Հայ հաւատացեալ և ջերմեռանդ ժողովուրդը դարեր շարունակ զանազան քաղաքներից ու գիւղերից ուխտի է գնացել «Ս. Կարապետին», մոմեր վառել, մատաղ կտրել և բարձրացրել է կրօնական այդ սրբավայրի նշանակութիւնը: Աւանդութիւնն ասում է, թէ ով որ հաւատով է ապաւինում սրբին, հասնում է իր մուրազին: Ջերմ հաւատով դիմում է սրբին նաեւ Յարթուն օղլին, որպէսզի աշուղական շնորհք ստանայ: Նա գիշերը, գիւղացիների պատմելով, երազ է տեսնում: Մի ջահէլ մարդ, իբր թէ Ս. Կարապետը, նրան մի բեռ եփած կորեկ է տալիս, որ տանի սարի գագաթը: Աշուղը շալակում է կորեկը և բարձրանում սարի ծայրը: Այդ յաջող վերելքը նշան է համարում, որ ինքը Ս. Կարապետից ստացել է աշուղական շնորհքը: Այնուհետեւ նա վերադառնում է հայրենի գիւղը, ուր ժողովուրդը դիմաւորում է նրան և մեծ պատուով ընդունում իր սիրելի աշուղին: Նա իր հայրենակիցներին, իբրեւ նէշ, սադափէ խաչեր է բերում հայկական սրբավայրերից: Դրանից յետոյ սկսում է նրա աշուղական գործունէութիւնը: Նա ձեռք առնելով չօնգուրը, շրջում է գիւղից գիւղ, երգեր է յօրինում և մրցում գիւղական աշուղների հետ: Շուտով է տարածւում նրա երգի ու նրաւգի համբաւը: Նա աչքի է ընկնում իր աննման ձիւրքով. անպատրաստից երգեր է հիւսում և զարմանք պատճառում ժողովրդին: Իբրեւ աշուղ՝ նա շրջում է բազմաթիւ քաղաքներ և դէրվիշի նման թափառական կեանք վարում, ինչպէս ինքն է յիշատակում իր յօրինած «Մատանու երգի» մէջ.

«Ես Յարթուն օղլին ամ, չասես յուրիշ ամ,

Թամամ աշխարհ ման ամ գալիս, դարվիշ ամ»:

Երգում է նա գլխաւորապէս իր անհատական ապրումներն ու յոյգերը: Երգում է հասարակութեան կենցաղային որոշ գծերն

ու պակասութիւնները, միաժամանակ բարոյախօսում է, խրատում և այդ գծով ժողովրդին կրթում ու դաստիարակում:

IV

ԱՐՏԱԲԻՆԸ ԵՒ ԲՆԱԽՈՐՈՒԹԵԱՆ ԳԾԵՐԸ

Ծերունի գիւղացիները Յարթուն օղլուն նկարագրում են բարձրահասակ, յաղթանդամ, սպիտակ պարթև մօրուքով, լայն թիկունքով և ուժեղ բազուկներով: Ահա և նրա տարազը — քոլքէ գըդակը գլխին, արխալուղով, թումբանով և կապայով, մէջքին երկար գօտի, ոտքերին կիյվէ և չօնգուրը միշտ աբայի տակ: Անպաճոյճ այս աշուղը, հակառակ իր ծերութեան, ունենում է քաղցր և դուրեկան ձայն, իսկ բնաւորութեամբ լինում է զգայուն, շղային և դիւրագրգիռ: Նրա դիւրաբօրբոք բնաւորութիւնը բնորոշող փաստերից գիւղացիները գծում են մի այսպիսի պատկեր: Մի գեղեցիկ առաւօտ նա Չարմահալ գաւառի Լիվասեան գիւղից ճանապարհւում է դէպի Մամուլքա գիւղը: Ճանապարհին տեսնում է մի խումբ գիւղացիներ, որոնք մի արտի եզրը նստած, երգում են իր յօրինած երգերը, բայց աղաւաղւած ձևով: Նա սաստիկ զայրացած ցած է գալիս իշուկի վրայից և սկսում է ոչնչացնել նրանց նոր ջրած արտը: Երբ հարցնում են պատճառը, նա բարկացած պատասխանում է. «Դուք ինչո՞ւ էք օչնչացնում իմ խաղերը, թէ սովրում էք, խօլաւ սովրէ՞ք»: Գիւղացիները մի կերպ հանգստացնում են նրան և ճանապարհ դնում: Իբրև տաքարիւն մարդ՝ նա նոյնիսկ ծեծում է իր կնոջը:

V

ՄԱՅԸ

1840 թւականին խամրում է աշուղի կեանքը*): Հետաքրքրական է նրա մահւան պարագան: Վրթանէս քհնյ. Մանսուրեանի ասելով՝ երգիչը նախազգում է իր մահւան օրը: Վերջին գի-

*) Երգիչ Ցէր-Վարապետ Օհանեանն իր «Դավթար»-ում գրում է, թէ աշուղը մահացել է 1840 թւականին, Ա. Ե.

շերք նա իր հարազատներին, ազգական-բարեկամներին հրաւիրում է իր տունը և մինչև կէս գիշեր չօնգուր ածում ու երգում: Ապա բոլորին օրհնում, համբուրում և արտասուլից աչքերով տալիս է վերջին հրաժեշտը, ասելով. «Գնացէ՛ք բոլորդ, մնա՛ք բարով, բայց առաւօտն ինձ մեռած կը տեսնէք»: Լուսադէմին նա աւանդում է իր հոգին:

Չարմահալ գաւառի Մամուքա գիւղի հարաւարեւելեան կողմում փռած է հայոց հին հանգստարանը, որին վից բազմել են գիւղի այգիները, իսկ հարաւային կողմը զարդարում են գեղեցիկ ծառաստանները, որոնց փէշից հոսում է մի առակ: Ահա այդ գերեզմանատանն է հանգչում իրանահայ աշուղական գրականութեան լիւրիկ երգիչը: Կողակոյտի վրայ դրած է կլոր և անտաշ մի փոքրիկ քար, որ ոչ արձանագրութիւն ունի և ոչ էլ քանդակ: Այդպէս են մեր աշուղներից շատերի դամբարանները: Նոյն դժբախտ վիճակին է ենթարկւած Յարթուն օղու գերեզմանաքարը: Գիւղի ծերունիներն օտարական ամէն մի այցելուին առանձին հպարտութեամբ են ցոյց տալիս այդ քարը, որ, ասես, լուռ վկայում է, թէ իր ներքոյ է հանգչում տաղանդաւոր այն երգիչը, որն իր քնարական երգերով զարկ է տւել իրանահայ աշուղական գրականութեանը: Այդ քարի վրայ քանդակենք 18-րդ դարի հանճարեղ աշուղ Սայեաթ-Նովային նւիրած հետեւեալ անպաճոյճ տողերը.

«Նուրթ է միղանից հեռացաւ,

Չինք մոռանայ յիշատակը.

Մեջլիսներուն շատ պակսեցաւ՝

Քաղցր բլբուլն ու սոխակը»:

Ահա այն ամէնը, ինչ որ գոյութիւն ունի Յարթուն օղու կեանքի հիմնական գծերի մասին: Բայց նրա կեանքի պատկերը լըրագնելու համար արձանագրենք նաեւ նրա կրած ազդեցութիւնների պատմութիւնը:

VI

ԱԶԳԵՅՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Ինչպէս իւրաքանչիւր աշուղ, նոյնպէս և Յարթուն օղին,

ենթարկւում է զանազան ազդեցութիւնների: Ծնւելով Իրանի մի խաւար անկիւնում, նա իր բնածին ընդունակութեան շնորհիւ, դառնում է իր ժամանակի աշուղներից մէկը: Ճիշտ է, Չարմահաւի միջավայրը և շրջապատը նրան շատ բան չեն տալիս, բայց նրա աշուղական ձիրքը զարգանում է իրանահայ աշուղների ազդեցութեան տակ. յաճախ գաւառ են գալիս մի շարք աշուղներ և երգում ու նւագում: Նրանց չօնգուրի ու սագերի լարերից ներշնչւում է Յարթունը և որոշ ազդեցութիւններ կրում: Իրանահայ աշուղներից նրա վրայ ազդում են նախ Ղուլ Էգագի, Ղուլ Արզունու, Բաղէր օղլու աշուղական մօտիւնները: Նոյնպէս իր աշուղական գործունէութեամբ և երգիծական ձիրքով նրա վրայ ներգործում է աշուղ Ամիր օղլին: Բայց ոչ մի աշուղի ազդեցութիւնն այնքան զօրեղ չի լինում երգչի վրայ, ինչպէս իր ուսուցիչ՝ Ղուլ Յովհաննէսի, որ իր աշուղական երգ ու չօնգուրով և արւեստով ամենախոր ու անջնջելի դրոշմ է դնում նրա հոգու վրայ: Այդ ազդեցութիւնն աշուղի որոշ բանաստեղծութիւնների վրայ նկատելի է ակներև կերպով:

Հայ աշուղական գրականութիւնից բացի, երգիչն ազդւում է նաև իրանական բանաստեղծութիւնից: Երևում է, որ նա ծանօթ է լինում արևելքի մեծ քնարերգականներից Հաֆզին, Ֆիրդուսին, Սաադին և ներշնչւում է նրանց մօտիւններից: Յաւակալէս ազդւում է Ֆիրդուսու «Շահնամէ»-ից, որ խոր հետք է թողնում աշուղի պօէզիայի վրայ: Նա իր յօրինած «Նոյսնիակի պէս փայլում ա» խորագրով սիրային երգի մէջ յիշատակում է Շահնամէի դիւցազները՝ Ռոստամն ու Զաւր:

Թէ արդեօք աշուղն ուրիշ տպաւորութիւններ և ազդեցութիւններ կրում է իր կատարած ճանապարհորդութիւնից, արդեօք գեղեցիկ Վանը, Վարագը, Աղթամարը կրթական տեսակէտից նրա հոգու վրայ դնում են իրենց խոր դրոշմը, դժւարանում ենք դրական կարծիք արտայայտել, քանի որ այդ մասին նրա երգերի մէջ ոչ մի յիշատակութիւն չկայ և մեր ձեռքում էլ չունենք ուրիշ աղբիւրներ, որով բաւականանում ենք այսքանով:

Ընդգծենք միայն մի հանգամանք, որ չնայած այդ բոլոր

շատ անվտանգ է. շատ գործածելուց և ձեռքից ձեռք անցնելուց՝
թերթերը մաշւել են, դեղնել և կեղտոտւել. շատ թերթեր էլ սկզբ-
բից, միջից և վերջից պակասում են, իսկ ամբողջ «Դավթարը»
մէջտեղից, 6 սանտիմետր խորութեամբ, պատուած է: Երգերը գր-
ւած են միասին, բաւական պարզ և սահուն բոլորագործ: Տե-
րում կան նաև տգեղ և անճշակ ձեռագրով գրւած երգեր, որոնք
յետոյ են արտագրւել: Պարունակում է ընդամենը 100 երգ, որից
35-ը հայերէն է, իսկ 65-ը՝ թրքերէն: Սկզբում գրւած են հայերէն
երգերը, յետոյ գալիս են թրքերէն, և ապա՝ նորից հայերէն երգերը,
որոնց դասաւորելով՝ բաժանեցինք մի քանի տեսակների՝ սիրային,
դարբի, կրօնական, խրատական, երգիծական և այլն: Ամէն երգի
վերջում, ըստ ընդունւած սովորութեան, յիշատակւած է աշուղի ա-
նունը: Սակայն «Դավթար»-ում նշանակւած չեն երգերի յօրինման
թւականները և ոչ էլ տեղը: Բացի այդ՝ երգերի մէջ բազմաթիւ են
ուղղագրական և այլ սխալները, օրինակ՝ բարօվ—բարով, հէկէկալ—
հեկէկալ, վարթ—վարդ և այլն: Այդ սխալները հրատարակում ենք
անփոփոխ, այնպէս, ինչպէս որ գրւած են տետրում:

VIII

ԵՐԳԵՐԻ ՅՕՐԻՆԵԼՈՒԹՅՈՒՆ

Յարթուն օղու պօէզիան վերլուծելիս նկատի պիտի ու-
նենալ մի կարևոր հանգամանք, որ նա իր երգերը յօրինել է այն
պատմաշրջանում, երբ Չարմահալում տիրում էր թանձր խաւարն
ու ագիտութիւնը, երբ ամբողջ գաւառում գոյութիւն ունէին միայն
խալիֆայական դպրոցներ, որտեղ իշխում էր սխօլաստիկ ուղղու-
թիւնը և մեծ էր Աւետարանի, Սաղմոսի, Յայսմաւուրքի և շարա-
կանների ազդեցութիւնը: Սակայն, երգչի ոտանաւորների յօրին-
ւածքն ու ոճը նշում են և այն, որ նա ունենալով բանաստեղծա-
կան բնածին, հարուստ տւեալներ, ոչ միայն հանգիսացել է իր ժա-
մանակի և շրջանի կուլտուրական աշուղը, այլ և իր երգերը կերտել
է որոշ արեւստով:

Այդ պօէզիայում հէնց սկզբից նկատուում է մի էական

յատկութիւն, որ նրա ոտանաւորները հիւժւած են ժողովրդական
երգերի պարզութեամբ ու յստակութեամբ և իրենց ամբողջութեամբ
վայելուչ են ու գրաւիչ:

Աշուղի ստեղծագործութիւններն ունեն մի ուրիշ յատկա-
նիշ, ինչպէս յատուկ է հայ աշուղական երգին. դա գեղարւեստա-
կան պատկերաւորութիւնն է: Այդ երգերը, իր ժամանակի համե-
մատ, ոչ միայն կերտւած են բաւական հմտութեամբ, այլ և պատ-
կերաւոր են. յատկապէս քնտրական ոտանաւորների նկարչական
գծագրութիւնները հարուստ են և գունագեղ: Աշուղն իր սիրած
գոյներով ու նկարներով զարդարել է իր հիւսած լիրիկական ոտա-
նաւորների բովանդակութիւնը: Այդ պատկերներն էլ ցայտուն գա-
ղափար են տալիս նրա պօէզիայի կառուցողական արւեստի ձևի և
սճի մասին:

Իմաստեղծական պատկերաւորութեան, ժողովրդական
երգերի պարզութեան և գեղեցիկ ոճական ձևի հետ՝ Յարթուն օղ-
լու երգերն օժտւած են մի այլ յատկանիշով: Դա զգացմունքի կա-
տարեալ անկեղծութիւնն է: Նա խորապէս ապրել է և ստեղծագոր-
ծել: Իրանով էլ պիտի բացատրել, որ նրա երգերը գրաւում են ձեզ
և համեղում երգչի անկեղծ զգացումներով: Աւելին: Ամէն անգամ,
երբ հնչում են աշուղի լիրիկական ապրումները, երբ նկարւում է
նրա հոգեկան աշխարհը, ձեզ լուում է, թէ զգայուն աշուղն իր
սիրտն է բանում ձեր առջև և առանձին գրաւչութեամբ պատմում
իր խոհերն ու յոյզերը: Առհասարակ, նրա կերտած լիրիկական
պօէզիան գեղեցիկ է, շքեղ և զարդարուն է արևելեան ծաղկուն
ոճով, որի նմանը դեռ չի արտադրել ոչ Չարմահալ գաւառը և ոչ
էլ իրանահայ նորագոյն աշուղական գրականութիւնը:

Յարթուն օղլին վարպետ է նաև բնութագրութեան գծով:
Նա, ասես, նկարիչ է իր սիրունու գծագրութեան արւեստում: Չի
նկարագրում միայն իր ետրի արտաքինը, այլ և պատկերում է նրա
հոգեկան որոշ բարեմասնութիւնները:

Աշուղի պօէզիայի հիմնական գծերից մէկն էլ բովանդա-
կութեան պահանջած ձևի նրբութիւնն է, որ փայլում է կտրուկ և

սեղմ արտայայտութեամբ. նրա երգերում գեղեցիկ կերպով իրար են ներդաշնակում բովանդակութիւնն ու ձեր: Աշուղը գիտէ նաեւ գեղեցիկ մակդիրների գործածութիւնը: Նշենք և այն, որ թէև կատարեալ երաժշտականութիւն չունեն նրա երգերը, բայց իշխում է ուրիշը:

Աշուղի երգերի մէջ տեսնում էք նաև բնութիւնից առնւած բանաստեղծական գեղեցիկ պատկերներ: Այդպէս է նրա քնարերգութիւնը, ուր ցոլանում են ոչ միայն երգչի հոգեկան ապրումները, նրա սրտի բաբախումները, անձնական դժգոհումներն ու խոհերը, այլ և բնութիւնը:

Իր երգերի այս էական յատկանիշներով էլ Յարթուն օղին հայ աշուղական պօէզիայի պատմութեան մէջ ունի իր ուրոյն տեղը:

IX

ԵՐԳԵՐԸ

Այժմ տեսնենք աշուղական այն քնարը, որ երգիչը նւիրել է իր ժողովրդին: Այդ քնարը բաղկացած է եօթը լարերից — սիրային, դարբերի, կրօնական, խրատական, հարսանեկան, երգիծական, այլաբանական (ալլէգորիական), որոնց արժէքը լաւ ըմբռնելու համար՝ պէտք է ծանօթ լինել աշուղական արւեստին, լեզւին և այն գաւառաբարբառին, որով արտայայտւել է աշուղը:

Ճիշտ է, Յարթուն օղում երգերը գեղարւեստական տեսակէտից չունեն ոչ պարսիկ երեւելի բանաստեղծների՝ Հաֆզի, Սաադիի, Նիզամի, Էնվերի, Բուսի և մանաւանդ Օմար Պայամի երգերի հըմայիչ գեղեցկութիւնն ու սիրազեղութիւնը և ոչ էլ մեր միջնադարեան տաղերգուների՝ Նահապետ Քուչակի, Մկրտիչ Նաղաշի, Յովհաննէս Թլկուրանցու քերթածների քնարերգութեան բարձր թռիչքները և զգացմունքի շերմութիւնն ու խորութիւնը, սակայն և այնպէս իբրև ժամանակի լիրիկական ապրումների և քնարական զեղումների անկեղծ արտայայտութիւններ, իրենց ներքին և արտաքին պարզ կառուցւածքով ու ժողովրդական ոգով հետաքրքրական են և արժանի առանձին ուսումնասիրութեան: Ծանօթանանք իւրաքանչիւր մօտիւի հետ:

1. ՍԻՐՈՑ ԵՐԳԵՐ

Յարթուն օղիին սիրային երգերով բանում է իր քնարական կեանքի էջերը և գծում իր սիրոյ ամբողջ պատմութիւնը։ Այդ երգերն էլ նշում են, որ նա ամենից առաջ լիրիկ-աշուղ է և ունի իր ուրօյն, առանձնայատուկ երազների, յոյսերի և յոյգերի, իդէալների և զգացումների հարազատ աշխարհը։ Դա սիրոյ աշխարհն է, մաքուր, իդէալական և երազկոտ աշխարհը, ուր նա այլազան դրուագներով և գոյներով երգում է իր սիրած հարին, գովում է նրա գեղեցկութիւնը։ Այդ երգերից երևում է, որ նրա սիրած հարն աննշման է, չքնաղ, արմաղան, չկայ «գեօզալների» մէջ նրա նմանը։ Դա յատկանիշն է աշուղական սիրային երգերի, որոնց մէջ հարերի գեղեցկութիւնը վրձինւած է շեշտւած գունագեղութեամբ և վառ գծագրութեամբ։ Դրանով էլ բացատրւում է Յարթուն օղու հարի իդէալականացումը, որ նկարւած է որպէս գեղեցկութեան տիպար։ Ահա թէ ինչո՞ւ հարը նրա ամբողջ կեանքն է, ամբողջ երջանկութիւնը, եւ նա համակւած սիրոյ վառ զգացումով լարւում է իր քնարը, դարկում նրա լարերին և սիրաբուռիս կանչում է իր աննշման հարին, որ միասին ապրեն մինչև հարիւր տասը տարի։

«Մամերդ տըրէշում, ֆթաթ զառով քաշած,

Գլուխդ պատուական, ոսկէ սանդուղ տաշած.

Իմ հար, արի, արի բարով, հազար բարի,

Խնդանք իրուր խաուր՝ չուր հարիւր տաս տարի»։

Այնուհետև աշուղն իր հարին էլ աւելի գրաւիչ դարձնելու համար, նրա պատկերը վրձինում է նկարչական գունաւորումներով, երբեմն էլ արեւատի նուրբ ձևերով համեմատում է ընթերցան գեղեցիկ պատկերների հետ։

Առհասարակ, նա իրանահայ միւս աշուղների՝ Բադէր օղլու, Ղուլ Յովհաննէսի նման, արեւելեան վառ գոյներով, գունագեղ նկարներով ու նմանութիւններով է գծում իր սիրածի պատկերը։ Գեղեցիկ են նրա շրթունքները, ունքերը՝ հիւսլ, աչքերը՝ սև, ականջները՝ զուլալ, թշերը՝ կարմիր վարդ-նռնագոյն, երեսը՝ ճերմակ

ծով, լեզուն՝ բլբուլ, կուրծքը՝ մարմար, մէջքը՝ բարակ, չկայ հոգեղէնութիւն նրա նմանը.

«Թիկունքդ թախտ ազիզ, ինչ աննման ես դու,

Զը կայ հողեղէնութիւն, հուրի ղլման ես դու.

Մէջկդ բարակ, կանաչ՝ սաբը ռօվան ես դու,

Գեօղալիների միջում՝ սուլթան ու խան ես դու»:

Եարի աննման գեղեցկութիւնը գերում է աշուղի խելքը, սիրտը կաշկանդում, ձգում է սիրոյ երազի մէջ, և նա սիրոյ զգացմունքի բուռն թափով զեղսւն՝ երգեր է հնչեցնում, սիրաբուրբոք, խանդավառ երգեր.

«Քաղցր լեզուդ երբ խօսում ա,

Սիրտս էրում ա կրակի պէս...

Աչքերդ սիրտս ա կտրատում,

Սրած ալմասէն շուշի պէս:

Ունքներդ խելքս ա տանում,

Թմրացնում ա մախշուշի պէս.

Քըցում ա ինձնէ բխարար,

Թուլացնում ա բիյուշի պէս»:

Մի այլ երգով նա օրհնում է այն հօրն ու մօրը, որ ծննել են աննման եարին.

«Քո հօրն ու մօրն ռահմաթ,

Որ ծննդսեցան քեզ պէս նահմաթ»:

Եարի սէրն երգչի հոգու մէջ օրէց օր արծարծւում, հրգեհ է դառնում և նա հնչեցնում է սիրոյ երգն աւելի ուժգին.

«Աչքերդ ինձ խափ ա տալիս,

Սրտիս մէջն ծափ ա տալիս.

Թիսս ոսկոռքէս թափ ա տալիս՝

էդ քո խաղալն, նազելի»:

Ունքներդ մախշուշ ա բերում,

Կտարած սիրտս ջուշ ա բերում.

Բիյուշ մարդին յուշ ա բերում՝

Քո բարե տ»լն, նազելի»:

Բայց երգիչն զգուժ է, որ ետրն օտարացել մի Վայրենի
դուռ» է գտնել. զգուժ է, որ նետով իր «ջիգարին» է տալիս, և նա
սրտայայտ շեշտերով գանգատուում է անգուժեւ ետրից.

«Էլ չես մտիկ անում հայիս,
Նետով ջիգարիս աս տալիս.
Ինձնէ երկար ման ես գալիս,
Մին վայրենի դուռ աս էլել»:

Այնուհետեւ երգիչը թախծոտ սրտով ձեռք է առնում չօն-
գուրն ու պանդխտութեան գնում, որպէսզի իր վիշտն ամոքւի, բայց
ի գուր. օտար աշխարհում էլ նա հանգիստ չունի, ետրի սէրը տան-
ջում է նրան.

«Քանի քեզնէ հեռացել ամ,
Էլ հալ ու օղվաթն չունեմ.
Սրտովս քեզ կամեցել ամ,
Իրուշի մնաթն չունեմ»:

Քեզի նման հայոց ցեղում
Չեմ գտանում գաւառ գեղում.
Չեմ դիմանում դարիք տեղում,
Առանց քեզ թաղաթն չունեմ»:

Եւ նա ետրից հեռու, միայնակ, վշտերի մարմաջով համակ-
ւած, կարօտագին սիրտն է բանում ետրին և խնդրում, որ այլեւս
մի «ճար» անի.

«Սիրոյդ ձեռնէն ցաւոտել ամ,
Մի տալ դարդ ու սար ինձ, աղջիկ.
Տեսուդ համար կարօտել ամ,
Ե՛կ դու, արա ճար ինձ, աղջիկ»:

Սակայն, ետրը դարձեալ անտարբեր է մնում, չի հասկա-
նում երգչի սիրտը, զգացմունքը և նրան նորանոր տանջանքներ
պատճառում. Բայց աշուղն այլեւս չի կարողանում դիմանալ և նա
վերջապէս, կէս յանդիմանութեան և կէս աղաչանքի ձևով դիմում է
ետրին այսպէս.

«Պօստում ամ, խօստում ամ, դէ չմամ չեա խօսման,
Ախր ջհաթն ի՛նչ ա, ջան, քեզի դուրբան».

Էշխիցդ ամ կրակվում, մազեար չհա տեսման,

Տես, մին դարդիս համար բան՝ քեզի դուրբան».

Վերջապէս եարը խղճում է աշուղին և նրա հետ ամուսնանում: Երգիչն անհուն երջանկութեան հասած՝ գովում է եարին, նա «բարի, պտղաբեր մի ծառ է», որին երգիչը պահում-պահպանում է դուրգուրանքով և նրա համար ամէն ինչ «մատաղ» անում.

«Դու բարի պտղաբեր ծառ իր,

Էդ քո փառ ու բալին մատաղ.

Քեզ երանի, որ ինձ առիր,

Էդ նման աղբալին մատաղ».

Սիրային այս երգերի մէջ հարազատութեամբ պատկերանում է աշուղի բնքոյշ, ազնիւ սիրտն ու նրա անկեղծ ու զգայուն հոգին: Ահա սիրային մի այլ նմուշ.

«Ունքներդ ինձ կեռացնում ա,

Ոչքերիդ ջամին դուրբան ամ.

Քաղցր լեզուէդ չեմ կուշտանում,

Բերնիդ քեալամին դուրբան ամ».

Այսպէս՝ մի շարք սիրային երգեր է յօրինել Յարթուն օղին, մէկը միւսից աւելի գեղեցիկ, մէկը միւսից՝ աւելի անկեղծ ու զրաւիչ, որոնց մէջ երևան են գալիս նրա բանաստեղծական ձիրքը և արտայայտելու կարողութիւնը: Այդ երգերը, որոնցով աշուղը փառաբանում է սէրն ու կեանքի զւարթ աշխարհահայեցողութիւնը, ունեն նաև կենսագրական նշանակութիւն: Ընդգծում են աշուղի քնարական կեանքի և լիրիկական ազրուսների պատմութիւնը: Այդ տեսակէտից էլ արժանի են ուշադրութեան:

2. ՂԱՐԻՔԻ ԵՐԳԵՐ

Բացի սիրային երգերից, Յարթուն օղին ունի նաև մի քանի պանդխտութեան երգեր, որոնցից յիշատակութեան արժանի է «Ղարիք մարդ» խորագրով բանաստեղծութիւնը: Այդ երգը նա յօ-

բինել է, անշուշտ, իր դարիբ կեանքի օրերում: Օտարութեան մէջ նա տեսել է անտէր, անտիրական դառիբներին և երգել է նրանց վշտոտ կեանքը: Աշուղը սրտառուչ շեշտով նկարագրում է դարիբի թշուառ զրութիւնը, որ դարիբ-դուրբաթ աշխարհում, «վաթանից թառ ընկած զէի նման», ոչ մի տեղ մխիթարութիւն չունի, մինչև անգամ՝

«Ղարիբ մարդս՝ եթէ ծաղկած ծառ էլներ,

Մաշլիսներում կանթեղի պէս վառ էլներ,

Գօղթն թրմաշալ ու կապէն դառ էլներ,

Իրա համար քանդած բաշի նման է»:

Աւելին: Օտար երկրում դարիբ մարդը մի ծառայ է, որի մօտ եթէ խաղաս, խնդաս, ծիծաղես, էլի նրա համար «ղարդաշի» նման է, որովհետև՝

«Ղարիբ մարդում՝ սիրտն քանդած աւեր է,

Առէշկումն գետեր, ծովեր, նաւեր է»:

Աշուղը չի վերլուծում պանդխտութեան, սոցիալական այդ չարիքի պատճառները, միայն ընդգծում է, որ դարիբը սիրտն աւեր, խելքը գլխիցը թռած, աչքերը արտասուքով լցւած, ախ բաշելով՝ օրերն է մթնեցնում:

3. ԿՐՕՆԱԿԱՆ ԵՐԳԵՐ

Յարթուն օղլու երգերի մէջ ուրոյն տեղ են գրաւում նաև կրօնական բանաստեղծութիւնները, որոնք կապւած են իր միջավայրի և շրջանի իրական պայմանների հետ և բղխում են ժամանակի պահանջից: Այդ երգերի մի մասը պատկերում են աշուղի կրօնական զգացումներով տոգորւած ոգին, վկայում են նրա հոգեկան վիճակի, նրա տրամադրութեան մասին: Այնտեղ աշուղը, միջնադարեան միաստիկ բանաստեղծ՝ Գրիգոր Նարեկացու շերմեռանդութեամբ և ջերմ հայցւածքներով, աղօթում է Աստծուն և ապաշխարելով իր մեղքն է լալիս.

«Վայ ինձ, վայ իմ գործին, վայ իմ մեղացն,

Յուսացել ամ չարին, մեղայ քեզ, Աստւած.

Չունեմ մին զղջալի արտասուս լացն,

Մոռացել ամ բարին, մեղայ քեզ, Աստւած»:

Այսպէս՝ աշուղն իրեն շատ մեղաւոր է համարում, որով
կորցրել է իր սրտի հանգիստը, հոգեկան հաւասարակշռութիւնը:
Զարհուրելով իր այդ վիճակից՝ նա իր սիրտը բաց է անում Քրիս-
տոսի առաջ և արտասուլից թողութիւն հայցում.

«Լոյս Քրիստոս, քեզ ունեն յոյս,
Եւ Դու ողորմաս ինձի, Տէր.
Զար անիրաւ մեղուցելուս,
Դո՛ւ թողութիւն տաս ինձի, Տէր:

Թողութիւն տաս իմ մեղացն,
Զղջում արտասուս և լացն.
Շնորհես անմահութեան հացն,
Դու տաս քո սուրբ մասն ինձի, Տէր»:

Այս ոտանաւորը ձեզ չի՛ յիշեցնում Մեսրոպ Մաշտոցին
վերադրած «Ողորմեայի» շարականները կամ սաղմոսի էջերը. Ա-
հա մի նմուշ.

«Ողորմեա ինձ, Աստուած,
Զի քեզ միայն ոյ մեղայ.
Առաւել լուս գիս
Ի տղմոյ յանցանաց.
Ազբիւր բժշկութեան,
Եւ ողորմեա»:

Մի այլ տեղում աշուղն ողբում է Քրիստոսի գերեզմանի
վրայ, իսկ մի ուրիշ տեղում նա երգի նիւթ է ընտրում Յովնան-
նէս Մկրտչին: Այս տիպի երգերն որքան էլ զուրկ լինեն գեղար-
ւեստական կառուցածքից, ինչքան էլ ընդհանուր շարլօնական գը-
ծեր ունենան, էպէս հետաքրքիր են իրենց առանձնայատկութիւն-
ներով: Բացի գրանցից՝ Յարթուն օղլին թողել է 127 տնից բաղ-
կացած զրաբարախառն մի ոտանաւոր, որ կրում է «Տաղ արարչա-
գործութեան աշխարհի կամ համառօտ պատմութիւն Աստուածաշունչ
սուրբ գրոց» վերնագիրը, որով նա մեզ տալիս է Աստուածաշնչի
համառօտ պատմութիւնը, սկսելով աշխարհի ստեղծագործութիւնից:

Այդ կրօնական երգի մէջ իշխողը գաղափարն է, որի հիմքն է կազմում քրիստոնէական դաւանանքը, նրզը գրւած է Ս. Գրքի ազդեցութեան տակ՝ ու նրա նմանութեամբ, թէ բանաստեղծական պատկերները, թէ արտայայտութեան եղանակներն ընդհանրապէս կրօնական Ս. Գրքի բանաստեղծութեան դրոշմը։ Այդ ոտանաւորից էլ երևում է, որ Յարթուն օղլին իւրացրել է քրիստոնեայ գրականութիւնը, ունեցել է լաւ ծանօթութիւն Աստուածաշնչի, որից նա նիւթեր է վերցրել և մի ընդարձակ երգ հիւտել։ Այնտեղ աշուղին գրադեցնողը գլխաւորապէս Ս. Գրքի բովանդակութիւնն է, ինչպէս և հաւատքի վերաբերեալ այս կամ այն խնդիրը։ Այդ երգն էլ իր նիւթով, ձևով մի փայլուն արտայայտութիւնն է մեր նախնիքների կրօնական զգացումների, որոնց նպատակն է՝ սովորեցնել գիւղացիներին Աստուածաշնչի պատմութիւնը, քրիստոնէութեան հիմունքները տարածել ժողովրդի մէջ, գորացնել բարեպաշտութիւնը և զարկ տալ նրա կրօնական զգացումներին։

Նկատենք և այն, որ աշուղը Ս. Գրքի էութիւնը լուսաբանելիս պարզ իրողութիւններին ու իրերին տւել է խորհրդաւոր, սիմբոլիկ նշանակութիւն, որոնք կառուցւած են միջնադարեան սիւօլաստիկ մեկնութեան վրայ, նրգիչն իր նիւթը մշակել է մեքենայաբար. չի կարողացել մեկնաբանների վրձինած նկարների շրջանակից դուրս գալ և իր համար արտայայտութեան նոր, կենդանի և գեղեցիկ ձևեր ստեղծել։ Այնտեղ զգացմունքի շերտութեան փոխարէն իշխում է ցամաք ու սառն դատողութիւնը, իսկ գծած պատկերներն անբնական են։ Այդ երևոյթներով էլ պիտի բացատրել, որ աշուղի կրօնական այդ տաղն իսկական բանաստեղծական ներշնչման արդիւնք չէ, այլ յօրինւած է ուսուցական նպատակով, որով ոտանաւորն առանձին գրական արժէք չունի։

4. ԽՐԱՏԱԿԱՆ ԵՐԳԵՐ

Յարթուն օղլին, որպէս իր էոյման բարձրութեան վրայ կանգնած մի աշուղ, խորապէս գիտակցել է, որ ամէն մի երգչի հասարակական կոչումը պիտի լինի պայքարել ոչ միայն խաւարի և

բանութեան դէմ, այլև լոյսի և ազատութեան համար, նա ըմբռնել է նաև այն, որ աւելի կարևորը գիւղացիների դաստիարակութիւնն է, նրանց բարոյական կրթութիւնը: Հասկացել է, որ ժողովրդին բարոյապէս դաստիարակելու, նրանց հոգիներն ազնւացնելու լաւագոյն միջոցն իր չօնգուրի լարերն են, իր երգերը: Եւ նա յօրինել է բարոյական խրատներ բովանդակող ոտանաւորներ: Այդ երգերում տեսնում էք բարոյախօս աշուղը, նրա բարոյախօսական սկզբունքները: Այնտեղ նա խօսում է բարիք գործելու, լաւին ձգտելու և հոգեկան ազնւութեան մասին: Ահա թէ ինչու նրան խոր ցաւ են պատճառում և տանջում իր ժամանակի ու շրջապատի «չար», «ստախօս», «նամարդ» մարդկանց արարքները:

Նա շրջել է գաւառից գաւառ, շփել է հասարակութեան տարբեր խաւերի հետ, շատ խաների ու մեծամեծների խնջոյքների իր չօնգուրի լարերով, իր երգերով փայլ է տւել, և վերջում եկել է այն եզրակացութեան, որ կեանքում արժէքաւորը, միայնուհրդէն հարստութիւնն է, ոչ «ղառ կապէն», ոչ էլ խանութիւնը, այլ հոգու ազնւութիւնը, խոնարհութիւնը, պարկեշտութիւնը, համեստ վարք ու բարքը և անուշ խօսքը, իսկ երգչի համար ամենամեծ հարստութիւնն իր չօնգուրը, իր երգերն են, որոնցով նա միշտ էլ հնչեցրել է ճշմարտութեան ու սիրոյ խօսքը, որովհետև խորապէս գիտակցել է, որ ճշմարիտ խօսքն ու անկեղծ սէրն աշխարհում ամենաթանգ հարստութիւնն են: Այդ հասկացողութեամբ էլ նա իր խրատական երգերով խորհուրդ է տալիս «աղամորդուն», որ ինչ ապարիգում էլ լինի, միշտ ուղիղ սրտով գործի և յիշի Աստծուն: Նոյնպէս խրատում է՝ մտքով զօրեղ լինել, սրտով՝ ուրախ-պայծառ, խօսքով՝ ընտիր, լեզւով՝ համեղ, ինչպէս մի հեղ գառ: Երգիչն ասում է, որ մարդ պիտի «յամէն մաջլիսում կանթեղի նման շող-շողայ»: Հարկաւոր է նոյնպէս, որ մարդ, որտեղ էլ որ լինի, խոնարհ կինայ, մտածի և իր բերանը «քաղցրիկ բանայ» ու «իմանայ խօսկի քեանն», որպէսզի ամէն մարդու «խօը» գայ: Խրատում է նաև երբէք սուտ չխօսել, որովհետև սուտ խօսքը, կեղծիքը պախարակելի են և շուտով մարդուն օգետին կուտան»: Մի խօսքով՝ պէտք է

«մարդս հէքիմ ընի ուր դարդին, որպէսզի մուհթաջ չմնայ նամարդին»:

Յարթուն օղլու խրատական երգերն առաջնորդում են նրան փիլիսոփայական խորհրդածութիւնների աշխարհը, Եւ նա խոսում է աշխարհիս ունայնութեան, անցաւոր կեանքի մասին: Ապահոգեկան խոր յուզումով գծում է մարդկային միտքն՝ անվերջ տանջող մահուան մռայլ պատկերը, յիշեցնում է, թէ այս աշխարհում բոլոր ապրողների «հոգին մարմնից մի օր պէտքէ բաժանւի», ուստի խորհուրդ է տալիս բոլորին՝ միշտ բարի գործել, աղքատներին օգնել և Աստծուն աղօթել:

5. ՀԱՐՍԱՆԵԿԱՆ ԵՐԳԵՐ

Յարթուն օղլու երգերի մէջ կան նաև մի քանի հարսանեկան երգեր, որոնցից յայտնի են «Խնդրում ամ պարոններէն», «Օրհնութիւն հարսանեաց» և «Հրաժեշտ հարսի» վերատառերով քերթւածները: Առաջին երգի մէջ աշուղն օրհնում է հարս ու փեսի կեանքը և նրանց տունն ու տեղը. երկրորդով փառաբանում է հարսանեկան հանդէսը, իսկ երրորդի մէջ նորահարսը հրաժեշտ է տալիս հայրական տանը և իր սիրելիներին: Այդ երգերը ոչ միայն արտայայտում են ժամանակի ժողովրդի հոգեկան զգացումներն ու յոյզերը, այլև ունեն կենցաղագրական արժէք:

6. ԵՐԳԻԾԱԿԱՆ

Յարթուն օղլու պօէզիայի պատկերը գծելիս նշենք նաև նրա յօրինած երգիծական մի քանի ոտանաւորները, որոնք թէև տեղ-տեղ անպաճոյճ են, բայց ցոյց են տալիս գեղջկական սրամտութիւն: Այդ երգերով աշուղը հառաբակական կեանքի բացասական երևոյթներն ու դէմքերն է հեզնում ու խարաղանում կամ ալլաբանօրէն ծաղրում է ու քննադատում: Ահա դրանցից «Է՛յ պարոններ» խորագրով ոտանաւորը, որի մէջ նա կատակելով գտնադատում է իր ուլի մասին.

«Է՛յ պարոններ, մին ուլ ունի, գեառոտ էր,
Ծին պտուկն քօռ էր, մինն կաթ չուներ.
Ջանն էլ քաչալ, հէնց գիտէի գառոտ էր,
Ոտն խօ չօլախ էր, ձեռն էլ քեաթ չուներ»:

Սա չի՛ յիշեցնում ձեզ 19-րդ դարի աշուղ, 1840 թւի Ա.
կոռիի կործանումն ողբացող, Ազբար Աղամի երգը, ուր նա ծաղրօ-
րէն գանգատուում է իր այծից.

«Փո՛ղ եմ տւել, տուն չի գալիս չալ էծը,
Խօսեցնում եմ, հէջ չի խօսում լալ էծը»:

Ուլից յետոյ՝ Յարթուն օղլին երգիծաբանութեան նիւթ է
դարձնում իր աշակերտ՝ Ալլահվէրդի աշուղին: Բայց դա պատահա-
կան մի երևոյթ չէր: Հայ աշուղներն ունեն իրենց որոշ կանոնները
վարպետի (ուստայի), փոխ-վարպետի (խալֆայի) և աշակերտի վե-
րաբերեալ: Ամէն սկսնակ երգիչ աշուղական արւեստը սովորելու համար
չորս, հինգ տարի աշակերտում է վարպետ աշուղի մօտ: Նրա հետ էլ
գնում է հարսանիք, հանդէս, նստում կողքին և նւագում վար-
պետի հրամանով՝ զխառնապէս նրա գրած երգերը: Աշուղական կա-
նոնի համաձայն՝ աշակերտն իր յօրինած երգերը նախ ցոյց է տալիս
վարպետին, իրաւունք ստանում և ապա հանդիսում նւագում է ու
երգում: Ահա այդ օրէնքի դէմ մեղանշում է աշուղ Ալլահվէրդին: Նա
Յարթուն օղլուց գաղտնի մի ոտանաւոր է շարադրում և համարձակ-
ւում է հարսանիքում նրա ներկայութեամբ երգել՝ առանց նախապէս
նրանից արտօնութիւն ստանալու: Դրա վրայ Յարթուն օղլին ձեռք
է առնում չօնգուրը և անպատրաստից երգում է այսպէս.

«Ջարմացել ամ էս աշխարէն,

Թէ ինչպէս աշխար ա էլել.

Քուլուղն չէ վախման քարէն,

Խառ մօհրէն գօվհար ա էլել:

Էդ թողէք, ասեմ յիրուշն,

Վարթին չէ հօվանում փուշն.

Աներևոյթ բայիղուշն,

Բլբուլին համքար ա էլել»:

7. ՄԻՒՍ ԵՐԳԵՐԸ

Այլաբանական: Յարթուն օղու միւս երգերից ուշադրութեան արժանի են երեք այլաբանութիւնները. դրանք տաղաչափական տրամախօսութիւն են «Հոգու և մարմնի», «Երկնքի և գետնի», «Համամի ու ջաղացի», որոնք մէջընդմէջ ընդդիմախօսում են միմեանց հետ. ամէն մէկն ընդգծում է իր բնորոշ յատկութիւնները, իսկ վերջում դրանցից մէկը յաղթող է հանդիսանում: Այդ ոտանաւորները ևս, իրենց ներքին էական գծերով, կրում են նոյն դրոշմը, որ ունի հայ միջնադարեան պօէզիան: Ինչպէս ժամանակի ոգին պահանջում էր, աշուղը, հաւատարիմ մնալով միջնադարեան բանաստեղծութեան էութեանը, աշխարհիկ նիւթերը երգել է քրիստոնէական հայեացքով ու Ս. Գրքի ազդեցութեամբ:

Մասաւնո երգը: Յարթուն օղու պօէզիայի մէջ գտնում ենք նաեւ կենցաղային-ազգագրական մօտիւններ, որոնցից յայտնի է «Մասաւնո երգը», որ աշուղը յօրինել է կատարած մի դէպքի անմիջական ազդեցութեան ներքոյ: Գեղեցիկ է այդ երգի պատկերը: Դա կենցաղական մի սիրուն նկար է, որի շարժառիթը հանդիսանում է գիւղական մի չքաւոր գեղջիկի, իսկ դէպքը տեղի է ունենում Սպահանի Փէրիա գաւառի Հաղարջիւր գիւղում, ուր աշուղը հարսանիք է հրաւիրւում նւագիւրու Մինչև կէս գիշեր նա իր աշուղական երգն ու չօնգուրը հնչեցնելուց յետոյ՝ մի սննեակում առանձնանում է քնելու: Կէս ժամ անց մի գեղջուկ աղջիկ կամաց բանում է դուռը և մտնում սննեակը: Երգիչն իրեն քնած է ձեացնում, որպէսզի հասկանայ գեղջիկուհու մտադրութիւնը: Աղջիկն աշուղի մօտից հանում է Յուլէյման խանի նւիրած ֆիրուզէ թանկագին կանաչ ակով մատանին և դուրս գնում: Աշուղը ոչինչ չի խօսում, բայց հետեւել օրը, կեր ու խումի ժամանակ, երբ հանդիսականները խնդրում են աշուղին մի բան երգել, նա առնում է չօնգուրը և անպատրաստից երգում.

«Աղջիկ, եկ դու քո Աստուածն միտդ բեր,

Նալլաթ տուր սատանին, բեր իմ մատանին.

Ափսոս ես, մի՛ ընի սատանի ընկեր,

Նալլաթ տուր սատանին, բեր իմ մատանին»:

8. ԹՐԹԵՐԷՆ ԵՐԳԵՐԸ

Թրքերէն լեզուով երգեր յօրինելու սովորութիւնը, որ արդիւնք է ժամանակակից կեանքի արտաքին և ներքին պայմանների, մեր աշուղական գրականութեան մէջ մի նոր երևոյթ չէ։ Հայ միջնադարեան աշուղների մէջ կան մի քանի երգիչներ, որոնք իրենց զգացումներն ու հայեացքներն երգել են Թրքերէն լեզուով և իրենց ստեղծագործութիւններով ազդել Թուրք ժողովրդի մտքի ու սրտի վրայ։ Այդ աշուղներից յայտնի են Քէշիշ օղլի (1830—1861) և Ալլահվէրդի։ Նոյնպէս տաղանդաւոր Սայեաթ-Նօվան իր աշուղութիւնն սկսել է Թրքերէն խաղեր յօրինելով և յետագայում միայն հայերէն է գրել ընդգծելով. «Հիմի գուգեմ րէ հայեփար աւսիմ»։ Թրքերէն լեզուով երգեր հիւսել են նաև Մկրտիչ Նաղաշ, Կոստանդին Երզնկացի, Յովհաննէս Թլկուրանցի, Գրիգորիս Աղթամարցի, Առաքել Բաղիշեցի և ուրիշներ։

Յարթուն օղլին ևս յօրինել է 65 Թրքերէն և 3 պարսկերէն երգեր, որոնց բովանդակութիւնից երևում է, որ նա եղել է բեղմնաւոր ու լուսամիտ բանաստեղծ-աշուղ, քաջ ծանօթ դաշդէի Թրքերէն ու պարսկերէն լեզուներին և բանաստեղծական արւեստին։ Այդ երևոյթով էլ պիտի բացատրել, որ նա, հայերէն երգերի հաւասար յաջողութեամբ, արևելեան երկու տարբեր լեզուներով ոտանաւորներ է գրել և երաժշտութեան վերածել։ Բայց դա ունի իր շարժառիթը։ Յետաւմաց և տգիտութեան աշխարհում խաբխափող Թուրք և լօռ նահապետական ցեղերը զուրկ էին աշուղական երգ ու նւագից։ Անհրաժեշտ էր նրանց մէջ ևս տարածել գոսանական պօէզիան ու երաժշտութիւնը և բարձրացնել նրանց մտաւոր մակարդակը։ Յարթուն օղլին խորապէս գիտակցել է իր հասարակական վեհ կոչումը։ Նա անհա չօնգուրն ուսից կախած՝ շրջել է նա այնպիսի խուլ, յետաւմաց վայրեր, ուր ապրող ժողովուրդները զաղափար անգամ չունէին աշուղական նւագի, երաժշտութեան, բանաստեղծութեան և արւեստի մասին։ Նրա երգերն առաջինն են հանդիսացել, որ մուտք են գործել նահապետական ու վրանաբնակ այդ ցեղերի մէջ, որոնք սիրել են աշուղի երգերը, անգիր արել և հա-

մակեւ նրանց մէջ արտայայտած գաղափարներով։ Այդ երգերով էլ երգիչը ձգտել է արտայայտել կողք-կողքի ապրող տարբեր ժողովուրդների զգացումներն ու հոգեկան ապրումները, զարկ է տւել նրանց բանաստեղծական գրականութեանը, միաժամանակ հանդիսացել է հայ, դաշդէի թուրք, լօռ և պարսիկ ազգերի բարեկամութեան ու եղբայրութեան համար ամենաառաջին և լաւագոյն պայքարող աշուղներից մէկը։ Ահա թէ ինչու նրա երգերը կազմում են խորհրդանիշը տարբեր ժողովուրդների եղբայրութեան։ Այդ հանգամանքն էլ նշում է նրա պօէզիայի միջազգային բնոյթը։

Աշուղի թրքերէն յօրինած երգերից յատուկ ուշադրութեան արժանի են մանաւանդ քնարական մօտիւնները, որոնք իրենց պատկերաւոր հիւսւածքով, անկեղծ զգացմունքով և ժողովրդական ոճի պարզութեամբ առանձնայատուկ տեղ են գրաւում թուրք աշուղական գրականութեան պատմութեան մէջ և էլ աւելի բարձրացնում երգչի հասարակական դիմագիծը։

Ընդգծենք նաև աշուղի ձեռագիր տետրի 40-րդ էջում գրւած թրքերէն ստանաւորը, որի բովանդակութիւնն ուշադրաւ է նրանով, որ ամենադիւսաւոր հաւաստի աղբիւրն է կենսապրութեան համար, որով երգիչն որոշ տեղեկութիւններ է տալիս իր մասին։ Դա «Վաւմ կոնկմեռի հասւար, որ Դասվիլուց դասիս ուղարկեցի» խորագրով տաղն է, որն առանձնապէս հետաքրքիր է նրանով, որ ոչ թէ սոսկ ինքնակենսապրութիւն է, այլև ճոխ պատկերաւորութեամբ, անմիջական, կենդանի արտայայտութեամբ և ցայտուն ու իրական կեանքի գծերով յօրինւած իսկական գրական գործ է, որը վկայում է աշուղի մտաւոր կարողութիւնը, իր ձևով էլ այդ ուսանաւորն աչքի է ընկնում։ Դա հարաւային Իրանի որոշ շրջանը պատկերող աշխարհագրական մի գեղեցիկ քարտէզ է, միաժամանակ մի կաբլոր պատմական փաստաթուղթ իրանահայութեան հնագոյն շրջանի գինւորագրութեան մի էջը լուսաբանող և մի կարևոր վաւերագիր աշուղի գինւորական ծառայութեան պատմութիւնն արձանագրող։ Այդ տաղում աշուղը պարզ նշում է, որ իրեն Չարմահալ Կաւառի Ահմադաբադ գիւղից գինւոր են տաբել հեռաւոր Դասվիլ

գիւղաքաղաքը, Դա Անդրմէշկից մէկ ու կէս ֆարսախ հեռու ընկած խուզիստանի կենտրոնական քաղաքներից մէկն է, ուր աշուղը կատարել է իր զինւորական պարտականութիւնը: Այդ շրջանումն էլ նա հոգեպէս տանջել է իր հարազատների կարօտով: Ահա թէ ինչո՞ւ նա իր երգում բանում է իր զգայուն սիրտը և նկարում իր ընտանիքի, իր հարազատների և ծննդավայրի կարօտից տանջւած հոգին: Դրանով էլ պիտի բացատրել, որ ոտանաւորի բոլոր տներն էլ լի են երգչի հոգեկան ապրումներով, նրա ցաւագին խոհերով ու մտորումներով: Աշուղին առանձնապէս յուզում և խորապէս տանջում է մանաւանդ այն միտքը, որ զինւորութեան համար իր օջախից բաժանելիս չի կարողացել իր կնոջ ու զաւակների ապրումների համար գոնէ մի որոշ գումար տրամադրել: Երգիչը վշտալի սրտով պատմում է իր կեանքի քնարական այդ էջը: Այդ տողերում էլ խօսում է ոչ միայն բանաստեղծ-աշուղը, այլև իր ընտանիքի սըրտցաւ, լաւագոյն հայրը: Յուզիչ են մանաւանդ այն տողերը, երբ աշուղը Մահաժապից վերադարձող կռուների հետ Դաւիթից կարօտակէզ սրտով բարև է ուղարկում Չարմահալի Անադաբադ գիւղում բնակւող «նազուլ եարին» և բոլոր հարազատներին: Ջերմագին բարևում է Գեափլա գաւառի Քեոթ գիւղում գտնւող սիրելի քրոջը: Սրտագին բարև է ուղարկում նաև Նոր-Ջուղայում ապրող սպիտակամօրուս ծերունի եղբօրը՝ Շահվալադին:

Թէ աշուղը իր թւականին է գնում զինւորական ծառայութեան, քանի՞ ամիս է ծառայում Իրանին և երբ է վերադառնում իր հայրենի գիւղը, տեղեկութիւններ պակասում են: Սակայն, էականն այդ չէ, այլ երգի բովանդակութիւնը, կառուցւածքը և ձևը, որոնց մասին ընդոռն գաղափար տալու համար ամբողջութեամբ առաջ ենք բերում թրքերէն երգերի բաժնում:

Աշուղի թրքերէն երգերի պատկերը լրիւ գծելու համար յիշենք նաև «Վլասն մարդկային ծննդեան, կենացն մամկութեան, երիտասարդութեան, միջահասակի, ծերութեան, միմյի հասեալ մահը» խորագրով 128 տողից բաղկացած ոտանաւորը, որով նա համառօտ խորհրդածութիւններ է տնում մարդու կեանքի վրայ, մանկութիւ-

նից մինչև խորին ծերութիւնը:

X

ԴԱՍԱԿԱՐԳԵՐԸ

Աշուղն ապրել է և ստեղծագործել ֆէօդալական գերիշխանութեան դարաշրջանում: Այդ ժամանակ Չարմահալում, ինչպէս այժմ ամբողջ Իրանում, տեսնում ենք զարգացած աւատականութիւնը, որի հիմքը կազմում են բնական տնտեսութիւնը և խոշոր հողատիրութիւնը: Յարթուն օղիին լինելով հողագործի գաւակ, իր մանկութիւնն ու պատանեկութիւնն անց է կացրել ֆէօդալական խանական կարգերում: Նա զգացել ու տեսել է ֆէօդալական կապանքներում կաշկանդած հողագործների ծանր վիճակը: Ճիշտ է, երգչի պօէզիայում չէք տեսնում խաների, հողատէրերի և իրենց հպատակ գիւղացիների յարաբերութիւնը պարզող բնորոշ նկարներ, չէք տեսնում գիւղերի հասարակական կեանքում տիրող սոցիալական անհաւասարութեան, տնտեսական անարդարութեան պատկերը գծող էջեր, բայց չնայած դրան, նրա գրականութեան ամբողջութիւնը, իբրև ժամանակի պատմական յիշատակարան, իր մէջ պահում է որոշ տեսլանքներ, որոնք գծում են իշխող դասերի նկարը: Այնտեղ հանդէս է գալիս ամենից առաջ ֆէօդալական միջավայրի և հասարակութեան գլխաւոր մէկ դասը — կալածատէր խաներն իրենց լիրիկական ապրումներով: Ահա մի նմուշ.

«Հասրաթ ունեն խան ու փաշայ,
Որ քեզանէ տանեն նաշայ».

Չարմահալ գաւառում իշխող գոտերն են նաև հոգևորականները՝ իրենց մատուոր աղքատութեամբ ու յետադիմական քարոզներով և քէզիուղաները՝ իրենց ստրկական հնազանդութեամբ: Այդ դասերի ցայտուն պատկերը, սակայն, չի գծւած աշուղի երգերում: Նա վրձինել է միայն մի նկար: Դա ժամանակի Տ. Թադէոս Բէկնազարեանն է, որ իբրև Իրանա-Հնդկաստանի թեմի հոգևորականութեան բարձրագոյն ներկայացուցիչ, կարևոր դեր է խաղացել Նոր-Ձուղայի հայութեան կուլտուրական տնտեսական կեանքում:

Աշուղի մի երգում տեսնում էք նրա ճուռ սեղանի պատկերը.

«Յամենայն բարին էլ գոված,
Քֆտայ, տօլմայ կամ խօրօված,
Հաւն անոշ եղօվ բօված,
Բօթլէրն մէյխանի վերայ»:

XI

ԻՐԻՆԻ ԽԱՆԵՐԻ ԱՇՈՒՂ

Յարթուն օղու թրքերէն պօէզիայի մէջ մենք գտնում ենք վկայութիւններ այն մասին, որ նա իր երգերը հնչեցրել է ոչ միայն գիւղական խճիթներում, հասարակական հանդէսներում, այլև խանական խնջոյքների, հանդէսների, հարսանիքների և կերուխումների ժամանակ. նա իր աշուղական չօնգուրով առանձին փայլ է աւել խանական ապարանքներում կազմակերպւած ուրախութեան ժողովներին. խաների համար նա երգել է ու պատմել գլխաւորապէս իր յօրինած թրքերէն երգերը և աշուղական նւագով ներգործել է նրանց հոգեկան աշխարհի, զգացումների վրայ, իսկ Սուլէյման խանից նւէր է ստացել թանկագին ֆիրուզով զարդարուն մի արծաթէ մատանի: Այդ մասին վկայում է նա իր մի բանաստեղծութեան մէջ.

Բայց ընդգծենք մի կարևոր հանգամանք, որ նա միշտ էլ մնացել է իր աշուղական կոչման բարձրութեան վրայ և երբէք չի հանդիսացել խանական երգիչ: Եթէ պարզ կամ արլէգորիկ կերպով չի հեգնել ու խարազանել խանների, կալաածատէրերի թերութիւնները, ապա չի էլ քծնել շահագործողների առաջ, երբէք չի դուռտուր ու գովաբանել նրանց ճառագիւթիւնները: Երբէք չի ծաղկեցրել և մեծացրել նրանց ուրիշ աշուղների նման, սրունք յաճախ իշխողների պատւէրով երգեր են հիւսել և հանդիսացել վերին տիրող դասի արտայայտիչը:

XII

ԼԵԱՌԻՆ ԵՒ ՈՋԸ

Յարթուն օղին ապրել և գրել է այն դարաշրջանում, երբ մեղանում իշխում էր զրաբաուր. Զնայած այդ հանգամանքին, նրա

լեզուն հին գրական հայերէնը չէ։ Աշուղը մէկն է այն պայծառ դէմ-
քերից, որ խորապէս ըմբռնել է ժամանակի ոգին ու պահանջները
և գիտակցել է, թէ պիտի գրել ժողովրդին հասկանալի լեզուով։ Դը-
րանով էլ պիտի բացատրել, որ նրա լեզուն ունի ժողովրդական
ոգի, Չնայած թրքերէն և պարսկերէն բառերն ու արտայայտու-
թիւնները տեղ-տեղ իշխում են նրա պօէզիայում, բայց և այնպէս
այդ լեզուն կրում է իր մէջ Չարմահալի գեղջուկ ժողովրդի խօսակ-
ցութեան կնիքը*), մասամբ էլ շուղահայ բարբառի գեղեցկութիւնը։
Առհասարակ, նրա երգերը կառուցւած են ռամիկ ու արևելեան
լեզուով։

XIII

ՅԱՆԱՅԱՓԱԿԱՆ ԱՐԻԵՍԵ

Յարթուն օղու պօէզիան հիմնականում պատկերում է իր
ժամանակի աշուղական տաղաչափական արւեստի ուրոյն ձևերը,
որոնք իրենց էութեամբ կրում են արաբական, իրանական, թրքա-
կան կանոնների ու չափերի դրոշմը։ Նշենք և այն, որ աշուղն իր
ձեռագիր դավթարում, թրքերէն երգերի վրայ, գրել է իր սիրած
աշուղական տաղաչափութեան որոշ ձևերը՝ իրենց անուններով։ Ա-
հա դրանց պատկերը։

1. Մուխամմազ։ Աշուղական այս տաղաչափութեամբ յօ-
րինւած են երգչի որոշ երգերը, որոնց հիմնական չափն է 5—5—5։

*) Չարմահալի գիւղացիները խօսում են մէկ բարբառ, որ շատ նման է
Արարատեան (Երևանի) բարբառին։ Չնայած գաւառի հայաբնակ գիւղերը պատկա-
նում են Նոր-Ջուղայի թեմին, բայց իրենց բարբառի քերականական կաղմութեամբ
միանգամայն ինքնուրոյն են։ Բաւական է նշել, որ Չարմահալի բարբառում գոյու-
թիւն չունի Նոր-Ջուղայի բարբառի գլխաւոր յատկանիշը կաղմող մասն ձևը,
գոյման ա, տալման ա։ Իր ձայնական դիրքով ևս տարբեր է։ Չարմահալի գիւ-
ղացիները Նոր-Ջուղայի, Վանայ և Մշոյ բարբառների նման հ ձայնի երբէք չեն
վերածում խ-ի, չեն ասում խաց—հաց։ Շատ բնորոշ է միայն մի հանգամանք, որ
գաւառի գեղջիկներն ունեն իւրայատուկ բառեր, որ տղամարդիկ չեն գործա-
ծում։ Առանձնապէս յիշենք ր տառը, որի փոխարէն կանայք և աղջիկները մինչև
այսօր անարատ պահում են և գործածում յ, ինչպէս՝ հայս—հարս։ Ա. Ե.

Ունեն 5-7 կամ աւելի տուն: Ամէն մի տունը բաղկացած է 4, 5 և երբեմն 6 տողից: Տողերն ունեն 14 (4—3—4—3) կամ 15 (3—4—4—4) կամ 16 (4—4—4—4) վանկ:

2. Թաջմիս (րէնմիս): Աշուղի այս տաղաչափութեամբ հիւսած ոտանաւորի տողավերջում յանգաւոր բառերը միատեսակ են, բայց ունեն տարբեր իմաստներ:

3. Ղօշմա: Երգչի այս ձևով յօրինած իւրաքանչիւր երգն ունի 5 տուն և ամէն մի տունը բաղկացած է 4 տողից, իսկ տողը՝ 11 վանկից (4—4—3):

4. Դաւսա: Այս տաղաչափութեամբ կառուցւած են աշուղի նկարագրական, այլաբանական երկարաշունչ ոտանաւորները, որոնց տունների 4-րդ տողերը վերջանում են առաջին տան յանգով:

5. Բաշեաթի: Աշուղի յօրինած այս ոտանաւորներն ունեն տաղաչափական ամենակարճ ձևը: Էական յատկանիշն եօթվանկեան տողերն են (4—3)*:

6. Եղագրաւա: Աշուղական գրականութեան մէջ այս ձևը կոչւում է նաև ղօշմա-բայեաթի, որի պատկերը տեսնում ենք Յարթուն օղլու ձեռագիր դավթարում, ուր իշխում է նախ 3 տողերից բաղկացած ղօշման, ապա 4 տողերից կազմւած բայեաթին, որ իր տարբեր յանգաւորումով ընկնում է ղօշմայի մէջ:

7. Աշիմշաւա (այրբեմակաւ): Միջնադարեան հայ պօէզիայից աշուղական գրականութեան անցած այս ձևի մի էջը տեսնում ենք նաև Յարթուն օղլու երգերի մէջ: Բնորոշ գիծն այն է, որ ոտանաւորի բոլոր տողերը հիւսւած են այբուբենի հերթական գրերով և իրենց անուններով:

8. Դեաւաւիդա: Չարմահալի ծերունիները և իրանահայ նորագոյն աշուղները վկայում են, որ աշուղական գրականութեան մէջ այս ձևի ոտանաւոր յօրինելու պատիւը պատկանում է Յարթուն

*) Բանասէր Դարեգլին Լեւոնեանը կարծում է, թէ բայեաթի կոչւած ոտանաւորի ձևն աշուղականից անցել է Ժողովրդականին: Դա սխալ տեսակէտ է: Պիտի ընդունել հակառակը, որովհետև աշուղներն է, որ հետևելով Ժողովրդական լայեաթու յանգաւորման գեղեցիկ ձևին, գրել են իրենց սիրուն քառեակները: Ա.Ն.

օղլուն: Թէ որքան ճիշտ է նրանց հաւաստիացումը, դժւարանում ենք կարծիք յայտնել:

Աշուղական տաղաչափութեան այս ձևերից բացի, Յարթուն օղլին իր դավթարում յիշատակել է նաեւ այլ անուններ, ինչպէս՝ բունիաթլամա, նասիեաթ, օգիւտլամա (խրատական, բարոյագիտական), գիւզալլամա (սիրահարական), ջափսաթլամա (կենսագրական): Այդ անունները տաղաչափական ձևեր չեն, այլ բնորոշում են աշուղի երգերի էութիւնը, ներքին բովանդակութիւնը, բնոյթը:

XIV

ԱՅՈՒՂԻ ՅՕՐԻՆԱՆ ԵՂԱՆԱԿՆԵՐԸ

Հայ երաժշտական կուլտուրայի պատմութեան մէջ ուրոյն տեղ են գրաւում աշուղական եղանակները, որոնցից շատերն երաժշտական խոշոր արժէք են ներկայացնում և պատիւ բերում աշուղական դպրոցի վարպետներին: Դրանցից առանձին յիշատակութեան արժանի են՝ Պաղտասար գպիր (18-րդ դար), Սայեաթ-Նովա, Նազալ Յոփլաթան, Զիվանի, Գրիգոր Տալեան (Շերամ) և ուրիշներ, որոնց յօրինած բազմաթիւ եղանակները կազմում են հայ երաժշտական արւեստի գեղեցիկ էջերը: Այդ եղանակներից շատերն այսօր շրջում են ժողովրդի շրթերի վրայ, իսկ շատ սիրուն եղանակներ էլ մոռացւել են և ընդմիշտ կորել, որովհետեւ ժամանակին չեն ձայնագրւել:

Յարթուն օղլին ևս յօրինել է մի շարք գեղեցիկ եղանակներ, որոնց յարմարեցրել է իր երգերին: Այդ եղանակների համար նա օգտագործել է գլխաւորապէս արևելեան երաժշտութիւնը, որ իր էութեամբ կապւած է իրանական և թիւրքական կլասիկ երաժշտութեան տրադիցիաների հետ: Դրանց մեծ մասը վաղուց մոռացւել են, որովհետեւ չեն ձայնագրւել: Պահպանւել են միայն որոշ եղանակներ, ինչպէս՝ դիվանի, դաստան, ղօշմա, դազել, մուխամմազ, սեմայի և այլն, որոնք այսօր երգւում են թէ՛ Սպահանի հայաբնակ գաւառների գիւղերում և թէ՛ Նոր-Աուղայում: Այդ եղանակների ձայնագրութիւնն ու հրատարակութիւնը հայ երաժշտագիտութեան հերթական խնդիրներից մէկն է:

XV

ԱՅՈՒՂԻ ԿՈՒԼՏՈՒՐԱԿԱՆ ԴԵՐՈՒ

Իրանահայ աշուղական գրականութեան քնարերգակ երգիչն է Յարթուն օղին, որ 18-րդ դարի և 19-րդ դարի առաջին կիսում Չարմահալում տիրող թանձր խաւարում փայլում է որպէս մի լուսատու փարոս: Նա ամբողջ գաւառի բանաստեղծական գրականութեան մէջ ամենաառաջին, պայծառ աշուղն է, որ իր քնարով ու պօէզիայով կարողացել է իր ապրած միջավայրի տարբեր ժողովուրդների և հասարակական տարբեր խաւերի անվերապահ սէրն ու համակրանքը գրաւել: Նրա մահից անցել են 106 երկար տարիներ և մինչև օրս էլ Չարմահալ գաւառն իր միջից չի տւել նման տաղանդաւոր բանաստեղծ աշուղ: Այդ տեսակէտից նա եղակի երևոյթ է:

Սակայն, ինչհամէ է կայանում երգչի կուլտուրական նշանակութիւնը: — Ամենից առաջ նրանում, որ նա իր յօրինած բազմաթիւ երգերով ռահվիրա է հանդիսացել ոչ միայն Սպահանի Չարմահալ, այլ և Փէրիա, Բուրվարի, Քեամարա, Գեափլա, Քեազազ, Մալայիր գաւառներում տգիտութեան մէջ խարխափող հայ գիւղացիների լուսաւորութեան համար: Նա պայքարել է ժամանակի յետամընացութեան դէմ և ամէն կերպ ձգտել է լուսաւորել թանձր խաւարում ապրող հողի աշխատաւորների մտաւոր աշխարհը:

Դա այն ժամանակաշրջանն էր, երբ Չարմահալում և միւս գաւառներում չկային կրթական օջախներ և շատ սակաւ էին ժողովրդի լուսաւորութեան վեհ գործին նւիրւած գրական մշակները: Յարթուն օղին հանդիսացել է առաջին և լաւագոյն դրօշակակիրներից մէկը, որ իր աշուղական երգերով բարձրացրել է գիւղացիների մտաւոր մակարդակը և իր չօնգուրի լարերով ազդել նրանց սրտերի ու հոգիների վրայ: Երգել է նա կուսական գեղեցկութիւնն ու սէրը՝ վրձինի պէս-պէս գոյներով և արտայայտիչ հանդիսացել իր ժամանակի երիտասարդութեան զգացումներին ու հոգեկան ապրումներին: Եթէ, ինչն էլ նաև խրատական ոտանաւորներ և իր բարոյական հայեացքներով կրթել ու դաստիարակել է ժողովրդին, իսկ իր այլա-

բանական, երգիծական քերթաձևերով պատկերացրել է հայ հասարակական կեանքի ցաւոտ ու մռայլ կողմերը:

Նոյնպէս նա մէկն է ամենաառաջին աշուղներէց, որ հանդէս է եկել թէ՛ հասարակական հանդէսներում ու խնջոյքներում, թէ՛ ռամիկի գիւղական խրճիթներում և իր երգ ու նւագով 60 երկար ու ձիգ տարիներ հայ գիւղացիների սրտերում վառ է պահել աշուղական արեւստի ու գրականութեան սէրը, իսկ գուսանական երաժշտութեան գունագեղ ելէջներով աղնւացրել է նրանց հոգիները, երևոյթներ, որոնք, ըստ ինքեան, իր ժամանակի համար նշանակալից և առաջադիմական աշխատանքներ են: Այդտեղ էլ կայանում է աշուղի կուլտուրական դերը:

Սակայն, մի հանգամանք աւելի բարձրացնում է երգչի գրական դիմագիծը: Նա ապրել և ստեղծագործել է այն պատմաշրջանում, երբ Չարմահալում և Սպահանի միւս գաւառներում իշխում էր սխոլաստիկ ոգին և ուղղութիւնը, իսկ գրականութիւնը մի քանի տասնեակ հոգեւորականների ու տիրացուների սեփականութիւն էր, որոնք ճանաչում էին միայն մի գրական լեզու, այն է՝ գրաբառը: Յարթուն օղիին Չարմահալ գաւառում առաջին աշուղն է, որ խորապէս գիտակցել է, թէ գրականութիւնը միայն ընտրեալների համար չէ, այլ ամբողջ ժողովրդի, որ գիւղացիները գրաբառը չեն հասկանում և նրանց հետ պէտք է խօսել հասկանալի լեզուով: Այդ առողջ գիտակցութեամբ էլ նա իր երգերը յօրինել է աշխարհիկ, ժողովրդական լեզուով: Դա ինքնին կուլտուրական մի վեհ աշխատանք է, որն ընդգծում է աշուղի հասարակական դերը:

Յարթուն օղիւ աշուղական գործունէութեան բովանդակութիւնն արժէքաւորւում է մի այլ բնորոշ գծով: Դա վրանաբնակ թափառական դաշղէի խաշնարած թուրք և լօռ ժողովուրդների դարգացման գծով կատարած դերն է: Յրգիշն իր չօնգուրի լարերի վրայ հնչեցրած թրքերէն երգերով ոչ միայն աղբիւ է այդ ցեղերի հոգեկան աշխարհի և ղգացումների վրայ, այլև որոշ յեղաշրջում է առաջացրել նրանց կեանքի ու մտայնութեան մէջ:

Յարթուն օղիւ կուլտուրական ծառայութիւնների պատ-

մութիւնն արձանագրելիս նշենք և այն, որ նա իր երգերով ուկիզը է դրել և գարկ տւել ժամանակի դաշղէի թուրք և լօռ ժողովուրդներին աշուղական քնարական պօէզիային և բանաստեղծական գրականութեանը, իսկ իր յօրինած եղանակներով այդ ցեղերի աշուղական երաժշտութիւնը դրել է որոշ բարձրութեան վրայ:

Մի հանգամանք ևս պարզ է, որ Յարթուն օղլին իր գործունէութեան ընթացքում ոչ միայն միշտ եղել է աշուղական արւեստի դիրքերում, այլև իր երգերի մօտիւններով սղգել է իրանահայ մի շարք աշուղներին վրայ: Նրա անմիջական ազդեցութեան ներքոյ կազմակերպւել է աշուղ Ալլահվէրդին: Այդ հանգամանքն են ընդգծում նրանց երգերի մօտիւնները: Յարթուն օղլու քնարից ներշնչւել է նաև երգիչ Տէր-Կարապետ Օհանեանը: Նա իր «Դաւթար»-ում աշուղի մասին գրել է այսպէս. «1840 թիւն Յարթուն օղլի Յոյաւնէսն զօրացաւ, որ էր յոյժ ըմտիր քանասնեղձ աշրդ»^{*)}: Յարթուն օղլուց որոշապէս ազդւել են նաև աշուղ Միսկին Ստեփան, երգիչ Մարտիրոս Մանուկեան, Միսկին Մաթթէոս և ուրիշներ, որոնք ոչ միայն օգտւել են աշուղի պօէզիայից, այլև նրա երգերը տարածել են ժողովրդի լայն խաւերում: Ահա թէ ինչո՞ւ այդ երգերը, իր ժամանակին, մեծ արժէք են ստացել Սպահանի Չարմահալ, Փէրիա, Գեազազ, Գեամարա և Գեափլա գաւառների գիւղացիների լուսաւորութեան համար:

Այդ երգերն էլ ժամանակին դարձել են գիւղացիների սեփականութիւնը և բերնից բերան թոչեւով՝ ժողովրդականացրել են աշուղի անունը: Նա առանձին յարգանք ու պատիւ է վայելել իր ժամանակակիցներից: Նրան սիրել ու պատւել են իր համագիւղացիները: Սիրել է նրան Նոր-Ջուղայի թեմի ժամանակակից Թադէոս առաջնորդը և յաճախ նրան ճաշի է հրաւիրել: «Տաղ ի վերայ սեղանոյ» երգը յօրինել է նա նման մի հրաւէրի առիթով: Նրան սիրել ու յարգել են պարսիկ խաները: Նա իր չօնգուրի լարերով առանձին փայլ է տւել նրանց խնջոյքներին և վարձատրւել է առատ

^{*)} Այժմ աշուղը մահացել է 1840-ին, նրա ծննդեան թիւը պիտի ընդունել մօտաւորապէս 1760: Ա. Ե.

նւէրներով, Յատկապէս արժանացել է Սուլէյման խանի առանձին ուշադրութեանը և նրանից նւէր է ստացել մի «Ֆիրուզ» մատանի:

Մինչև այսօր էլ դեռ Յարթուն օղլին վայելում է մեծ համբաւ ու ժողովրդականութիւն այն աստիճան, որ նրա յիշատակն ու երգերը դեռ ապրում են հարաւային Իրանի գաւառական աշուղ-ների և գիւղացիների շրթերի վրայ: Մինչև օրս էլ դեռ Չարմահալ գաւառի հայ գիւղացիները 4-5 ամիս տևող ցրտաշունչ ձմեռայ երկար գիշերները նստած հիւրընկալ պարզ խրճիթներում, նահապետական քուրսիների շուրջ, երգում են նրա երգերը և առանձին հիացմունքով յիշում իրենց սիրելի աշուղին ասելով. «Օղլուսի հոգո՛ւղ, Յարթուն օղլի»: Նշենք և այն, որ քիչ թէ շատ զարգացած գիւղացիներն իրենց ընտանեկան «գավթար»-ներում արտագրել են աշուղի երգերից շատերը և անգիր են ասում, իսկ նորագոյն հայ աշուղներն իրենց չօնգուրի լարերի վրայ հնչեցնում են այդ երգերը գաւառական հարսանիքներում, խնջոյքներում ու հանդէսներում: Ահա թէ ինչո՞ւ աշուղի պօէզիան մի գեղեցիկ բանաստեղծական արձան է իր ժամանակի համար և թանկագին մի յիշատակարան Չարմահալի հայ գրականութեան:

Նզրափակելով Յարթուն օղլու կուլտուրական դերի նշանակութիւնը, ընդգծենք, որ նա իր աշուղական բեղմնաւոր, արդիւնաւէտ գործունէութեամբ և իր պօէզիայի էական առանձնայատկութիւններով անպայման ուրոյն արժէք է ներկայացնում և ունի իրայատուկ տեղը հայ ու թուրք աշուղական գրականութեան պատմութեան մէջ:

ԱՐԱՄ ԵՐԵՄԵԱՆ

Նոր-Ջուղա

24 Մայիս 1946

ԱՅՈՒՂ ՅԱՐԹՈՒՆ ՕՂԼՈՒ ԵՐԳԵՐԸ

Ա. ՍԻՐՈՅ ԵՐԳԵՐ

1. ԾԱՄԵՐԴ ԱՐՐԷՇՈՒՄ

Ծամիրդ աբրէշում ֆթաթ զառօվ քաշած,
Գլուխդ պատուական, ոսկէ սանդուղ տաշած.
Իմ ետը, արի՛, արի՛ բարօվ, հազար բարի,
Խնդանք իրուր խտուր՝ չուր հարիւր տաս տարի¹⁾),

Վարթ ճակատէդ գլոր, վիթում քրտունքներդ,
Էդ զուգրաթի քաշած սև հիւալ ունքներդ,
Սուսեր թերթեանիդ, սև աչի բունքներդ,
Ըն մէհմարին փառք տամ՝ գցեց հիմունքներդ,
Իմ ետը, արի՛, արի՛ բարօվ, հազար բարի,
Խնդանք իրուր խտուր՝ չուր հարիւր տաս տարի:

Անկոջանիդ զուլալ, զուգրաթի զանգի պէս,
Թշերդ կարմիր վարթ, նռնան ըռաքի պէս,
Երեսդ ծօվ ճարմակ, քինթըդ նհանգի պէս,
Սուրաթիդ խալ դաճաց, զուժաշ ֆառանգի պէս:
Իմ ետը, արի՛, արի՛ բարօվ, հազար բարի,
Խնդանք իրուր խտուր՝ չուր հարիւր տաս տարի:

1) Յարթուն օղլին ինքը ընիկ Ասադաբադցի (Չարմահայցի) էր, բայց ինչպէս այս երգերից երևում է, իր լեզվին նոր-ձուղայի բարբառ եւս խառնել է: Ա. Ն.

Զնադներդ սառն, ինչ անոշ աղբիւր է.
Բխում է մաղանէն, անմահական ջուր է.
Պռնչկնիդ վարթնազուք, կեռքնիդ տիր սուր է.
Լեզուդ ճարտար՝ բլբուլ, նափասդ անոշ բուր է:
Իմ եար, արի, արի բարօվ, հազար բարի,
Խնդանք իրուր խտուր՝ չուր հարիւր տաս տարի:

Բօխադդ սուրահն, թամամ մինաբարած,
Վզիդ ա եարաշուր՝ ալ մարգարիդ շարած,
Սինէդ ճարմակ մարմար, դուդրաթի ստֆ արած,
Ծըծերդ նուռն հասած, եարիդ ընծայ տարած:
Իմ եար, արի, արի բարօվ, հազար բարի,
Խնդանք իրուր խտուր՝ չուր հարիւր տաս տարի:

Յուսերդ թախտուէվան, սարփուշդ զառ ազիդ,
Թեկերդդ նոր նովշայ, դրախտի ծառ ազիդ,
Ձեռներդ դիփ արծաթ, մատունքդ ճառ ազիդ,
Նղընկներդ սաֆ նազուք, ինչ վարթի փառ ազիդ:
Իմ եար, արի, արի բարօվ, հազար բարի,
Խնդանք իրուր խտուր՝ չուր հարիւր տաս տարի:

Թիկունքդ թախտ ազիդ, ինչ աննման ես դու,
Զըկայ հողեղէնում, հուրի ղլման ես դու.
Մէջկդ բարակ կանանչ՝ սալբըռօվան ես դու,
Գեօգալների միջում՝ սուլթան ու խան ես դու:
Իմ եար, արի, արի բարօվ, հազար բարի,
Խնդանք իրուր խտուր՝ չուր հարիւր տաս տարի:

Արդանդիցդ ծլում, ոսկէ մաղան ունես.
Դարնան նման ծաղկած, ծաղիկ ըռհան ունես.
Շինած ա խալֆաթում, զառօվ դուքան ունես.
Դո ջիվանի համար ինչ շիրին ջան ունես:
Իմ եար, արի, արի բարօվ, հազար բարի,
Խնդանք իրուր խտուր՝ չուր հարիւր տաս տարի:

էդ փափուկ անդամիդ ա ճարմակ ֆանուսի պէս
Մթին տեղ շող կտայ կբակէն լոյսի պէս,
Ծընկներդ չարիս քաշած, ոսկէ նադուսի պէս,
Ղալաճիդ շիմա արծաթ, ոտըդ ֆիրուզի պէս:
Իմ եար, արի, արի բարով, հազար բարի,
Խնդանք իրուր խտուր՝ չուր հարիւր տաս տարի:

Դու չես գալիս, ինձ տար, մին օր քո տունն ըլնեմ.
Խնդիրքս կատարի, քեզնէ մամնուն ըլնեմ.
Մին խաթիրջամի տուր, ծոցումդ քուն ըլնեմ.
Չուր եփ ճանապարհիդ վերէն զարթուն ըլնեմ:
Իմ եար, արի, արի բարով, հազար բարի,
Խնդանք իրուր խտուր՝ չուր հարիւր տաս տարի:

Յարթուն օղլուս սիրած սիրելի եարն ես դու.
Ռէհան սուսամբարով, ծաղկունքով սարն ես դու.
Պատուելի, պտղաբեր, յարգոյ նուբարն ես դու,
Վերջն բոլոր աշխարքիս բարաբարն ես դու:
Իմ եար, արի, արի բարով, հազար բարի,
Խնդանք իրուր խտուր՝ չուր հարիւր տաս տարի:

2. ԵԱՐԻՍ ԶԱՄԲԻՆ ԸՆԹՀՁԱՐ Ի¹⁾

Եարիս ճամբին ընթրգար ի, դայ ինձի դօնադ ա պիտի.
Ճանապարհիդ զառ փայանդազ, ուռչան չբադ ա պիտի.
Գարնան եղանակ լի ծաղկօք, ժամանակն էնչադ ա պիտի.
Տեղդ լալայ, վարթ, հասաման, լի ծաղկունքով բադ ա պիտի.
Խալու խալու գեօզալներով յառէջկումդ խադ ա պիտի.
Թամամ հուրի փարիքներուն՝ քեզի ընդունց տղա պիտի.
Օվ հուքումաթըդ չըտանի, էնդուր մեծ նասազ պիտի:

1) Յարթուն օղլին երկրորդ տմունութեան ժամանակ եօթանասուն տարեկան սպիտակամօրուս մի ծերունի է լինում. նա պտակադրութիւնից յետոյ շտապում է տուն, չօնգուրը դնում կրծքին եւ յիշեալ կրգը նւագիւով՝ հանդիսակամներին ընդառաջ է դալիս իսկ այդ օրը մինչեւ էլս դիշեր «դամ» է տալիս:

Պակասութիւն չըկայ քեզնում, խաթմ ես Աստուծոյ ղուդրածով.
Ազգից նաջիմ ես շատ իստակ, Հալալ զադայ, ասլ ու զաթով.
Մանուկ վախտէդ մեծացել աս, իստակ մաքուր, քաղցր կաթով.
Օգութ ես առի մայրիցդ, ադաք արքան մարիֆաթով.
Զըկայ գեօզալների միջում տէնց գեղեցիկ խալ ու խաթով,
Քեզի նազ ու դամզ ա պիտի, առնօդդ բազում դովլաթով,
Որ շինէ եադութ գմուտթով, թաջ ու թօմար ջըղա պիտի:

Վարթ երեսդ բադր ա էլել՝ թամամված լոյսնիակի պէս.
Ղօշայ խալերդ վառվում ա, ինչ պայծառ արուստի պէս.
Պընչկնիդ բալասան ծաղիկ, կեռքնիդ արմաս ակի պէս.
Քաղցր լեզուդ երբ խօսում ա, սիրտս էրում ա կրակի պէս.
Ծոցէդ անոշ հոտ ա գալիս, հիլ և դարչին միխակի պէս.
Կռնէս բռնիւր, հիմմաթ արան, դօստ սիրելի քօմակի պէս.
Միասին գնանք մտանենք, ոսկէթուփ օթադ ա պիտի:

Էշխդ ջանիս ծակծակում ա, դառն չորացած փշի պէս.
Աչքերդ սիրտս ա կտրատում՝ սրած ալմասէն շուշի պէս.
Ունքներդ խելքս ա տանում, թմրացնում ա մախշուշի պէս.
Քըցում ա ինձնէ բիխաբար, թուլացնում ա բիյուշի պէս.
Թառ ես գցել վաթանիցդ, վայրենի դարիք ղուշի պէս.
Օտարացնլ աս ինձանէ, չես մօտ գալիս իրուշի պէս.
Եթէ կամենաս իր դառնաս, սիրոյ չաղ մուշտաղ ա պիտի:

Բոլորվել են ողջ միասին, գան թամաշայ հուրի փարին,
Ղուլլուդիդ կանգնեն դարավաշ, խղմաթ անեն քեզպէս եարին.
Երբ եկին տեսին ջամալդ, դարցին իրուր, վասմդ արին.
Շատ պատուելի նազ ու նահմադ, քեզ լաեղ ա ամէն բարին.
Խնդիրքս այս է Աստծանէ, վատ չըտեսնես բոլոր տարին.
Թաթթուն օղլուս հետ միասին՝ գէշտ անենք վերայ աշխարին.
Ո՛վ որ մեզի վատ կամենայ, սրտին դուգուն դադ ա պիտի:

3. ԻՆՉ ԺԱՄԱՆԱԿ ՈՐ ԻՆՁԻ ԳԱՍ

Ի՛նչ ժամանակ որ ինձի գաս՝
Էն օրէն՝ գալուդ ղուրբան ամ.
Զրուց տալով սիրտս բանաս.
Քաղցր խօսալուդ ղուրբան ամ.
Քո հօրն և մօրն ուհամաթ՝
Որ ծընդսեցան քեզ պէս նահմաթ.
Մին ժամանակ քաշիր զահմաթ,
Մօտս Թալուդ ղուրբան ամ.
Մօտս մնաս, սիրտս բանաս,
Իմ ազաչանքն ըստանաս.
Ծածուկ խորհուրդս հասկանաս.
Բան յիմանալուդ ղուրբան ամ.
Յիմանաս աշխար ման գալով,
Քեզ ամ սիրել բարի հալով.
Ե՛կ, մտիր ծոցս խնդալով.
Քոչ ծիծաղալուդ ղուրբան ամ.
Ծիծաղալով ինձ կպցնեմ,
Երեսս երեսիդ դնեմ,
Կակուզ սինիդ վերէն քնեմ,
Տաս օրօրալուդ ղուրբան ամ.
Օրօր ածես լուսացանեմ,
Իմ սրտիս հաւասն հանեմ,
Հասրաթս հետս չըտանեմ.
Մաթլաբս տալուդ ղուրբան ամ.
Ե՛կ, Յարթուն օղլուս դութսաղիր.
Քէ մեռնեմ՝ ծոցումդ գաղիր,
Զուխտ ծծիդ արանքին թաղիր.
Լաս, հէկէկալուդ ղուրբան ամ¹⁾).

1) Դավթարում այս ոտանաւորի տակը կրած է. «Վայ ինձ», ըստ երեւոյթի երգիչը մեղայի է դալիս:

4. ԼՈՅՍՆԻԱԿԻ ՊԷՍ

Լոյսնիակի պէս փայլում ա
Էդ քո ջամալն նազելի,
Օ՛վ քեզի հետ վայելում ա,
Ուրախ ա հալն, նազելի:

Աչքերդ ինձ խափ ա տալիս,
Սրտիս մէջն ծափ ա տալիս.
Միսս ոսկոռքէս թափ ա տալիս՝
Էդ քո խաղալն, նազելի:

Ունքներդ մախշուշ ա բերում,
Կոտրած սիրտս ջուշ ա բերում.
Բիշուշ մարդին յուշ ա բերում՝
Քո բարե տալն, նազելի:

Նստոտել ան սառաֆանին,
Որ խալերիդ գինն յիմանին՝
Չեն տալիս քօլն Իրանին,
Էդ քո մին խալն, նազելի:

Հասրաթ ունեն խան ու փաշայ,
Որ քեզանէ տանեն նաշայ,
Սաղ ընէր՝ կըգէր թամաշայ,
Ռօստամ ու Ջալն¹⁾, նազելի:

Յարթուն օղլիս աշխար ման գամ՝
Չեմ գտանել քեզ պէս համդամ,
Ես խօ քեզանէ հա միշտ կամ,
Շնորհակալն, նազելի:

¹⁾ Պարսից նշանուոր զիւցազուններն են, որոնց քաջագործութիւնները գովարանում է Փիրդուսին իր Շահնամէումը:

5. ՓՈԽՈՏԵԼ ԱՍ ՆՇԱՆՆԵՐԴ

Փոխոտել աս նշաններդ,
Այլակերպ յիրուշ աս էլելի.
Թարգել աս սիրոյ բաներդ.
Դու տիր անըզդուշ աս էլելի:

Իմ աչքին սուլթան ու խան իր,
Սրտիս մէջն շիրին ջան իր,
Սուսան ու սմբուլ, ուէհան իբ՝
Չորացել աս, փուշ աս էլելի:

Էլ չես մտիկ անում հալիս,
Նետով ջիգարիս աս տալիս.
Ինձնէ հրկար ման ես գալիս.
Մին վայրենի դուշ աս էլելի:

Ընչի՞ չես ականում ետն,
Ջիգարիս տալիս մա նետն,
Խառնում աս լեզու խետն,
Դառնիջի հետ ջուշ աս էլելի:

Յարթուն օղուս ձեռնէդ չհանես,
Որ ախիրն կը փոշիմանես.
Խաբար եմ՝ գլուխ կընգանես.
Ըլգայ դու մախշուշ աս էլելի:

Ծ. ԲԱՆԻ ԲԵԶՆԷ ՀԵՌԱՅԵԼ ԱՄ

Բանի քեզնէ հեռացել ամ,
Էլ հալ ու օղվաթն չունեմ.
Սրտովս քեզ կամեցել ամ,
Իրուշի քնկաթն չունեմ:

Բեզի նման հայոց ցեղում,
Զեմ գտանում գաւառ գեղում,
Զեմ դիմանում դաբիբ տեղում.
Առանց քեզ թաղաթն չունեմ:

Բլբուլ լեզուդ գառ դաֆասով՝
Կարօտում ամ շատ հաւասով.
Խնդիրք ունեմ ըլթմասով.
Բարկանալ հայրաթն չունեմ:

Մոցիդ մէջն ա հայիւր չիման,
Իմ սիրտն գցել աս գուման,
Հար մին պաշդ հալար թուման.
Ինչ անեմ, դովլաթն չունեմ:

Յարթուն օղլիս թէ ձեռ վեռնեմ,
Վախման ամ դարդիցդ մեռնեմ.
Թէ գնամ իրուշ հար բռնեմ,
Էնպէս հարամ դաթն չունեմ¹⁾:

1) Երգից յետոյ գրւած է դավթարում. «Մեղայ, վայ ինձ»:

Դ. ՍԻՐՈՒԴ ՁԵՌՆԷՆ ՑԱՒՈՏԵԼ ԱՄ

Սիրուդ ձեռնէն ցաւոտել ամ,
 Մի տալ դարդ ու սար ինձ, անչիկի.
 Տեսուդ համար կարօտել ամ,
 Ե՛կ դու, արա՛ ճար ինձ, անչիկի.
 Դու փաշայ ես՝ նստած թախտի,
 Ե՛կ, ռահմ արա ինձպէս բախտի.
 Երեք ամիս աշնան վախտի,
 Կանչիր, ղօնադ տար ինձ, անչիկի.
 Դու նման ես ղօնչայ վարթի,
 Հոտով կըզարդարես մարդի,
 Կացիր քո ըղբար ու շարթի.
 Պէտէ ա լինես եար ինձ, անչիկի.
 Եւր, քո սէրտըդ գցիր խնամ,
 Մի՛ թողնուր զիս կարօտ մնամ,
 Խոտուրս ընես դո՛րն որ գնամ,
 Չի պատահի չար ինձ, անչիկի.
 Աչքդ զուլալ, ունքդ կամար,
 Լոյս երեսդ շամս ու դամար,
 Քո սէրն ծանդը ա իմ համար,
 Քան զԱլվանդայ սար ինձ, անչիկի.
 Կեռքնիդ անգին բարինջի,
 Կոկօմ ծծերդ նարինջի,
 Նրանց համար եմ զարինջի,
 Ե՛կ դու փիշքեաշ արա՛ ինձ, անչիկի.
 Յարթուն Օղլիս՝ դառն հալի,
 Տեսուդ համար ակնկալի,
 Դու որպէս ծառ քաղցր պտղալի՝
 Տնւր մի անոշ բար ինձ, անչիկի*).

*) Երգից յետոյ երգիչը կանչում է. «Վայ ինձ»:

8. ԽՕՍՈՒՄ ԱՄ, ԽՕՍՈՒՄ ԱՄ

Խօսու՛մ ամ, խօսու՛մ ամ, դէ չո՛ւմ չես՝ խօսման,
Ախի՛ր ջհաթն ի՛նչ ա, ջան, քեզի ղուրբան.
Էջխիցդ ամ կրակվում, մագեար չէս տեսման,
Տես, մին դարգէս համար բան՝ քեզի ղուրբան:

Ծոցիդ անոջ հոտէն ողջ աթարիքն
Կապեցին դուքանին բոլոր տարիքն,
Սալահ տեսին թամամ հուրի փարիքն՝
Վեր կենան, թամաշայ գան, քեզի ղուրբան:

Բոլորվեցին ողջ միասին գնացին,
Բօյ սուրաթդ տեսին, հէյրան մնացին,
Ձեռ ձեռ դրին, իրուր ղուլուզում կացին՝
Յառէջկումդ զաթարսան, քեզի ղուրբան:

Քեզ հաքցրին կարմիր կանաչ ուխտըն,
Բերին զարդարեցին զառնըգան թախտն,
Նստացարին վերէն կրկին էն վախտն,
Ասին՝ դու ես ողջիս խան, քեզի ղուրբան:

Հօսն ու ջամալիցդ շատ բիղարաւ ին,
Քեզ խաներին սարվար՝ քալանթար արին,
Եկին Յարթուն օղլուս սալահ արարին՝
Ար էվլլահ գրեն տան, քեզի ղուրբան:

9. ԱՐԻ՝ ԳԻԼԲԱՐ

Արի գիլբար, մին բան ասեմ՝ ընդունիր,
Ասոված սիրես՝ չանես բիղամաղ ինձի.
Ես գիտակ ի՛ որ խառուրս սէր ունիր,
Խնդրում ամ մին օր գաս զօնաղ ինձի:

Չես խաբար՝ որքան է տխուր իմ հալն,
Աչքս չի գայ թամամ աշխարհիս մալն.
Ես տկարացել ամ, սաթամ քո գալն՝
Արել աս ջամալիդ դու մուշտաղ ինձի:

Ուզում ամ որ գաս ինձ, ես ասեմ բարով.
Քանի սաղ ենք՝ խաղանք խնդանք իրարով,
Բալէհ տանք և առնենք շարթ ու իղրարով,
Որ էլ չանես էջիւիդ դու գութսաղ ինձի:

Նստենք իրուր խառուր սօհրաթ ու գամով,
Ասենք ու ծիծաղանք լաւ չամ ու խամով,
Բարե տանք և առնենք շատ քաղցր ու համով՝
Գիմանամ, որ դու դօստ ես էնչաղ ինձի:

Յարթուն օղլիս ասաց, խնդրից իր սէրն,
Որ շնորհես, քաղէ բաղչիդ նռնէրն՝
Շատ լէվ ա պարգեւել բարեբար Տէրն՝
Քեզի պէս. ծաղկունքով թազայ բաղ ինձի:

10. ԱՐԻ՛, ԷՅ ԻՄ ՍՐՏՕՎ ՍԻՐԱՄ

Արի, էյ իմ սրտով սիրած, պատուելի դիւբար,
Խնդրում ամ, որ մին օր ղօնադ գաս ինձի համար,
Նստենք ոսկէթուփ ուռուստում իրուր բարաբար,
Ննջուք ձեռնօլդ ածես գինին՝ թաս ինձի համար:

Խմենք անոշ գինին, անենք քէֆ ու ծիծաղն,
Այնուհետ մին խնդիրք ունեմ քեզնէ էնչաղն,
Որ ուսխաթ տաս՝ ձեռս մեկնեմ մին դաբ ծոցիդ բաղն,
Քաղեմ մին ջուխտ թազայ ղօնչայ՝ տաս ինձի համար:

Ծոցիդ միջի թազայ ծծերն նման ա նռնի,
Էրնէգ կտամ էն ջահէլին՝ ձեռնօլ կը բռնի,
Մին ձեռն ծոցումդ կըլնի՝ գլուխդ ուր կռնի,
Թէ էդպէս մին լաւ բան ըլնի, բաս ինձի համար:

Բաս ինչ կըլնի, թէ էդպէս մին բան ըլնի բարի,
Խաղանք, խնդանք իրուր խտուր, հարիւր տասն տարի.
Ես դուլ կըլնեմ քեզի նման ընկեր համբարի,
Դու նստած խան թախտի վերայ, կաս ինձի համար:

Վըկայ չինենք մեր միջումն Աւետարանն,
Խնդանք իրուր խտուր, մինչ մեր վերջի վախճանն,
Երբ որ Յարթուն օլլուս տանիս դաբ գերեզմանն՝
Աղի աղի արտասունքօվ՝ լաս ինձի համար:

11. ՈՒՆՔՆԵՐԴ ԻՆՁ ԿԵՌԱՑՆՈՒՄ Ա

Ունքներդ ինձ կեռացնում ա,
Աչքերիդ ջամին ղուրբան ամ.
Զորցած սիրտս թողացնում ա,
Երեսիդ նամին ղուրբան ամ:

Մին դամ որ քեզ չեմ տեսնում,
Ի սրտէ հոգէց ամ հանում,
Քաղցր լեզուէդ չեմ կուշտանում,
Բերնիդ քեալամին ղուրբան ամ:

Էդ քո քեալամ ու գօֆտարն,
Նա է իմ դարդերիս ճարն,
Քաղցր է քան ըզթէ շաքարն.
Պըրնչկնուդ համին ղուրբան ամ:

Գիշեր ցերէկ դու աս միտս,
Արագի ման կըգաս հետս,
Եփ խնդաս, ընկնես խտիտս՝
Հէնց էն դամին ղուրբան ամ:

Քանի որ ինձ կըճանաչես,
Անողահոտ վարթ կանանչես,
Երբ որ Յարթուն օղլի կանչես՝
Զէնիդ մուղամին ղուրբան ամ:

12. ԱՍԻ. ԴԻԼԲԱՐ, ԳԱԼԳԱՏ ՈՒՆԵՄ

Ասի. դիլբար, գանգատ ունեմ քեզանէ.

Ասաց. թէ ըսկըսիր, ասա՛, ինչ անեմ.

Ասի. չո՛ւմար օտարացար ինձանէ.

Ասաց. ժամանակն նաս ա, ինչ անեմ.

Ասի. ծարաւել ամ, ջիգարս չոր է.

Ասաց. աղբիւրներն լի սառնը ջուր է.

Ասի. զընաղներդ գինու աղբիւր է.

Ասաց. աչքերս էլ թաս ա, ինչ անեմ.

Ասի. պըռընչկընիդ լաւ բար ու թաբ է.

Ասաց. դառ չես խաբար, նաբաթի հաբ է.

Ասի. եանղաղներդ քողցր քեաբաբ է.

Ասաց. թէ օրն ուրբաթ պաս ա, ինչ անեմ.

Ասի. չո՛ւմար դու հեռացար իմ մօտէն.

Ասաց. չեմ կուշտացել քո անոշ հոտէն.

Ասի. մի՛ն օր ղօնաղ կանչիր քո օղէն.

Ասաց՝ թէ ղըրկիցս փիս ա, ինչ անեմ.

Ասի. եար, քո ձեռնէն ախ ու վայ ունեմ.

Ասաց. դարդիդ ընկեր ես էլ թայ ունեմ.

Ասի. Յարթուն օղլիս քեզնից փայ ունեմ.

Ասաց. արրուօվ քեզի հասայ, ինչ անեմ.

ԱՄԻ ԴԻԼԲԱՐ

Զափաւոր.

դանդաղ.

Ա...սի...դիլ...բար...գան...գարու...նեմ...քե...լա...նէ...

ա...սայ...քէ...լա...կը...սիր...ա...սա...ինչ...ա...նեմ...

ա...սի...լու...մար...օ...լա...լա...լար...ին...լա...նէ...

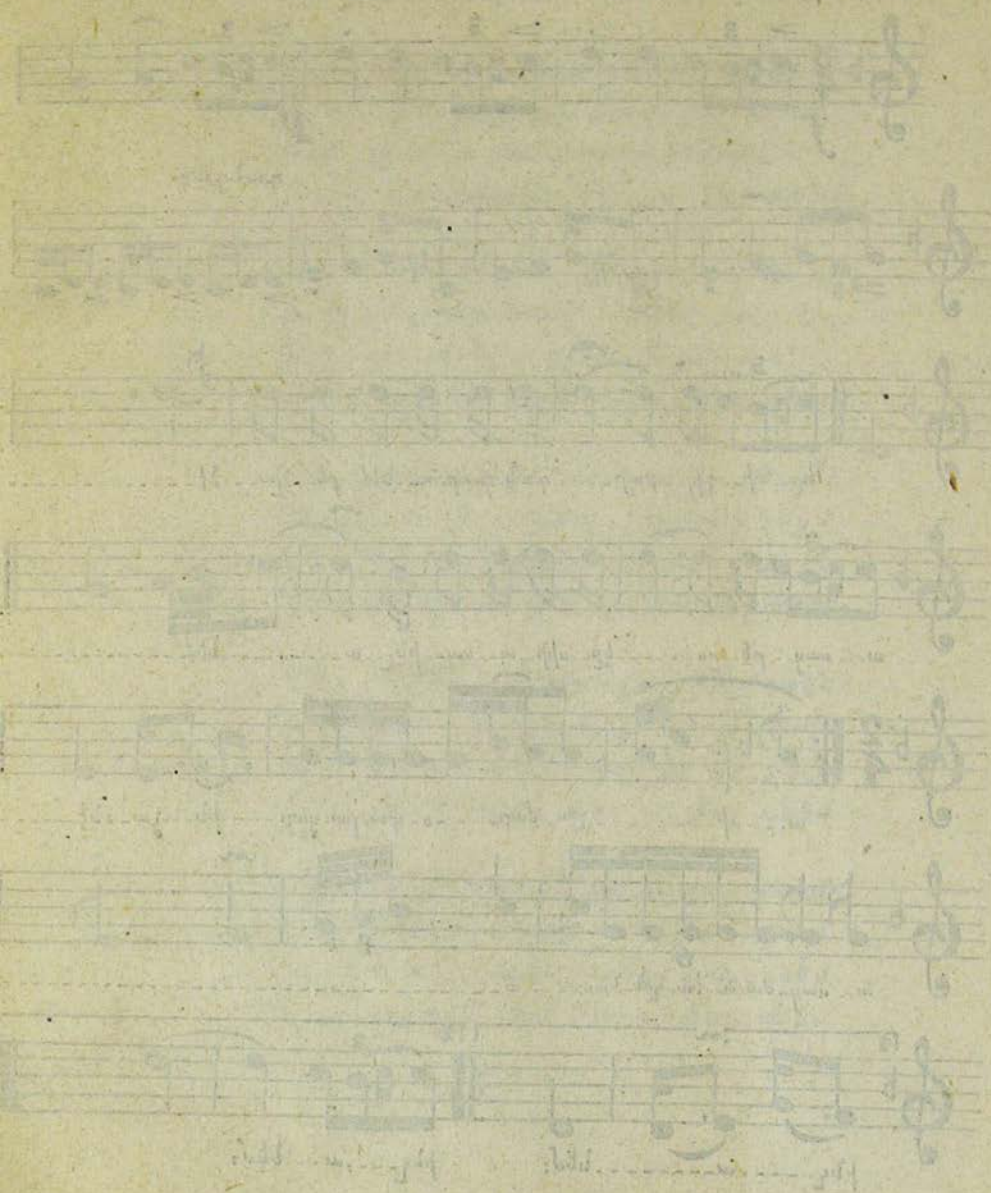

ա...սայ...ժա...նա...նա...կըն...նա...ա...

ինչ...ա...նեմ; ինչ...ա...նեմ;

Waltz

13. ԱՍԻ. ԴԻԼԲԱՐ, ԱՐԻ ԳՆԱՆՔ

Ասի. դիլբար, արի գնանք թամաշայ՝
Վարթ ու լալայ ծաղկած բաղչայ բաղերն,
Տես ինչպէս աշխարէս կըտանենք նաշայ,
Ածենք սազ և կանչենք անոշ խաղերն:

Ծոցումդ պահել աս միխակն, Կիւն,
Ձեռ ապրիս իմ ձեռն, հէնց ամ, դոր շիրն,
Մի թողնիր դու քո բլբուլի աթիւն,
Վարթիդ վերէն նստի սև սև դաղերն:

Վարթ երեսիդ վերէն պայծառ նշան է,
Խալերդ եաղութ, զմռութ, լալ ու մարջան է,
Յուշ ու միտկըս քաշեց տարաւ ինձանէ,
Կամար տըված կեռ ունքներիդ թաղերն:

Ձեռ կուշտանում ես քո էդ անոշ սիրէն,
Ինչ անեմ վախման ամ ունքիդ նետերէն,
Շատ ժամանակ է կայ իմ սիրի վերէն,
Թահնա, թօհմաթ, եար քո դրած դաղերն:

Էդ չափ որ քեզ ասի՝ թէ ասեմ քարին,
Մըհլամ կըլնէր՝ որ ես դնի իմ եարին.
Ձուրեփ նստի քեզ պէս դօստի գուդարին.
Յարթուն օղլուս նման խեղճ և ֆաղիրն:

14. ԴՈՒ ԲԱՐԻ

Դու բարի պտղաբեր ծառ իր,
էդ քո փառ ու բալին մատաղ,
Քեզ երանի, որ ինձ առիր,
էդ նման աղբալին մատաղ:

Երբոր դու ուրախանում աս,
Սրտիս զուբարն բանում աս,
Ծիծաղալով ակնում աս,
Աչքերիդ զուլալին մատաղ:

Աչքդ զուլալ, ունքդ կամար,
Լոյս երեսդ շամս ու դամար,
Զոյգ միասին կապած կամար,
Սև հիւլալ ունքներդ մատաղ:

Թաղ ունքներդ աս բարաբարել,
Իմ յուշ ու միտկն աս տաբել,
Զոր կողմիցդ կախ աս արել՝
էդ ծամերիդ կալին մատաղ:

Մանկութենէդ ունես ուսում,
Զես ընդանել դամ ու զուսում,
Սրտիս համեմատ ես խօսում,
էդ քո բարի հալին մատաղ:

Ես չի խաբար էդպէս եար իր,
Դու աշխարքիս բարաբար իր,
Անչարայ դարդիս դեղ արիր,
էդ նման քեամալին մատաղ:

Յարթուն օղլիս հօսնիդ մայիլ,
Ես քեզանէ կլնեմ զայիլ,
Ինչի որ Տէրն ա ընծաել,
Քեզ նման զեօղալին մատաղ:

15. ԵՍ ՈՒՄԻԴ ՉՈՒՆԻ

Ես ումիդ չունի քեզանից,
Որ ինձնէ բեզար ընէիւր,
Խաթիրջամ ի յամէն բանից,
Որ դարդերիս ճար ընէիւր:

Իմ դարդիս ճար կարող էիւր,
Անգին ջովհար փող էիւր,
Դժբ իր ուզում ինձ թողէիւր,
Դու իրողին եար ընէիւր:

Ես եմ քո ջովհար հուլդ,
Գցիր սինիդ, կապիր կուլդ,
Դու դժբ իր թողում բլբուլդ՝
Ակուաին համքար ընէիւր:

Չեմ կուշտացել ջամալիցդ,
Իլլան էդ բարի հալիցդ,
Չի աւատում քեամալիցդ՝
Էդքան անկատար ընէիւր:

Յարթուն Օղուս խօսին ըստացիր,
Քո իղրարի վերէն կացիր,
Դօստ և դուշմանդ յիմացիր.
Չի պէտք ա յիմար ընէիւր*):

*) Այս երգը դավթարում չկայ:

16. ԳԵՋ ՍԻՐԵԼ ԱՄ

Աղջիկ վախտդ քեզ սիրել ամ
Խօ չեմ անում հաշա՝ բլբուլ.
Հաւանութեամբդ տիրել ամ,
Աչքերդ թամաշա՝ բլբուլ:

Ես մին բլբուլ, դու ես թութի
Եկ միասին մտնենք ղութի.
Ծոցիդ միջի անոշ հոտի
Լէւ կըտանենք նաշա՝ բլբուլ:

Ես ալմադ ամ, դու ես դաշի
Ամենան ակնեզէն տաշի.
Կոնէտ բռնի քովանց քաշի,
Շտանենք մի գուշա՝ բլբուլ:

Յարթուն Օղլուս մարիֆաթը
Հէյրան ելա խալ ու խաթին.
Աչքս ձառ վառ սուրաթին,
Կարմիր, ճերմակ թուշ ա՝ բլբուլ*):

*) Դավթարում այս ոտանաւորի տակ գրւած է՝ «Մեղայ, մեղայ»:

Բ.
ՂԱՐԻՔԻ ԵՐԳ

1. ՂԱՐԻՔ ՄԱՐԴՍ

Ղարիք մարդս՝ զարիք զուրբաթ աշխարհի
Վաթանից թառ ընկած զշի նման է,
Տակն զուի փռես, առաջն բարի,
Դոր բլբուլն թռնէր՝ փշի նման է:

Ղարիք մարդս՝ եթէ ծաղկած ծառ էլներ,
Մաջլիսներում կանթեղի պէս վառ էլներ,
Գօղիքն թրմաշալ ու կապէն զառ էլներ,
Իրա համար քանդած բաշի նման է:

Ղարիք մարդս՝ եթէ որդւոյ տեղ սիրես,
Ախիբն մին խօսքով իւր սիրտն կերես.
Եթէ մօրդ ու մուսամբա առաջն բերես,
Իրա համար հարամ լաշի նման է:

Ղարիք մարդս՝ նստած այնաք օթախին,
Դոր նօքեարն խթմաթ անէր իւր աղին,
Իւր առաջն խաղալ, խնդալ ու ծիծաղել,
Իրա համար մի զարդաշի նման է:

Ղարիք մարդուս՝ սիրտն քանդած տւեր է,
Առէջկումն գետեր, ծովեր, նաւեր է,
Թարթուն Օղլին մէջլիսներում գավեր է,
Իրա համար դոր մի քաշի նման է:

Գ.
ԿՐԹՆԱԿԱՆ ԵՐԳԵՐ

1. ՎԱՍՆ ՄԵՂԱՑ ՊԱՂԱՏԱՆՔ

Լոյս Գրիստոս, քեզ ունեմ յոյս, տաս ինձ զղմանն մին տեսնեմ,
Քեզ բարեխօս ունեմ սուրբ Կոյս, քո օգնականն մին տեսնեմ.
Օգնես չարից յամենայն ժամ, ապաշխարեմ իմ մեղքն լամ.
Արժան անես յոյսով երթամ, լոյս գերեզմանն մին տեսնեմ:
Համբուրեմ լոյս գերեզմանդ, մեղքս թափես էն սուրբ տանդ.
Գամ արժան հաղորդութեանդ, էտ բարի բանն մին տեսնեմ.
Բանն քո քաղցր է և բարի, բարի հրեշտակ առաքեա զիս.
Գաղցրութեամբ աւանդեմ հոգիս, էն սուրբ վախճանն մին տեսնեմ.
Վախճանքս տաս հէնց էն վախտին, էլ չըզտնեմ ՚ի մէջ յախտին,
Արժան անես լոյս դրախտին, Եղեմականն մին տեսնեմ.
Եղեմական լոյս դրախտումն, վայելում տաս մինչ վախտումն.
Նստես քառակերպ թախտումն, քո գալստեանն մին տեսնեմ,
Գո գալստեան օրն ՚ի բարէն, յարեւելեան կողմն աշխարէն.
Յոյս ունեմ լոյս Կենսաբարէն, սուրբ խաչ նշանն մին տեսնեմ.
Էն սուրբ խաչի փայլման շողն, երանելի է տեսնողն.
Փչել տաս Գաբրիէլեան փողն, թնեղ գոչմանն մին տեսնեմ,
Գոչման օրն չունեմ թաղաթ, երկինք, գետինք, տունք և բաղաթ,
Գալարին որպէս մաքաղաթ, քո էդ հրամանն մին տեսնեմ.
Հրաման կանես ողջ ննջեցեալ սարսափելով առ ոտդ գալ,
Կդատես ուղիդ անսխալ, սուրբ դատաստանն մին տեսնեմ.
Սուրբ կդատես չարն ՚ի բարէն, կբաժանես թո՛ն ոչխարէն.
Փափակ ունեմ էն դաթարէն, յաջակողմեանն մին տեսնեմ.
Յաջակողմեան դասս արդարոց, ձախակողմն ՚ի ձեռն չարոց.
Տէ՛ր, զիս արժան անես բարոց, կեանք յաւիտեանն մին տեսնեմ,
Յարթուն օղլուս հասրաթ չանես, իմ չար խորուրդն խափանես.
Ինձ քեզ ժառանգ արժան անես, արքայութեանն մին տեսնեմ.

2. ՎԱՍՆ ՄԵՂԱՑ ՊԱՂԱՅԱՆՔ

Լոյս Քրիստոս, քեզ ունեմ յոյս, և դու ողորմաս ինձի, Տէր.
Զար անիրաւ մեղուցելուս, դժւ թողութիւն տաս ինձի, Տէր.
Թողութիւն տաս իմ մեղացն, զղշում արտասուս և լացն.
Շնորհես անմահութեան հացն, դու տաս Քո սուրբ մասն ինձի, Տէր:

Քո սուրբ մասին ակնկալ եմ, տկար վեր ընկած անկեալ եմ.
Ես չար գործով մեղուցեալ եմ. էլի դու խղճաս ինձի, Տէր.
Դու խղճաս ինձ, ես տկար եմ, որպէս մոլորեալ ոչխար եմ.
Դու հովիւ քաջ, ես անճար եմ, փութացիր էհան ինձի, Տէր:

Փութացիր էհաս ինձ խկնին, դարձոյ զիս Տէր 'ի Քո սուրբ սուն,
Որպէս հայր անառակ որդոյն, խնդալով դու գաս ինձի, Տէր.
Գաս հանես զիս իմ մեղացէն, տաս ինձ մաքսաւորի լացէն.
Հառաչոնօք և ողբաձէն, աղաչեմ նսեաս ինձի, Տէր:

Նսեան սիրտ իմ, տուր աղբերեաց, արտասուս ականց իմոց լաց.
Զուրն որ պոռնկին լուաց, էնտով լվանաս ինձի, Տէր.
Լաց արտասուս՝ տաս իմ աչքին, հաճոյ լինեմ քո յառաջին.
Որպէս աւագակն 'ի խաչին, աղաղակեմ ցաւս ինձի, Տէր:

Յաւս հոգոյ իմոյ փրկեան զիս, 'ի յախտից մեղաց արկեան զիս.
Առ 'ի եղեմ աղարկեալ զիս, անդ իցեմ պահեանս ինձի, Տէր.
Պահեալ զիս Տէր 'ի յատեան Քո, մինչև 'ի օր գալստեան Քո,
Նստեա անեղ դատաստան քո, շնորհես Քո սուրբ դաս ինձի, տէր:

Դասս արդարոց բազմեալ թուիմ, հրանաւէտ ձայնդ լուիմ.
Պարզ երես պատասխան տուիմ, խնդալով օրհնեաս ինձի, Տէր.
Օրհնեալ զիս տէր օրն վերջի, պահեալ զիս Տէր 'ի Քո միջի.
Արժանացոյ լոյս հանդերձի, փառօք պսակեաս ինձի, Տէր:

Փառօք պսակ երկնաէն լոյս, Քեզ աղաչեմ Տէր իմ Յիսուս.
Արժան անես Յարթուն օղլուս, Քո սուրբ առաքաւս ինձի, Տէր:

3. ԶՂՋՈՒՄՆ ՎԱՄՆ ՄԵՂԱՅ

Վայ ինձ, վայ իմ գործին, վայ իմ մեղացն,
Յոռւացել ամ չաբին, մեղայ քեզ Աստուած.
Չունեմ մին զղջալի արտասուս լացն,
Մոռացել ամ բարին, մեղայ քեզ Աստուած:

Ջանգ և տախտակ տվին, ժամադուռ չեկի,
Ո՛չ իմ մեղքն լացի, ո՛չ մեղայ եկի.
Ականջ չեղի Յւետարան, Նարեկի,
Վայ իմ ետի դարին, մեղայ քեզ Աստուած:

Գո սուրբ պատուիրանն ես չըպահեցի,
Իմ հոգոյս զրկեցի, մարմնուս շահեցի.
Լոյսն թողի դաբի մըթին նաեցի,
Անկա մէջ խաւարին, մեղայ քեզ Աստուած:

Գո սուրբ արգար ճանապարհն հեռացայ,
Միթէ մարմնով սաղ եմ, հոգիս մեռած ար.
Չարին հետեւեալս՝ բաբին մոռացայ,
Վայ էս իմ քէրդարին, մեղայ քեզ Աստուած:

Աչքս արատ հայեց, միտս չար խորեց,
Կամքս հաճոյացաւ, ձեռս զուգի փորեց.
Ոտս ուղիղ ճանապարհէդ մոլորեց,
Առ ի չարեաց ճարին, մեղայ քեզ Աստուած:

Գո տուած սուրբ հոգին ապականեցի,
Ո՛չ մեղայ եկի, ո՛չ խոստովանեցի.
Չարագործութիւնովս ինձ ըսպանեցի,
Վայ ինձ պէս տկարին, մեղայ քեզ Աստուած:

Դիտութեամբ եմ գործել մահածոյ մեխկերս,
Որպէս թագուցանեմ, Դու ես ծածկատես.
Բո տված սուրբ հոգոյն մահապարտ եմ ես.
Վայ ինձ պէս ընքարին, մեղայ քեզ Աստուած:

Բո սուրբ մարմին և արենէն ծոյլ կացայ,
Լոյս դրախտն թողի, գոռն ըստացայ.
Յարթուն օղլիւ լալով, ողբով յուսացայ,
Բեզ պէս Բարերարին, մեղայ քեզ Աստուած:

4. ՏԱՂ ԱՐԱՐՁԱԳՈՐԾՈՒԹԵԱՆ ԱՇԽԱՐՀԻ ԿԱՄ

ՀԱՄԱՌՕՏ ՊԱՏԾՈՒԹԻՒՆ ԱՍՏԻԱԾԱՇՈՒՆՁ ՍՈՒՐԲ ԳՐՈՑ

Հայր և Որդւոյն և սուրբ Հոգւոյն
Էականին հաւատացէք.
Երեք անձն է և մի Աստուած,
Մի բնութիւնին հաւատացէք:

Անսահման անիմանալի
Որդւոյն ծնեալ անըննելի,
Հոգւոյն բլխուսն անպատմելի,
Անբաժանին հաւատացէք:

Անբաժանելի յերրորդւոյն,
Հայրն փառաւորէր յորդւոյն,
Հոգին սուրբ շրջէր վերայ ջրոյն.
Էլ միայնին հաւատացէք:

Միայն մի Աստուած է, մի կամք,
Մի թագաւոր է, մի սահմանք.
Անմահ է արարիչ և կեանք,
Տէր կենդանին հաւատացէք:

Կենդանի վեցթեան չորսին,
Սուրբ աթոռն բաղմեալ յուսին.
Եօթնապատիկ եօթն լուսին,
Եօթնարփեանին հաւատացէք:

Եօթնարփեան լոյսին լոյս անցոյց,
Անտեսանելի է անցոյց.
Չոր կողմն աթոռն շուրջ կացոյց,
Օթեանին հաւատացէք:

Օթեան աթոռ անպատում,
Էլ յաւելի միտքս չէ դատում.
Անհատնելի է անհատնում,
Դուք էսքանին հաւատացէք:

Հսքան չէ, անհատնելի է.
Անթիւ է, անյայտնելի է.
Տէրն ինքն գիտելի է,
Իւր անուանին հաւատացէք:

Անունս առաց կայացնեմ,
Մտածեց որ մին բան գոյացնեմ.
Երկինք երկիր հաստատացնեմ,
Որ տեսանին հաւատացէք:

Տեսաւ երկիր աներևոյթ,
Եւ երկիր անպատրաստ և
մութ.

Անգոյ խաւար էր և աննիւթ,
Բնաբանին հաւատացէք:

Բանիւ հրամայեաց մութ և լոյս,
Բաժանեցան յայսկոյս, յայնկոյս.
Ջուրն հանդարտեաց որտեղ էր
փոս,
Էդ հրամանին հաւատացէք:

Հրամայեաց երկինք և երկիր,
Ստեղծ ամէնն իւր տեղն եզիր.
Երկինք, աստղեր, երկիր, բոյսեր,
Ջարդ արժանին հաւատացէք:

Արժան տեսաւ լոյս ցերեկոյն,
Մութ գիշեր և երեկոյն.
Ջօրն գործել, գիշերն 'ի քուն,
Մուտ լուսանին հաւատացէք:

Լուսինք ստեղծեց երկու ձե,
Մինն լուսնիակ, միւսն արեւ.
Տուեց զօր գիշերին պարզեւ,
Լոյս նշանին հաւատացէք:

Նշան տուեց զօր գիշերին,
Ստեղծեալ էր հրեշտակներին.
Դասք անմարմինք զօրքն վերին,
Փառաբանին հաւատացէք:

Փառաբանին սուրբ հրամանին,
Առաց ստեղծեմ շունչ կենդանին,
Թռչունք, անասունք, գազանանին,
Ամենայնին հաւատացէք:

Ամենայն գետին սողունքներ,
Եւ կամ ջրային գեռունքներ,
Պատրաստեաց իւրէնց ուտմունք-
ներ,

Որ գոհանին հաւատացէք:

Գոհացնող էր. բարի բաշխող,
Շաղուէց կրակ, ջուր, քամի, հող,
Իւր կերպին առաց ստեղծեմ մի
իշխող.
Կերպարանին հաւատացէք:

Իւր կերպին ստեղծէց մարդոյն,
Հոգին կենդան տուէց մարմնոյն.
Կանչեց. Ադամ է քո անուն,
Բառ բերանին հաւատացէք:

Բերէց կենդանիքն 'ի շնչէ
Առաց ձվ Ադամ ճանաչէ,
Ողջի անուններն կանչէ,
Սաղ հայվանին հաւատացէք:

Սաղ ունէին իւրէնց նման,
Ադամ չտեսաւ իւր նման.
Տրտմեց սիրտն ընկաւ դուման,
Օգնականին հաւատացէք:

Օգնական ոք իւր նման չունէր,
Աստուած ասաց տրտմես ընդէր.
Ասաց ես եմ միայնակ, Տէր,
Թմրութիւնին հաւատացէք:

Թմրեցոյց զԱգամ, որ էր հողէն,
զԵւայն քաշեց ձախսկողմէն.
Ասաց ինք քեզ տամ քո ճութէն.
Մեր մեծ նաննին հաւատացէք:

Նա Տէրն ասաց դուք տիրեցէք,
Քաղցրութեամբ իրար սիրեցէք.
Աճէք, բազմէք, երկիր լցէք,
Ասաց քեանին հաւատացէք:

Ասաց շինեմ Եդեմական
Դրախտ ցանկալի և պատուական.
Տամ Ադամայ տեղ բնական,
Հաւ պտղանին հաւատացէք:

Հաւ է Աստուած ով Ադամ, տես,
Այս ամենայն բարին կուտես.
Քայց էս մէկ պտուղն չուտես,
Տունկ բուսանին հաւատացէք:

Բուսաւ սատանէն մէջ օձին,
Վասն բարւոյ չար խորհեցին.
Էն պաք պտուղն բերեցին,
Որ դէմ անին հաւատացէք:

Բերին, դէմ արին Եւային,
Ասին կեր, հասիր քո փային.
Կլինես նման Աստուածային,
Խօսքս քեանին հաւատացէք:

Խօսք սատանի հաւատացան,
Կերան երկուքն էլ մերկացան.
Հոյս դրախտէն արտաքսեցան,
Փռչիմանին հաւատացէք:

Փռչիմանին նստան լացան.
Աստուած կանչեց, ձէնն իմացան.
Թգենու միջին թագ կացան,
Կարկտանին հաւատացէք:

Կարկտան Թգոյ տերկին,
Որ մարմինքներն չերեին.
Ադամ ասաց կնոջն Եւին.
Վայ մեր ջանին հաւատացէք:

Վայեց Աստուած, Ադամ, ուր ես.
Հուսեղէն փառքից տկուր ես.
Քեզ ով ասաց պաքդ կերես,
Չար պտղանին հաւատացէք:

Չար պտուղն վեռէց թափեց,
Քո ստեղծած կինն ինձ կապեց.
Կինն ասաց օձն ինձ խաբեց,
Չար գազանին հաւատացէք:

Դազանին ասաց ուսմունքդ ըլնի հող,
Ճանապարհդ երթաս փորսող.
Այսուհետ ով քեզի տեսնող,
Տան սպանին հաւատացէք:

Տամ քեզ Ադամ գործ տիրեսցես,
Չարչարանօք հաց կերիցես.
Եւս ցաւօք ծնանիցես.
Քո խիզանին հաւատացէք:

Քո խիզանի ջանին բուսնի
Բիւրեցբիւր փուշ տատասկանի.
Մինչ 'ի ժամանակն հասանի,
Էլ մեռանին հաւատացէք:

Ելաւ Ադամ, տեղէն գնաց,
Դրախտի յանդիմանն Տնաց.

Աստուած զրախտի դուռն կապեաց,
Ձմերձենին հաւատացէք:

Մերձեցաւ Ադամ իւր կնկան,
Երկուքն էլ իրար հետ ցանկան.
Ծնանուեցան, աշխարհք ընկան,
Որ լցանին հաւատացէք:

Լցուեցաւ երկիր մարդով աշխարհ
Արին, կերան լաւ ցանք ու վար.
Բայց բարի չէր նրանց արար,
Որ շատանին հաւատացէք:

Շատացաւ իւրեանց մեղքէրն,
Բարկացաւ որ պատիժ տայ Տէրն.
Կանչեց Նոյին տայ պատուէրն,
Ձե տապանին հաւատացէք:

Ձե տապանն էր Աստուածացոյց,
Մեր Նոյ նահապետայ ուսոյց.
Փայտով շինեաց, կպրով պրկոյց.
Վասն էնսանին հաւատացէք:

Էնս ու ջէնս ամենայն ազգից,
Կէսն արուից ու կէսն իգից.
Հարամ երկու, հալալ եօթնից,
Լցան տանին հաւատացէք:

Լցրեցոյց մէջն տապանին,
Նոյ էլ մտաւ հետ խիզանին.
Աստուած պրկեաց դուռ տապանին,
Մէջ զընդանին հաւատացէք:

Մէջ երկնքէն ջուր հոսեցոյց,
Քառասուն տիւ և գիշեր գոչեցոյց.
Մարդ, անասուն կորնչեցոյց,
Էդ թիֆանին հաւատացէք:

Թիֆան կանգնեց ջուրն կապոյտ,
Յարեւիլից մինչ յարեմուտ.
Ծածկեաց թամամ սարերի տուտ,
Ողջ սասանին հաւատացէք:

Սասանեցան մարդ, անասունք,
Գազանք, թռչունք, գեռունք, սողունք.
Աստուած ասաց հիմի թողունք,
Ջուր ցածանին հաւատացէք:

Ջուրն ցածացրոյց առ բարի,
Ելի ողորմած է աշխարհի.
Նոյայ տապանն նստեց սարի,
Երկրաբանին հաւատացէք:

Երկիրն որ ցամաքեցաւ,
Նոյ տապանի դուռն բացաւ.
Աղանին դուրս աղարկեցաւ,
Լուսէնք տանին հաւատացէք:

Լուսէնքն տարու, որ ինչ էր,
Կտցին մին թե կանանչ էր.
Որ Նոյ տեսնելով ճանաչէր,
Էդ շուշանին հաւատացէք:

Շուշանն տեսաւ գետնաբոյս,
Փնփն տուեց Աստուծոյ, առաւ յոյս.
Սողունք, անասունք, արաւ դուրս,
Բիաբանին հաւատացէք:

Բիաբանին արածեցան,
Յերկրէ յերկիր տարածեցան.
Յետ խիղանին մտածեցան,
Մատաղ տանին հաւատացէք:

Մատաղն արին, Տէրն յիշեց,
Ինչպէս համեղ հոտ անուշեց.
Աստուած կեռացաւ, հոտ քաշեց,
էն սեղանին հաւատացէք:

Սեղանն լցրոյց լի՛ բարի,
Աստուած առաց լաւ բան չարի.
Էլ չեմ անել, էս մինն արի,
Թողութիւնին հաւատացէք:

Թողեց Նոյ յաւելացան,
Մատաղն կերան, գոհացան.
Ի մէջ երկրի որտեղ կացան,
Նախ իջևանին հաւատացէք:

Նախ իջևանն ընկաւ մասքան,
էնժամանակին էր որ փախփախման.
Ամառ, ձմեռ, դարուն, աշնան,
Չոր դովրանին հաւատացէք:

Չոր տարին ելաւ մին տարի,
Աստուած լցրուց ամէն բարի.
Հաճութիւն ելաւ աշխարհի,
Բայց նադան ին հաւատացէք:

Նադան ին չունին մարգարայ,
Ո՛չ մեծ ունէին, ոչ սարայ.
Մինչի ամաթ եկաւ Թարայ,
Կուռ գուռանին հաւատացէք:

Կոքապաշտին բօթին յուսած,
Էլ քարոզութիւն չին լսած.
Հայր Աբրահամն մաքուսն առաց,
էն պաշտպանին հաւատացէք:

Պաշտել չեն էն բօթն պղծի,
Այն կ'պաշտեմ, որ ինձ է ստեղծի.
Արարիչ Աստուած կայ մեծի,
Երկնաբանին հաւատացէք:

Երկնաբանն Աստուած հաւատամ,
Աստուած կանչեց Հայր Աբրահամ,
Եկ առ ինձնից քեզ նշան տամ,
Իմ հրամանին հաւատացէք:

Հրամայեաց ես եմ Աստուած քո,
Անուամբ Հօր, Որդւոյ, Հոգւոյ.
Գնա՛ քարոզէ յետ դարձրու,
Ազգականին հաւատացէք:

Ազգին քարոզելով դարթեցրեց,
Մտաւ բօթերն ողջ ջարթեց.
Խրատելով սիրտ հանդարտեց,
Ողջ ունային հաւատացէք:

Ունայինն կռապաշտութիւն,
Աստուած տուեց պարկեշտութիւն.
Յաշխարհիս տուեց հաշտութիւն,
էն չօբանին հաւատացէք:

Չօբանն Մովսէս էր լեռնունմ,
Տեսաւ մորենին էր վառվում.
Աստուածային ձայն բարբառում,
Լոյս փայլմանին հաւատացէք:

Փայլում էր որ Մովսէս տեսած,
Դարձաւ առ մորենին գնաց.

Կանչեաց Մովսէս այդտեղդ կաց,
Սարսեաց ձայնին հաւատացէք:

Սարսափեաց Մովսէս ընկաւ վեր,
Տէրն ասաց Մովսէս կանգնիր վեր.

Ես եմ ստեղծողն Աստուած ձեր,
Իմ հրաշքներին հաւատացէք:

Հրաշք ես տամ ձեռիդ փէտին.
Ո՛վ Մովսէս վեր զձիր գետին.

Տես ինչ կ'դառնայ /,ս կէտին,
Քուք սրանին հաւատացէք:

Սա գձեց փէտն օձ դարձաւ,
Նա փախեաւ կանգնել չկարցաւ.

Էլ Տէրն ասաց բռնեց բարձաւ,
Գաւազանին հաւատացէք:

Գաւազանն առաւ զնաց,
Ահարօնայ արար իմաց.

Փարաւօնի ազգին քարոզեաց,
Ողջ դարձանին հաւատացէք:

Ողջ դարձ չեկան, ով որ եկաւ,
Նա Փարաւօն յետնէն ընկաւ.

Գաւազանով ծովն ծագեաւ,
Որ յանց կանին հաւատացէք:

Իւր ժողովրդին հանցկացրուց,
Փարաւօն ազգին էլ անցուց.

Տարաւ Երուսաղէմ հասուց,
Բնակարանին հաւատացէք:

Բնակեցան սարն Սաղիմայ,
Մովսէս գնաց լեռոն Սինայ.

Տէր Աստուած խօսեցաւ 'ի նա,
Մէջ խորանին հաւատացէք:

Մէջ խորանին հրաման արաւ,
Երկիր պագեց և յետ դառաւ.
Ժողովուրդն ին սոված, ծարաւ,
Փարիշանին հաւատացէք:

Փարիշան տարաւ իւր խտուր,
Գաւազանն քարին ետուր.

Բղխեցան տասներկու աղբիւր,
Արբեցանին հաւատացէք:

Արբեցան, կերան, լիացան,
Զուարճացան և հիացան.

Աստուծոյ բանի վերայ կացան,
Թէ ինչ անին հաւատացէք:

Ինչ արին ասին Մովսիսայ,
Գնա մեր Տիրոջն ասա.

Մին բարի բան մեղի յուսա,
Տասնաբանին հաւատացէք:

Տասն զրոյցը Աստուած գրեց
Տուեց Մովսիսայ վեր բերեց.

Ժողովրդին էլ ուսուցրեց,
Պատուիրանին հաւատացէք:

Պատուիրանն պինդ պահեցին,
Ամենայն իսրայէլացին.

Բրիստոսայ ճամբին նայեցին,
Փրկչականին հաւատացէք:

Փրկիչն աշխարհի յուսացին,
Ողջ մարգարէքն ասացին.

Գալաց է Տէրն Նազովրեցին,
Զայն նրանին հաւատացէք:

ՆՈՐ ԿՏԱԿԱՐԱՆ

Ձայն հրեշտակի վերստէն գայր,
Ասաց՝ ողջոյն քեզ Տիրամայր.
Մարիամ ասաց՝ ո՛չ գիտեմ այր,
Կուսութիւնին հաւատացէք:

Կոյս Մարիամ տամ աւետիս,
Հաւատաս դու այս ողջունիս.
Բանն Աստուած է, որ ծնանիս,
Ասութիւնին հաւատացէք:

Ասաց ողջունել երրորդուն,
Դու կ'ծնանես Աստուածորդուն.
Եղիսաւթ սուրբ ամօրգուն,
Տես ընդունին հաւատացէք:

Հնդունեց սուրբ Տիրամայր կոյս,
Ասաց եղիցի ինձ քո լոյս.
Էնտեղ արգանտն ընկաւ Յիսուս,
Յղութիւնին հաւատացէք:

Յղութիւնն մին ամսուայ էր,
Մօտել էր իւրն հասանէր.
Դնաց յօրջոյրին տեսանէր,
Տեսութիւնին հաւատացէք:

Տեսաւ, ողջունեց մօրջոյրին,
Սուրբ Յովհաննէս խաղաց փորին.
Երկիր պապեց թագաւորին,
Մաքրութիւնին հաւատացէք:

Մաքրեցաւ արգանտն ընտրեալ,
Ծնանուէց մայրն առաւեալ.
Տարաւ անապատ բնակեալ,
Բնակութիւնին հաւատացէք:

Բնակութիւնն էր 'ի մէջ սարին,
Կ'լսէին ձայն բարբառին.
Կասէին Փրկիչն է աշխարհին,
Տէրութիւնին հաւատացէք:

Տէրն ինն ամիս արգանտն մնաց,
Յովնէփ՝ Կուսին տաւ գնաց.
Բեթղէհէմ այրին ծնանուեաց,
Մանկութիւնին հաւատացէք:

Մանուկ ծնաւ էլի էլի,
Դասք հրեշտակաց Դաբիէլի.
Ժողովեցան բարբառելի,
Փառք բարձունին հաւատացէք:

Փառք 'ի բարձունն որ ասին,
Հաւատացեալք աստղն տեսին.
Երեք թագաւորք միասին,
Փափագ՝ ունին հաւատացէք:

Փափագ ունին երեք կայսերք
Փրկիչն աշխարհի տեսնել,
Մանուկ երիտասարդ է ծեր.
Տեսութիւնին հաւատացէք:

Տեսին փափազներն առին,
Երկիր պագին ու յետ դառին.
Ի մէջ լուսին Աստուած գտին,
Պատմութիւնին հաւատացէք:

Պատմութիւն արին Յիսուսին,
Որ փայլում էր 'ի մէջ լուսին.
Ամենքն էլ միակերպ տեսին,
Ծննդեանին հաւատացէք:

Ծննդից յետ կոյս մնալով,
Մնապական և խնդալով,
Առաւ տաճարն գնալով,
Յողովոնին հաւատացէք:

Սողոմոն տաճարին փակուած,
Ծերունին այն տեղ բնակուած.
Փրկիչն գնաց արձակեաց,
Արձակմանին հաւատացէք:

Արձակեաց Բանն Աստուած բարի,
Անյայտ մատնեցաւ յաշխարհի.
Մինչի որ երեսուն տարի,
Յայտնութիւնին հաւատացէք:

Յայտնեաց իւրն երկրականին,
Գնաց գետն Յորդանանին.
Զախեաց գլուխն սատանային,
Սուրբ Յովհաննէսին հաւատացէք:

Սուրբ Յովհաննէսն էր մկրտեց.
Ադամային մեղքերն սրբեց.
Մեզի համար նշան կանգնեց,
Աւագանին հաւատացէք:

Աւագանին մկրտեցաւ,
Հոգին աղանակերպ իջաւ.
Հայրն Աստուած վերստէն գոչաւ,
Էդ իմ Որդւոյն հաւատացէք:

Որդին Աստուած էր յայտնուեց,
Սուրբ առաքեալն ժողովեց՝
Հազարուն յարութիւն տուեց,
Բազմութիւնին հաւատացէք:

Բազում մեծ հրաշքներ գործեց,
Էն շար սատանին էլ փորձեց.
Մինչի որ մահն մերժեց,
Ասաց մահին հաւատացէք:

Ասաց Քրիստոս առաքելոց,
Դուք մինդ ինձ էք մատնելոց,
Հրէաներուն յայտնելոց,
Պետ Սիմոնին հաւատացէք:

Պետոս նայեց առ Յովհաննէս,
Անհարկէին իրար երես.
Ողջն էլ ասին միթէ եմ ես,
Վերնատանին հաւատացէք:

Վերնատանն առաքեալք էին,
Քրիստոս կտրեց հացն անեկին.
Բաշխեաց մարմինն հետ բաժակին,
Սուրբ արիւնին հաւատացէք:

Սուրբ արիւնս տամ ձեզ կտակ,
Զայս արարէք ինձ յիշատակ.
Ես պէտք է ըլնեմ նահատակ,
Մատնութիւնին հաւատացէք:

Մատնեաց Յուդա, էն պիղծ բերան, Սուրբ Հոգւով սրբով լցուեցան,
Եկան, ըմբռնեցին, տարան. Յերկրէ յերկիր առաքեցան.

Ի Կայիափայ ապարան, Անուամբն Հօր քարոզեցան,
Չարչարանին հաւատացէք: Աւետարանին հաւատացէք:

Չարչարանօք տրտնջեցին, Աւետարան բանն Փրկչին,
Տէրն Քրիստոս խաչեցին. Յուսանանք Աստուած արարչին.
Տախտակի վրայ դաճեցին, Մինչ միւս անգամ յօրն վերջին,
Սուրբ մահուանին հաւատացէք: Քալստեանին հաւատացէք:

Մահն էր լեղի արբուցին, Գալստեան օրն էլի էլի,
Գեղարդով կողն խոցեցին. Հրաման կ'տայ Գաբրիէլի,
Մեռաւ, տաքան ամփոփեցին, Չայն որոտման սալսափելի,
Գերեզմանին հաւատացէք: Փող գոչմանին հաւատացէք:

Գերեզմանն մարմին հոգին, Գոչման օրն չունիմ թաղաթ,
Հետ իրա Աստուածութիւնին, Երկինք, գետինք, տունք և բաղաթ,
Ամբարձաւ իջաւ զնդանին, Քալստուին որպէս մագաղաթ.
Էդ հրաւերին հաւատացէք: Էն օրուանին հաւատացէք:

Հրաւիրէց, գօծխքն էլ քակտեց, Էն օրն հոգին մարմնովին,
Էն չար սատանին էլ ատեց. Ազգ ու ազինք կ'ժողովին.
Տրտմեալ հոգիքն ազատեց, Կ'սաղանան բոլորովին,
Յարութիւնին հաւատացէք: Գեթսեմանին հաւատացէք:

Յարեաւ Աստուած յետ երից օր, Սահման ունի բազում զաչն,
Նստաւ ընդ աջակողմն իւր Հօր. Տէրն Քրիստոսայ առաջն.
Սուրբ Հոգին առաքեաց շնորհ, Փայլի կենարար խաչն,
Մետասանին հաւատացէք: Հոյս փայլմանին հաւատացէք:

Մետասանն առաքեալք էին, Լուսինք, արեւ կ'օշափուի,
Վերնատանն բազմեալք էին. Աստղունք, յերկիր կ'թօթափուի.
Սուրբ Հոգին իջաւ՝ մաքրուէին, Մեղաւորն կ'սարսափի,
Մաքրութիւնին հաւատացէք: Տէրութիւնին հաւատացէք:

Տէրն յայտնեց բաղմել գոլով,
Դասք հրեշտակաց սպասելով՝
Սուրբ, սուրբ, սուրբ ես Տէր ա-
սելով,

Դատաստանին հաւատացէք՝

Դատաստանին Տէրն անաչառ,
Կշռկուէ մեղաւոր ու արդար.
Կ'կանգնեսցէ երկու դաթար,
Աշակողմեանին հաւատացէք՝

Կասէ աշակողմեան կանգնածներ,
Այն փոքրկանց ողորմածներ.
Եկէք իմ Հայրի օրհնածներ,
Արքայութիւնին հաւատացէք՝

Արքայութիւնն ժառանգեցէք,
Լուսեղէն հանդերձ զգեցէք.
Հոգւով, մարմնով կենդան կացէք,
Յաւիտենին հաւատացէք՝

Յաւիտենին չի անցկենալ,
Ո՛չ հաւատալ, ո՛չ պարգև տալ.
Ո՛չ ըլթմաս, ո՛չ սուտ խօսալ,
Էն դիւանին հաւատացէք՝

Էյ ձախակողմեան կանգնածներ,
Հոգւով մարմնով զգգուածներ.
Կասէ գնացէք անիծուածներ,
Մէջ տանջանքին հաւատացէք՝

Տանջանքն մեղաւորաց, չարաց,
Կեանքն յաւիտեան է արդարոց.
Արդարք լուսին, չարք խաւարոց.
Պոծում չունին հաւատացէք՝

Զըմ արժան ես Յարթիւն օղլոյս,
Շատ մեղապարտ Յարթիւն օղլոյս,
Խօսքն լսող Յարթիւն օղլոյս,
Զեր ոտաց հող Յարթիւն օղլոյս,
Շարադրանին հաւատացէք*).

*) Այս ոտանաւորը չկայ խիական դավթարում, ընդօրինակել ենք
պր. Դէորդ Զօհրաբեանի ձեռատետրից։

Դ.

ԽՐԱՑԱԿԱՆ ԵՐԴԵՐ

1. ՎԱՍՆ ՔԱՂԱՔԱՎԱՐՈՒԹԵԱՆ

Արամորդուս միտկն զօրեղ, սիրտն ուրախ պայծառ ա պիտի,
Խօսկն ընտիր, լեզուն համեղ, յինքն խելօք գառ ա պիտի.
Խելօք նստի յամէն դասում, շատոնք կանգնին ուր ըսպասում,
Շօհլայ տայ յամէն մաշլիսում, կանթեղի պէս վառ ա պիտի.
Կանթեղի նման շողշողայ, տեսնօղն սարսափի, դողայ.
Եթէ որ ածող կանչող ա, նա քաղցր բառբառ ա պիտի.
Քաղցրիկ բանայ ուր բերանն, իմանայ էն խօսկի քեանն,
Տայ մուգառու պատասխանն, զրըցին պատճառ ա պիտի.
Անպատճառ զրուցն սուտ ա, կառարում չունի նայմուդ ա,
Շուտով մարդի գետին կուտա, յետոյ հէքիմ ջառան պիտի.
Մարդս հէքիմ ըլնի ուր գարդին, մուհթաջ չըմնայ նամարդին,
Ափսոս գայ երեսի փարդին, ուրն թաղլիթ առ ա պիտի.
Թաղլիթ արա, ջանդ պահիր նոր, թող հաստ կտաւն ըլնի քո շոր,
Յարթիւն օղլի քեզի ինչ որ, ասես կապէս գառ ա պիտի.

2. ԱՒԵՄՈՐԴԻ

Աղամորդի, ինչ բան որ դու ըսկսես՝
Ուղիղ սրտով քո Աստուածն ետդ արած,
Աստուած քո ումիդին, հա միշտ էս կասես,
Էլ մի վախել, ես դատ ըլնի, ես դարայ:

Չար և բարի մարդիս համար կապած է,
Աստուած մեծ է, ուր դարգահն կապած է,
Ինչ խեղճ տեսնես չար մարդի ձեռ կապած է,
Թաղալլահ ար դու էն մարդին ետդ արած:

Օվ որ չար ճամբիցն մտկով կալնէնայ՝
Ծղեմական դրախտումն անհատ կալնէնայ.
Չարագործութիւնն ետդին կալնէնայ,
Դժոխումն ես մէհնաթ ա, ես դարայ:

Մեր Աստուծոյ ճանապարհն օվ էլաւ,
Նա որսացաւ, չար փառանքնօվ էլաւ.
Մարդ չի խաբար Աստուծոյ մօտ օվ է լաւ,
Ես խեղճ ըլնի, ես բիշարայ, ես դարայ:

Յարթիւն օղլիս ես չարութիւնն վառ ճարի
Էլ յոյս ունեմ էն լոյսեղէն վառ ճարի,
Օվ կամենայ այս խօսքերս վառ ճառի
Նրան համար ես գօլհար ա, ես դարայ:

3. ՄԱՐԴՍ ՊԷՏԻ Ա

Մարդս պէտք ա խոնարհ կենայ,
Եթէ ֆառմ ու հուշ ունենայ,
Մտածի, մին բան հասկանայ,
Համ էլ իրնից շուշ ունենայ:

Ջուշ անի, հարգից չսառի,
Դոր կանթեց մաջլիսում վառի,
Քաղցրաձայն ուղից բառբառի՝
Լեզուն քաղցր, անոշ ունենայ:

Անոշ կենայ, սիրուն բարթի,
Որ խօշն գայ ամէն մարդի,
Օրինակ մին դօնչայ վարդի՝
Ոչ թէ ձեռին փուշ ունենայ:

Փուշն օրինակ է սատանի,
Որ նաղաստ ա մարդի ջանի,
Կը խաբի, ճամբից կը հանի,
Մարդ պէտք ա թաշֆիշ ունենայ:

Թաշֆիշ անի հէնց էն վախտի,
Որ չարն իրան չյախթի.
Տեղ ունենայ մէջ գրախտի,
Աղօթքին զգոյշ ունենայ:

Յարթիւն օղլին եմ մեղաւոր,
Ոչինչ տեղից չունեմ շնորհ,
Եթէ լինեմ արժանաւոր,
Պէտք ա խռզա փուշ ունենամ:

Ե.

ՀԱՐՍԱՆԵԿԱՆ ԵՐԳԵՐ

1. ԽՆԴՐՈՒՄ ԱՄ ՊԱՐՈՆՆԵՐԷՆ

Խնդրում ամ պարոններէն,
Ասէք՝ շնորհաւոր ընէնայ,
Փեսաի և հարսի վերայ
Աստուծոյ շնորհ ընէնայ:

Սուրբ Կարապետայ օրհնութիւնն,
Ուրէնց տայ աջողութիւնն.
Օրհնեալ լինի տեղ ու տունն,
Ուրախ թագաւոր ընէնայ:

Ուրախ խաղալէն, խնդալէն,
Շօբօշ կանչելէն, ծափ տալէն,
Ուրախ վաելի մամալէն,
Օխտն տղի հէր ընէնայ:

Միշտ իրուր թիրով ընէնան,
Շալլահ մին բախտով ծերանան,
Մինչի հարիւր տարի մնան,
էս հին հազար, նոր ընէնայ:

Թագորահէր, աչքդ լոյսի,
Կարմիրն կապես միուսի,
Յարթիւն օղլի Յովանէսի՝
Խնդրէք լաւ շնորհ ընէնայ:

Ձ. ՕՐՀՆՈՒԹԻՒՆ ՀԱՐՍԱՆԵԱՑ

Արարիչ աստուածութիւնն,
Թագաւորի արեւն օրհնէ,
Երեք անձ և մի բնութիւնն,
Նոր Թագուհու կեանքն օրհնէ:

Էն հայր Արարամայ կուռքն կողոպ,
Սահակ որդին և սուրբն Յակովբ,
Համբերող երանելի Յովբ,
Հրաւիրելոց արեւն օրհնէ:

Բարձր աստիճան Մարեամ կոյսն,
Որ պարագրեաց անճառ լոյսն,
Փրկիչն աշխարհի Յիսուսն,
Բազմականաց արեւն օրհնէ:

Ըսկիզբն Մովսէս մարգարէն,
Հրաման առաւ Բարեբարէն,
Պատգամ բերեց Սինա սարէն,
Թագաւորի արեւն օրհնէ:

Գաբրիէլ հրեշտակապետն,
Որ ունէր հրեղէն նետն,
Միքայէլ իննը դաս հետն,
Այս տուն-օթեանն օրհնէ:

Թագաւոր բարի սրբարէն,
Տէր Մելիքսէթ Ահարոն,
Մախկեալ գաւազան բուրվառողն,
Նոր Թագուհու կեանքն օրհնէ:

Դասք ան մարմնոց սրբարէնքն,
Էն խաչաձև քերովբէքն,
Եւ վեցթեան սերովբէքն,
Թագաւորի կեանքն օրհնէ:

Ժողով մարգարէաց դասին,
Որ Քրիստոսայ գալուստն ասին,
Քսան և չոքն էլ միասին,
Քահանայից կարգն օրհնէ:

Երանելի Նղիայ Ննովբ,
Համբարձման լուսեղէն կառովբ,
Ձայնիւ երգէր նոյն բարբառովբ,
Նոր Թագուհու կեանքն օրհնէ:

Ի Ջաքարիայ սյնմ յետն,
Մեծածնունդ Յղիսապետն,
Սուրբ Յովհաննէս Կարապետն,
Ձեր ամենի կեանքն օրհնէ:

Ջոր ստեղծ Աստուած Ադամ ձեռօք,
Ջարդարեց լուսեղէն փառօք,
Նոյ նահապետ ձայն բարբառօք,
Այս թաչ եղբօր կեանքն օրհնէ:

Հուսաթաթախ Ստեփաննոսն,
Առաջին սուրբ մարտիրոսն,
Մեր ստեղծող Քրիստոսն,
Թագաւորի կեանքն օրհնէ:

Խաչն երեւան կենարարն,
Որ Գրիստոսայ չարչարարն.
Մելգոն, Գապար, Բաղդասարն,
Նոր Թագուհու կեանքն օրհնէ:

Ծերունի սուրբ Սիմէօնն,
Որ բնակեալ էր այն սուրբ տանն.
Զորս գլուխ աւետարանն,
Բազմականաց կեանքն օրհնէ:

Կաթողիկէ Գետրոս, Պօղոս,
Թովմաս, Անդրէաս, Բարթողմէոս,
Օհան, Շմաւոն, Թադէոս,
Այս տան օթեանն օրհնէ:

Հայրապետաց սրբոց դասուն,
Տասն ութն և երեսուն.
Այն սուրբ կուսանքն քառասուն,
Թագաւորի կեանքն օրհնէ:

Զեր բարեպաշտ Աբգարիոս,
Մեր Թագաւոր Կոստանդինոս.
Սուրբ Տրդատ և Տիմէթէոս,
Նոր Թագուհու արեն օրհնէ:

Ղամբարափայլ վառեալ լուսոյն,
Երեք մանկունքն քառասուն.

Աշակերտէք եօթանասուն,
Զեր ամենի կեանքն օրհնէ:

Ճգնաւոր հայր Անտոն Պօղոս,
Պօղոս, Մակարա Ոնոփրիոս.
Աբբայ, Մարկոս, Սրապի Նեղոս,
Զամիաթի արեն օրհնէ:

Մեսրոպէ, Գրիգոր Նարեկացին,
Ներսէս, Օհան Որոտնեցին,
Սահակ, Մովսէս Տաթևացին,
Թագաւորի կեանքն օրհնէ:

Յամենայն հայոց սրբազան,
Լուսաւորչա տեղն իշման.
Երուսաղէմ լոյս գերեզման,
Նոր Թագուհու կեանքն օրհնէ:

Նոյն իշման տեղի սուրբ տունն,
Սուրբ մեռնոյ օրհնութիւնն.

Աւագան մկրտութիւնն,
Բահանայից կեանքն օրհնէ:

Շատ մեղապարտ Յարթուն օղլուս,
Դու ողորմաս աէր իմ Յիսուս.

Խնդրեմ աղաչանքն առնուս,
Զեր ամենու կեանքն օրհնէ:

3. ՀՐԱԺԵՇՏ ՀԱՐՄԻ

Եկայք առ իս հայր և մայր իմ,
Բան մի ասեմ բոյր, եղբայր իմ,
Եկեալ է սիրելի այր իմ,
Մնաք բարեաւ, ես գնացի:

Հայր, ինձ հասուցեալ ես հասակ,
Մատիւր, օրհնեայ իմ սուրբ պըստկ,
Ունիս վերէս դու շատ վաստակ,
Հալալ արմ, ես գնացի:

Մայր իմ, կըրեալ ես, վասն իմ աշխատ,
Տիւ և գիշեր անքուն և շատ,
Եթէ տեսեալ ես ինձնէ վատ՝
Դու յիս ներեա, ես գնացի:

Մի լալ մայր իմ, մի հեկեկալ,
Բազում փեսայիս է եկեալ,
Հրաման Տեառն է, ոչ կարեմ կեալ,
Դու համբերեա՝ ես գնացի:

Արի մայր իմ, դալար աղբիւր,
Մատիւր առ իս ինձ օրհնանք տուր,
Հալալ տրա կաթ քո մաքուր,
Որ ես կերեա և գնացի:

Մայր, ինձ ծընար յոյժգին ցաւօք,
Պահպանեցիր կալեալ թեօք,
Այժմըս մնաք դուք բարեօք,
Ի՞նչ ձէնջ յարեա, ես գնացի:

Արի տեսնեմ, նազելի քոյր,
Տացուք միմեանց բարի համբիւր.
Ընդէր լինիս վասն իմ տրխուր,
-Արի պարեմ, ես գնացի:

Խընդրեմ 'ի ձէնջ իմ ազգականք,
Յոյժ սիրելիք և պատուականք,
Սրբտէ 'ի սիրտ տուք ինձ օրհնանք,
Այսմը օրեա, ես գնացի:

Խընդրեմ 'ի քէն աղնիւ եղբայր,
Եկ և գնայ, մի մոռանայր,
Զքնչ հըրամանն հայր մեր և մայր,
Դու կատարեա՝ ես գնացի:

Յուժ նազելի հարս մեր սիրոյ,
Ուրախ խնդաս ընդ առն քո.
Դուք վաեկեք տունն հօր իմոյ,
Հարիւր տարեայ, ես գնացի:

Քեզ աղաչեմ Տէր իմ արքայ,
Զաբն 'ի միջոյ մերմէ հերքեա.
Յարթուն օղլուս ասէք երգեայ
Երգն նորա, ես գնացի:

2. ԵՐԳԻՏԱԿԱՆ

1. ԵՐԳ ԱՅՄՈՒ

Է՛յ պարոններ, մին ուլ ունի գետոտ էր.
Մին պտուկն քօռ էր, մինն կաթ չունէր.
Զանն էր քաչալ, կէնց գիտէի դառոտ էր.
Ոտն խօ չօլախ էր, ձեռն էլ քեաթ չունէր:

Մարդս երթէր կթելու, պէտկ էր մտածէր,
Թէ էտուր կաթն նա ճրտեղ կածէր.
Համ քացի կըգցէր, համ էլ կըխածէր.
Սօյից շատ նաջիմ էր, ափսոս զաթ չունէր:

Շատ փողաոր պէտ էր ուլիս գին գներ,
Նա մէգ զազկի չափէր, աշխարք կըգներ,
Տարունն տաս, քսան ջուխտ ուլ կըծներ,
Սաղ անպոզ, անպոջ ին, մէգն գեադ չունէր:

Ուլս լաւ կօկլիկ էր, շատ բրթօտել էր,
Հայ միշտ խոտ կը արծէր, դարմնօտել էր.
Եփ մորթեցի միսն այբ չունէր, հօտել էր,
Մին թիքայ չըկերվեց, իսկի վատ չունէր:

Ուլս շատ երկար էր, կունդուլ գդի պէս.
Պօղերն կըծաղկէր գարնան բդի պէս.
Է՛յ պարոններ, Յարթուն օղլուս սղի պէս՝
Ագամաց մինչ այսօր, ոնչօվ եադ չունէր:

2. ԽԱՂ ՀԱԿԱԴԱՐՁ

Շատ քեամալի տէր եմ, ոչինչ չեմ խաբար,
Ամէն քէսմ էլ ունեմ, ձեռնէս չի գայ բան.
Գովալթըս էլեւ ա հազարէն հազար,
Հասրաթ եմ, որ ուտեմ շամէնէ աղցան:

Ջրի նման չարք եմ, ուղի պէս անժուռ,
Ծորենս կալկալ է, չունեմ մին կէս բուռ.
Ոնչըչուր մուկթաջ չեմ, կընգնեմ դռնէդուռ,
Շատ դումաշի տէր եմ, չունեմ պատմուճառ:

Բամպակի պէս ծանր եմ, ոսկու պէս թեթեւ.
Թանաքի պէս սիպտակ եմ, մածոնի պէս սև.
Գօի պէս խելօք եմ, խոնհարի պէս խև,
Զունայ որ խելք չունեմ, կասեն անլըքեան:

Վարդապետ չեմ, որ դամ նախիրդ տանեմ.
Ես չօբան եմ, շատ լաւ պատարագ կանեմ.
Թամբալի պէս գիշեր ցերէկ կըբանեմ.
Ամարաթի տէր եմ, չունեմ մին մասկեան:

Զանս էնպէս դինջ է, դոր կոարած կուռն,
Հէնց փըթած եմ, մոնցօր պողպթէ դուռն.
Ուղտի պէս շիդագ եմ, մոմի պէս ծուռն,
Էդպէս բիայբ, մաթթա հկայ խակի տան:

Շրի պէս վախ ունեմ, հաւի պէս ջուրիեաթ
Խողի պէս պող ունեմ, ճնճղի պէս կաթ.
Անգետի խելք ունեմ, աղքատի դովաթ.
Էնդուր ինձի կասեն ծանրը բազրգան:

Սառուցի պէս տաք եմ, քողզի պէս սառն,
Գուլուլի պէս երկար եմ, կուսդուլ ինչ ծառն.

Լեղու նման քաղցր եմ, մեղրի պէս գառն.
Չունայ ուտելու չեմ, կըգցեն բերան:

Սիրուն եմ, բաղոտեաթ, անկերպ եմ բարթին.
Խելքով գիտեմ, փուշն լաւ է, կանց վարթին.
Գօռի պէս կըտեսնեմ, հեռեանց մարթին.
Չունայ լաւ դիդ ունեմ, կասեն շքավան:

Հայլու պէս բրթոտ եմ, իծու պէս անմազ.
Շաղըրի պէս անծակ, կորկի պէս գազ գազ.
Ուղտի պէս դար կածեմ, գորտի նման սազ.
Էյժան հարսնիք կանեմ, մինն տառ թուման:

Ֆըլի պէս պստիկ եմ, մոծկի պէս եքայ.
Հացս է խալվար խալվար չունեմ մին թիքայ.
Յարթուն օղլի ինչ մէկն ասիր հէրիք ա.
Մին քիչ էլ ծուռն ասա, ընես խալսան:

3. ՆԱԽԱՏԱԿԱՆ ԽՐԱՏ

ԱՌ ԱԼԼԱՎԷՐԴԻ ԱՇԱԿԵՐՏՆ ԻՒՐ

Ջարմացել ամ էս աշխարէն,
Թէ ինչպէս աշխար ա էլել.
Գուլուղն չէ վախմտն քարէն,
Խառ մօհրէն գովհար ա էլել:

Դառ էլ գովհարին հօվան չի
Յինքն խկի տեղ էրէվան չի.
Այ պարոններ, էդ մին բան չի,
Խըռն մօհթաբար ա էլել:

Խըռսի բանն դառ էլ սահլ ա,
Ման կըտան մահլայ բըմահլայ.

Հաղիմ քեաննաս, քօհնայ, ֆահլայ,
Ծանրը սովդըդար ա էլելի

Ձարմանք չի քեաննասի բանն,
Պիտակ է քան թէ հայվանն.
Պարշելի պիղծ չար դազանն,
Ինչ խելօք ոչխար ա էլելի

Եկէք առեմ քանց էդ լաւն,
Ձաղալին ուտում է հաւն.
Գող զաղ ու սէ ակռաւն,
Թողրին բարաբար ա էլելի

Էդ թողէք, ասեմ յիւրուշն,
Վարթին չէ հովանում փուշն.
Անեքեոյթ բայիղուշն,
Բլբուլին համքար ա էլելի

Յարթուն օղլիս մաթ մնացի,
Դառ էդպէս բան չի յիմացի.
Շրերն ետ են մնացի,
Աղուէսն սարդար ա էլելի*)

*) Երգի ճակատին գրած է. «Էն մարդի համար իօ-
րից, մօրից ոչինչ տեսած չըլինի և յինքն մին փոքր իր մեծ
տեսանի, անկարող լինի և անքաղաքավար և յինքնհաւան».

Է.
ԱՅԼԱՐԱՆԱԿԱՆ—ԱԼԼԷԳՕՐԻԱԿԱՆ

1. ՀՈԳԻ ԵՒ ՄԱՐՄԻՆ

Հոգին և մարմինն եկին բաւ արին.

Մարմինն ասաց, աշխար գալն լաւ կլնի,

Տասներկու ամիս է ողջ բոլոր տարին,

Անեմ խնդումն ու խաղալն լաւ կլնի:

Հոգին մարմնուն ասաց, թէ ինձ կնան,

Մեր Աստուծուն մեղայ տալն լաւ կլնի.

Բոլոր տարին ծով ու պասդ կը պահես,

Ինձ էլ կանես դու, խօշալն լաւ կլնի:

Մարմինն ասաց, տես որ դու բիջեամալ ես,

Ես ինձի չեմ զրկի, թէ դու խօշալ ես.

Ուզում ես ըռուզդուս դուռն դու կալես,

Դեզի չըգձած մահալն լաւ կլնի:

Հոգին մարմնուն ասաց, վայ անգէա յիմար,

Թաղուել աս մեղքի մէջ, դեռ դու չես խաբար,

Թէ իմանաս լաւ եմ խօսում քեզ համար,

Ձկորցնես քո քեռմալն լաւ կլնի:

Մարմինն ասաց, դու ուզում ես իմ վատն,

Ես իմ քեռմալն ունեմ, մի տալ խրատն,

Ունենամ բիւրէցբիւր դովլաթ ու զաղն՝

Ժողովեմ աշխարիս մալն լաւ կլնի:

Հոգին ասաց, թէ դու ասում ես դորդն,

Մտքիցդ մի գցի էն սուրբ Երրորդն,

Տճւր աղքատաց զաղիդ քո տառանորդն,

Կենացէն փայ ունենալն լաւ կլնի:

Մարմինն ասաց, ինչ եմ տալիս օտարին՝
Կտամ ուտէ մօտիս ընկեր համբարին,
Զառ կրկարեմ կըհագցնեմ իմ եարին.
Շինեմ գեղեցիկ գեօղալն լաւ կլնի:

Հոգին ասաց, քեզ ինչ կանէ գեօղալն,
Եկեղեցում գոչիւր դու մեղայ տալն,
Քրիստոսէն ունեցիր դու ալնկալն,
Որ տեսնենք լոյս շամալն լաւ կլնի:

Մարմինն ասաց, ինչ ես քաշում էդ ջաֆէն,
Կանեմ էս աշխարհիս զօղմլ ու աաֆէն,
Ոտէս գլուխ հաքնեմ զառ ու զառքաֆէն՝
Մէջկս կապեմ թիրմա շալն լաւ կլնի:

Հոգին մարմնուն ասաց, կանց լեղի դառն՝
Ուզում աս ինչ անես զառքաֆն ու զառն,
Խնդրիւր որ հաքանես լոյսեղէն փառն,
Եդեմական դրախտն երթալն լաւ կլնի:

Մարմինն ասաց, ինչ լաւ խօսացիր բարի,
Գնամ աղօթք անեմ մին բարձր սարի,
Աղօթով մեղքս լամ մին քանի տարի՝
Մինչի որ գա իմ աջալն լաւ կլնի:

Հոգին ասաց, թէ՛ դու տեսնես էդ բանն,
Պարգերես կըգնաս Քրիստոսայ՝ ատեանն,
Մեր Տէրն որ նստեց ուր դատաստանն,
Էնտեղ համ իմ, համ քո հալն լաւ կլնի:

Յարթուն օղի, գիշեր ցերէկ զգուշ կաց,
Գնա եկեղեցին դու քո մեղքն լաց.
Հոգին մարմնից մին օր պէտկ ա բաժանուած՝
Արգար հոգով հանգուցեալն լաւ կլնի:

2. ԵՐԿԻՆՔ ԵՒ ԳԵՏԻՆՔ

Երկինքն ու գետինքն եկին բաւ արին,¹⁾
Երկինքն ասաց, տես ես որքան բաւ ունեմ,
Յարեւել, Յարեմուտ, Հարաֆուց՝ Հուսիս,
Բոլոր ողջ աշխարհս ոտնառակ ունեմ:

Գետինքն ասաց, թէ չես տեսի՝ հիմի տես,
Ես ինչպէս սահմանաց օրինակ ունեմ.
Յարեւել, Յարեմուտ, Հարաֆուց՝ Հուսիս,
Չոր կողմն աշխարիս բովանդակ ունեմ:

Երկինքն ասաց, կանց քեզ շատ զօրագոյն եմ,
Առանց հիմ, առանց պատ, առանց սութուն եմ.
Հաւասար մէ գումբէթ, միայն մէ տուն եմ,
Նստած ես աստիսունքով Արուսեակ ունեմ:

Գետինքն ասաց, իմ սունն ուստից եմ բերի,
Հանդարդ յօթի վերայ դարար ամ կերի,
Կամենաս թայ բերեմ ես քո աստիսերի,
Բիւրէցբիւր ծաղկունքներ, մանուշակ ունեմ:

Երկինքն ասաց, դառ դու ինձ չես ճանաչի,
Ձեա կարօղ իմ հետ գաս, հաքաս մի տանջի.
Անձրև չըտամ ծաղիկդ ռւստ կըկանաչի,
Ամպըս որոփալէն, թունդ կեծակ ունեմ:

Գետինքն ասաց, դու շատ միլնի մաղրուրն,
Ունեմ ծովեր, գետեր, սառ սառ աղբիւրն.²⁾
Մաղանըն ինձնից, քո հետի ջուրն,
Եփրատ, Փիսոն¹⁾, Տիկրիս, Գեհոն²⁾ ակ ունեմ:

Երկինքն ասաց, ունեա ծով, գետ, աղբիւրներ,
Տես ես դժբ զօրեղ եմ, որ քաշել ամ վեր.

1-2) Փիսոնը Հայաստանի ձորոխ գետն է, իսկ Գեհոնը՝ Երաօխը:

Ձուն և կարկուտ չըտամ, դու չես պաղարեր,
Թէ իմանա՞ր՝ վերէդ ես ամակ ունեմ:

Գետինքն ասաց, խօսկղ ասում աս շրջունք,
Ինձնէ կերակրին անասունք, թռչունք,
Մարդ և ողողունք, բոլոր ջրային ղեռունք,
Բովանդակի համար ես կամակ ունեմ:

Երկինքն ասաց, յիմար դու ի՞նչ ես շահի,
Մագեմը իմպէս տէր ես անգին մաթահի.
Տասներկու բուռջ ինձնում անսուն եմ պահի,
Ղէյրի էտոնց եօթն մոլորակ ունեմ:

Գետինքն ասաց, առանց մաթահ ընդէր եմ,
Կանց քեզ լաւ ակնեղէն մաթահի տէր եմ.
Տասներկու առաքեալք բռջիդ թայ բերեմ,
Եօթն խորհուրդ ժամի սուրբ պսակ ունեմ:

Երկինքն ասաց, երբէք մի՞ ջանալ հաբան,
Չունիս կարողութիւն ինձ պատասխան տա.
Բիւրէցբիւր զօրաւոր հրէզէն ինն դառ,
Գաբոիէլ, Միքաէլ հրեշտակ ունեմ:

Գետինքն ասաց, խաբար չունես դու գուման,
Բիւրէցբիւր ազգ ունեմ աշխարհս յամենայն,
Քսանէչորս հազար սրբաց գերեզման,
Աղօթող առ Աստուած յիշատակ ունեմ:

Երկինքն ասաց, միագոյն եմ լի պարզեւ,
Մաքուր եմ շատ իստակ, յախտից եմ թեթեւ.
Ինձնում կա զօրագոյն լուսին երկու ձև,
Յերէկն յարեւ, գիշեր լոյսնիակ ունեմ:

Գետինքն ասաց, քեզ ի՞նչ լոյս յարեգակն,
Իմ գլխին է փայլած քո սինի տակն.
Թէ ճշմարիտն ասես ես եմ իստակն,
Սուրբ աւագան, հին և նոր կտակ ունեմ:

Երկինքն ասաց, քեզ ի՞նչ կտակարանն,
էլի իմոցէն է էդ հրամանն.
Անպատոււմ աթոռն լոյս եօթն արբեանն,
Անեղ և ըստեղծօղ սուրբ Երրակ ունեմ:

Գետինքն ասաց, դու ասացիր անեղ է,
Ուրեմն իմացիր փաս ամէն տեղ է.
Աստուածային ձեռօք տնկած լոյսեղէն,
Արդարոց օթեան եղեմակ ունեմ:

Երկինքն ասաց, ունեմ կենարար խաչն,
Որ կըփայլի մեր Աստուծոյ յառաջն.
Ունեմ համբառնալով քո ազգի աջն,
Որ տեսանեն, ինչպէս փայլման աղ ունեմ:

Գետինքն ասաց, կենարար խաչ փայլմանն,
Նախ ինձնում է ընկի իրա սահմանն.
Սրտիս է Գրիստոսայ լոյս գերեզմանն,
Տասնեւեղ տեղ աթոռ նշանակ ունեմ:

Երկինքն ասաց, ես շատ ունեմ յիմաստն,
Դո ազգն է անգէտ, իրուր հետ դաստն.
Աստուծոյ հարսնարան, լոյս առաքաստն,
Վերինն Երուսաղէմ տեղ իստակ ունեմ:

Գետինքն ասաց, հողածին է իմ ցեղն,
Թէ ունեն խոովութիւն, ես ունեմ դեղն.
Հարիւր հազար վանք յանապատ սուրբ տեղն,
Ամէն որ հաշտարար պատարագ ունեմ:

Երկինքն ասաց, ինձնէ եկաւ էդ քանն,
Դրօքն փակեալ իջաւ 'ի վերնատանն.
Մաքրեց մետասանիդ բոլոր մանկանն,
էդ նման յախտակէզ հուր կրակ ունեմ:

Գետինքն ասաց, տես որ արժանաւոր ի,
Որ տիրացայ տէրունական շնորի.
Մարմինն և արիւնն Տէր Թագաւորի,
Կենդանատու պարգև ես բաժակ ունեմ:

Երկինքն ասաց, ես էլ ունեմ շնորն,
Մերօրէ, Քերօրէ վեց Թեաւորն.
Չարիս ու Ֆալաքն ունեմ, պտըտեմ գորն,
Ում որ ես կամենամ աջողակ ունեմ:

Գետինքն ասաց, մին օր չարիդ յետ կըդառնայ,
Գոչման փողն բեզի տեղէդ կըբառնայ.
Յամենայն ննջեցեալք հողիցս համբառնայ,
էդպէս երանելի ժամանակ ունեմ:

Երկինքն ասաց, ինչ որ խօսացի հաբաս,
Մտածում եմ վերջն էս չըկամ գու կաս.
Երանի՛ քեզ որ էնչաղն կըխնդաս,
Դու լեզուս կապեցիր, ամբրած փակ ունեմ:

Գետինքն ասաց, յոյսով եմ, որ կամ արժան,
Մեր Տէրն գալոց է ինձնում դատաստան.
Երանաւէտ ձայնօյն բառբառի բերան,
Արդարոցն անթառամ սուրբ պսակ ունեմ:

Երկինք ասաց, էլ բան չունիմ ասելու,
Մնամ քեզի խոնարհ միշտ սպասելու.
Թէ գնանք դատաստան ուղիդ խօսալու,
Գոնն է ճշմարիտ, ես սխալ ունեմ:

Յարթուն օղլիս ասաց, մտկով եմ սխալ,
Խորհուրդով և գործով բանիւ մեղուցեալ.
Տէր, Բո գթութենէն մնամ ակնկալ,
Երանաւէտ ձայնիդ ես փափակ ունեմ:

3. ՀԱՄԱԹ ՈՒ ՋԱԴԱՑ

Յիրուր հետ բաս արին ջաղացն ու համաճն.
Համաճն ասաց՝ ես լաւ տաշած սալ ունեմ,
Գլխիս ա բան տված շուշէքն ու ջամն.
Արեն գլխիս վերէն սըլսըլալ ունեմ:

Ջաղացն ասաց՝ դառ չես տեսի հունարս,
Գիշեր ցերէկ ինչպէս բժըժալ ունեմ.
Ջուրս տայ չարխերիս, ման կըզայ քարս,
Դու ալիլ վայր ընկած, ես ման գալ ունեմ:

Համաճն ասաց՝ ինձ մի ասի ալիլ ես,
Բիայբաններումն դէն ընկած վիլ ես.
Դախմ բժուժ կուգաս, հաբաս դու շիլ ես,
Ես մին խելօք, հանդարթ բարի հալ ունեմ:

Ջաղացն ասաց՝ տես որ դու բիքեամալ ես,
Ընդուր դու քեզ խելօք զալամ ես տալիս.
Բոլոր աշխարք թամամ հաւնել են հալիս,
Ինչ որ ածեն բուկս, ես աղալ ունեմ:

Համաճն ասաց՝ չեմ խաբար, ինչ եմ արի,
Պատերս նաղաշ է թամամ գեաշ քարի.
Տախտերս ֆառշ արած, օր, ամիս, տարի,
Դու մին տարաբախտ ես, ես աղբալ ունեմ:

Ջաղացն ասաց՝ ինչ աղբալ է դու ունես,
Գարշ ու հարաւ, հօտած կեղտերի բուն ես.
Ոչինչ չես հասկանում, դու շատ նադուն ես,
Ինչ գիտես ես ինչպէս հալալ մալ ունեմ:

Համամն ասաց՝ նադուռն դժւ ես թէ ես եմ,
Մագեար քեզի նման զադից չըտես եմ.
Թէ հախն հարցնես, հարիւր քո պէս եմ,
Մեծամեծ իշխաններ գալ գնալ ունեմ:

Ջաղացն ասաց՝ դէ տես, որ դու նադուռն ես,
Ուզում ես թարիֆդ կանց ինձ շատ անես.
Երթողի գալողի կեղտի մադան ես,
Հալալ ջուրս անոշ, պարզ, զուլալ ունեմ:

Համամն ասաց՝ միթէ որ ես ջուր չունեմ,
Վախտ կլնի դու չոր ես, ես խօ հոր ունեմ.
Դու ողջ գեարթ ու մուր ես, ես մին տաք տուն եմ,
Ջան հօվացնեմ, ճարմակ լուանալ ունեմ:

Ջաղացն ասաց՝ հա՛ միշտ հօտած է ջուրդ,
Ախպ ու փէին է թամամ փռաց կտուրդ.
Թունգ վառվի, կանց ինձ, բազում է մուրդ,
Ինչ ասես, պատասխան խօսկիդ տալ ունեմ:

Համամն ասաց՝ ես կանց քեզ եմ ըռանգին,
Ջաներն հօվացնեմ հազար և հնգին.
Ջամերն որ կպնի հօվգիս պոընգին,
Հարս ու աղջիկ միջումս զրընգալ ունեմ:

Ջաղացն ասաց՝ քո սիրտն խօշ են արի,
Կեխտոտ են, միջումդ կանեն գաջ քարի.
Ինձ համար կըբերեն Աստուծոյ բարի,
Աղամ խաղէն ձայնօվ զրըմբալ ունեմ:

Համամն ասաց՝ թէ քո ձէնն խըռսի է,
Իմն թէ հու քաշեմ, գինու կարսի է.

էդ էլ քի թող, աղջիկ, տղա, հարսի է,
Խնդալով, խաղալով դալմուղալ ունեմ:

Ջաղացն ասաց՝ բխման գետ ազբիւր ունեմ,
Թէ լօղնալ լուանալն ասես, շուր ունեմ.
Խօշ խունս ինձանէ, իմ խառուր ունեմ,
Չաքչաքիս խաղալէն տխտխկալ ունեմ:

Համամն ասաց՝ էլ բան չունեմ ասելու,
Մնամ քեզի խոնար միշտ ըսպասելու,
Թէ գնան դատաստան ուղիղ խօսելու,
Դու աս ճշմարիտն, ես սխալ ունեմ:

Ջաղացն ասաց՝ դորն երթաս, քո խտուր եմ,
Կպնեմ քեզ, կըկարեմ, դօդամի թուր եմ.
Ողջ հաւատացելոց մուրադատու եմ,
Ալուրս նշխար է, սուրբ հալալ ունեմ:

Համամն ու Ջաղացն իրուր միասին,
Իրանք իրանց համբաւ իրուր հետ ասին,
Յարթուն օղի, դու աղաչէ սուրբ մասին,
Ասան, թէ քո ճամբին ալնկալ ունեմ:

Ը. ՄԻԻՍ ԵՐԳԵՐԸ

1. ՏԱՂ 'Ի ՎԵՐԱՅ ՍԵՂԱՆՈՅ*)

Ա՛յ, պարոններ եկէ՛ք խնդանք
Քաղցրաբառբառ բանի վերայ.
Սիրով նստենք ըզմիմեանս,
Զարդարաց սեղանի վերայ:

Զարդարաց սուփրա սեղանն,
Կարմիր ձու, կանաչ ունհանն.
Դանակ չանկալ աղամանն,
Շարած դաստըխանի վերայ:

Դաստըխանի դրաղներն
Շարոտած չինի սաղներն,
Շիմշատ գդալ աղղղներն,
Յամէնն ուր արքանի վերայ:

Յամենայն բարին էլ գոված,
Քրֆտայ, տօլմայ կամ խորօված,
Հաւն անոշ եղօվ բօված,
Բօթլերն մէյխանի վերայ:

Բլօլ բօթլ ու շուշէն շարաց,
Անոշ գինին լաւ սաֆ արաց,
Ոսկէթուփ թասեր զարդարաց
Խմէ՛ք անոշ ջանի վերայ:

Խմէ՛ք գինին, կանչէ՛ք տաղն
Արէ՛ք խնդումն ու ծիծաղն.
Ուրախացրէ՛ք ձեր դամաղն,
Ծնծալի դաստանի վերայ:

Դաստանում չլինէ՛ք մաղրուրն,
Մտածէ՛ք Տէր Աստուած ուրն.
Կերէ՛ք անոշ կերակուրն,
Խնդանք մուրթաշանի վերայ:

Մուրթաշան սերկէվօյն,
Ուր ադուայ ալաթօյն,
Պանիր, մածոն շարած քօյն,
Հացն յամենայնի վերայ:

Յամենայն բարին էլ շարած,
Յամէնն ուր տեղին կատարած.
Արժան անէ մեր Տէր Աստուած,
Միշտ ուրախութիւնի վերայ:

Ուրախութեամբ մեր հաւասին,
Լաւ մագէն հետ գինու թասին,
Յարթուն օղլուս հետ միասին՝
Խնդանք էս դօվրանի վերայ:

*) Գիւղի ծերունիները, որոնք անձամբ ճանաչում են Յարթուն օղլուն, պատմում են հետեւեալը. մի օր, Թադէոս առաջնորդը Նոր-Ջուղայի Ս. Ամենափրկչեան վանքում ճաշի է հրաւիրում մի քանի մեծամեծների, որոնց թւումն է լինում նաև Յարթուն օղլին: Երբ ճաշը բերում են, առաջնորդը խնդրում է աշուղից սեղանին օրհներ: Նա ձեռք է առնում շփուրը և յանպատրաստից երգում է յիշեալ ոտանաւորը:

Ձ. ԵՐԳ ՄԱՏԱՆՈՅ

Աղջիկ, եկ դու քո Աստուածն միտդ բեր,
Նալլաթ տուր սատանին, բեր իմ մատանին:

Ախոսս ես, մի ըլնի սատանին ընկեր:

Նալլաթ տուր սատանին, բեր իմ մատանին:

Քվերդ դուրս արի, տուիր լացացրիր,

Կռնիցս բռնեցիր, ձեռս բանձրացրիր:

Իերանիդ ջրովը մատս թացացրիր,

Նալլաթ տուր սատանին, բեր իմ մատանին:

Ուզում աս նշանն ասեմ, տեսնես հընց է՞ս ա,

Դրիւր մատդ, տեսիր մատիցդ լէ՞ն ա:

Ասիւ՝ կազուկցնեմ, հալա թող կէ՞նա,

Նալլաթ տուր սատանին, բեր իմ մատանին:

Եթէ կամենում էս դու ամուսնանաս,

Վատ մի անել, որ իմ բերանն բանաս:

Ուզում էս որ կարմիր քօղրով հարսնանաս՝

Նալլաթ տուր սատանին, բեր իմ մատանին:

Մի առնել աշղի անէծքը, վատ ա,

Թէ քեզ նշանեն՝ մատանին շատ ա:

Թէ մէրդ իմացել ա, քեզ կ'կտրատա,

Նալլաթ տուր սատանին, բեր իմ մատանին:

Եթէ քո ծծածը լէ՛վ հալալ կաթ ա,

Մի անել այդ բանը, քեզ դաբահաթ ա:

Ակն ֆիրուզ ա, օղն արծաթ ա,

Նալլաթ տուր սատանին, բեր իմ մատանին:

Ես Յարթուն օղլին ամ, չասես յուրիշ ամ,

Թամամ աշխարհ ման ամ գալիս, դարձիշ ամ:

Ինչ մէջլիսում որ նստեմ անունդ կ'իշեմ,

Նալլաթ տուր սատանին, բեր իմ մատանին*):

*) Մի անգամ Յարթուն օղլին հարսանիք է հրաւիրում Փէրիա դաւառի Հազարջրիւր գիւղում նւագելու համար: Նա երկար նւագելուց և ռդամ տալուց յետոյ, գիշերն առանձնանում է մի սենեակում քնելու: Կէս ժամ անց մի աղջիկ կա-

3. ԳԱՐՆԱՆԱԲԵՐ ԾԱՂԿՈՒՆՔՆԵՐԾ

Գարնան արեւը ծաղկունքներս ողջ թառամեցաւ,
Փոքր փոքր մինչև աշունք վերջացաւ, գնաց.
Կանաչ տերև արմաւենիս ողջ թօթափեցաւ.
Որպէս Յովնանու դժմենին չորացաւ, գնաց:

Ծունկ իմ տկարացաւ պահից, թուլացաւ սունս,
Գիշերն մարմնով ամ տուժում, չի տանում քունս.
Գնացել ա, չի մնացել կարողութիւնս,
Գարնան նման սառուցի պէս հալեցաւ, գնաց:
Երակ երակ ձեռք ու ոտքս իմ ողջ թուլացել ա,
Ջանն իմ գործել չունեմ, հրամանս գնացել ա.
Ճերմակ, փափուկ, կայտառ մարմինս հնացել ա,
Վերջն այս դառն աշխարհէս յուժեցաւ, գնաց:
Վաստակել ամ, չեմ կարում գնալ ճանապարհս,
Եթէն էակ գոհարանքով, մարմնով ամ տկար,
Որ բժշկի մօտ գնացի, չելաւ ցաւիս ճար,
Ասին ծերութիւնդ անցաւ, գոչեց ու գնաց:
Յարթուն օղիս ազաչելով առ Աստուած չորիս,
Լալով խնդրեմ միւս անգամ երկրորդ նոր հոգիս.
Այժմ խնդրեմ որ աւանդես այս դառն հոգիս,
Արժան լինեմ, ասեմ Տէրն գոչեց ու գնաց*):

մաց գուռը բանալով՝ ներս է մտնում. թէև Յարթուն օղին զարթուն է լինում, բայց իրեն քնած է ձեւացնում, որպէսդի հասկանայ աղջկայ մտադրութիւնը. գեղջկունին նրա մատից ֆիրուզ մատանին, որը Սուլէյման խանն է նւիրած լինում, հանելով՝ դուրս է գնում: Աշուղը ոչինչ չի խօսում: Հետեւեալ օրը, կերուխումի ժամանակ, երբ հանդիսականները խնդրում են երգչից մի բան երգել, նա ձեռք առնելով ջօնգուրը, յանպատրաստից երգում է յիշեալ ոտանաւորը:

*) Մի անգամ Չահվալադ Յարութիւնեանը (Յարթուն օղու եղբայրը) Նոր-Ջուղայից մի նամակով հարցնում է երգչին, թէ ինչպէս է առողջութիւնդ. նա էլ ըստ ընդունւած աշուղների սովորութեան՝ պատասխանում է եղբօր նամակին վերոյիշեալ ոտանաւոր-նամակով:

ԾԱՄԵՐԴ ԱՌԷՇՈՒՄ

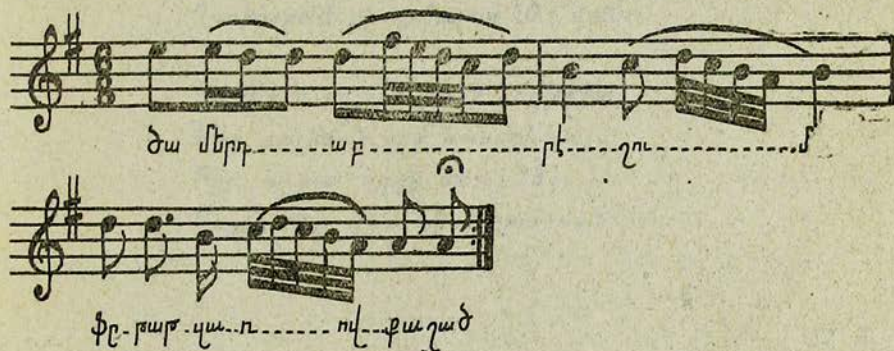
I Var.

Գրի առաւ Ն. Գալանդերեան

Ծա մերդ... ար... շու... քար
 Գը լուրդ... պա... ր... ան... ոսկէ...
 պա ո ու... քա... շաժ... իմ... եար... արի...
 սանդուխ... րա... շաժ...
 ա... րի... քարով... հա... վար... քարի... ինդանք... ի... րուր...
 խը... րուր... մինչ... հար... իւր... րաս... րա... րի

II Var.

Ծա մերդ... ար... շու...
 քը... քար... պա... ո... ու... քա շաժ

Մի նմոյշ Յարթուն օղլու եղանակած երգերից,
 որը գրի է առել հանգուցեալ երաժշտագէտ Ն. Գալանդերեանը:

**Թ.
ԹՐԳԵՐԷՆ ԵՐԳԵՐԸ**

1. ՂՈՒՇ ՕԼԱՅԴՈՒՄ

Քեռշկա ման բիր զուշ օլայդում,
Ղանաթ ալում ուջալամ ման,
Նաղում 1) եաբա թուշ 2) օլայդում,
Ինչա 3) բէլի 4) զուջալամ ման:

Աղլամագդան, եաշ թեօքմագդան,
Ղադ 5) ու բէլումի բիւքմայգդան 6),
Բէյլայ ախ ու վայ չայքմայգդան,
Ալլան բիւուր, նիջօլամ 7) ման:

Այգսիդ օլմագ ահ ու զարում,
Քեսըմիշ սաբա 8) ու զրարում.
Թաքի 9) բիրդայ գեօրսամ եփում,
Ղօռխարամ քի զօջալամ 10) ման:

Յարթիւն օղում բաշի եուխիեայ,
Եար բաշինան բիր եասաուխայ.
Բիր օփըշա եդդի օխայ 11),
Բալթի բիր դամ դինջալամ ման:

1) Սիրելի, գովական, 2) մօտ, 3) բարակ, 4) մէջք, 5) հասակ, 6) կոտորակ,
7) ինչ կը լինեմ, 8) համբերութիւն, 9) երանի, 10) ծերանակ, 11) երգ:

2. ԵՐԿՐՈՐԴ ԳԵՕԶԱԼԼԱՄԱ ՎԱՄՆ ԱԶԳԵՐԻ ԳՕՎԱՅՈՒՆՈՒԹԻՒՆ

Գեօզալ, մանի ալ էյլադի 1), բաշ բալալու 2) գեօզլարին,
Ջանումդան բիհալ էյլադի, դաշ 3) բալալու գեօզլարին
էշխին սալուբսան 4) ջանումայ, գէշայ գիւնդուդ եանդըրուր,
Մալուլ 5) գեօնգուլում 6) գեաթըրուր տուր ջուշ բալալու գեօզլարին:

Գեօզլարին շամս ու դամար դուր, երլաշուք տուր եիւզուայ 7),
Բիւմամ նիշայ գեօզալուք դուր, հախ վէրուք տուր օզուայ 8),
Գեաբար թաքի եադ իշլընդայ ղօվըլլանդում 9) քեօզուայ 10),
Դաղլադի 11) ման թայք մըսկինըն, դօշ բալալու գեօզլարին:

էշխին սալուբսան 12) ջանումայ, դալդում եանայ-եանայ,
Ման աւդալ օլդում գեօզլարուայ, դուշտում բու ջըհանայ 13),
Ման Մաջնուն օլդում, սան Լէյլիեայ, օլմիշամ գիվանայ,
Ման բաշումդայ ղօյմէիւք դալայ հուշ, բալալու գեօզլարին:

Յարթին օղի Աւանուս ամ, էշխա գըրըֆդար 14) ման ամ,
Ղուլադում դալդի սօզուայ, դէյսան դարդայ դարման ամ.
Ման բիլուր ամ 15) սան բիլմաս ան դարդում, էյ գեօզալ սանամ,
Բաշումայ ղօյմէիւք դալայ 16), հուշ բալալու գեօզլարին:

3. ԴՈՒՇՄԻՇՏՈՒՄ ԽԱՍՏԱՅ

Դուշմիշտում խաստայ, բի խաբար, դէդիւար քի եար գեալէիր,
Դէրուք 1) բաղչաւընդան նօբար ալդայ 2) բիք ջութնար 3) գեալէիր.
Ման քի բու սօզի դանանդում 4), արան երդայ գիւնայ 5) եանդում,
Եար գեալդըղի էլա սանդում, Սովզու Բուհդան 6) ղառ գեալէիր:

1) Զարթեյնել, 2) փայլուն, 3) գծաւոր, 4) զցել, 5) հանդարտ, 6) ոիրտ,
7) երես, 8) ինձ, 9) բովել, 10) կրակով, 11) այրել, 12) զցել, 13) աշխարհ,
14) գերի, 15) գիտեմ, 16) մնայ:

1) Քաղել, 2) ձևորում, 3) նուր, 4) չհաւատալ, 5) արեւ, 6) սար է:

Դարդում իդի խարման-խարման 1), սալմիշտի 2) մանդան բիֆարման,
Դէդիլար հար դարա 3) դարման, դուքանը աթթար գեալէի.
Նիշա քի եար եարա բուլայ, այգլաշայ, դանըշա գիւլայ,
Մանոււթ թաք հասրաթ բըլբուլայ, բաղչայի գուզար 4) գեալէի:
Ղըհար 5) դըշ 6) ալընայ 7) բաղոււ, դուշմիշիդում սինա դաղոււ,
Դէդիլար քի Յարթիւն օղլի, դախ 8), սանա բըհար գեալէի:

4. ՎԱՍՆ ՈՒՆՔՆԵՐԻ ՀԱՄԱՐ ԳՕՎԱՆՔ

Ենգի 1) դօղմիշ այեայ 2) բայգար 3) դարա դաշլար 4) դաշլարին,
Բախանդայ ջիգեարում փարայ-փարայ դաշլար դաշլարին.
Ղուդրաթտան չայքմիշ դալամի, սանուր սան մէհրաբ 5) քիմի,
Հար գեօրանայ սանջար նիշայ մարայ 6) դաշլար դաշլարին:
Այգլաշուբար 7) թախտի ուստայ, բիրի սուլթան, բիրի խան,
Թախտիքարաւ 8) գեալում դադայ 9) էյլասուն ադըլ 10) դիվան.
Թադի դուդրաթգան 11) վուրուլմիշ, եսփուսի դուր 12) եարադան,
Բիր քուշկը 13) բիփաեայ 14) բայգար 15) սարա դաշլար դաշլարին:
Հուրիլար սարվարայ քիմի այգլաշմիշ դըլման օլուբ,
Չօս ջիվանլար բախայ-բախայ քօղուլլարի դան օլուբ.
Հէփ գեօղլարըն բաշընայ չայքմիշ, սահաւման օլուբ,
Եօլ գեառալուբ դաղ ու դաշլար, դարայ 16) դաշլար դաշլարին:
Յարթիւն օղլի հանդան 17) բուլդին բէյլայ 18) հօսնըն գեօղալի,
Քեօղուլ 19) սէվդիգիլ օխշադտի 20) եարն աբու 21) ու հիլալի.
Ղաշի դարայ, ռանգի հիլալ 22), լալ ու գօռ 23) թայք գուլալի,
Շօհլադան ջանսաթում եանար նարայ դաշլար դաշլարին.

1) Շատ, 2) պցիլ, 3) ձոր, 4) ծաղկաւէտ, 5) սահն, 6) ձմեռ, 7) ձեռքը.
8) վեր կաց:

1) նոր, 2) լուսնի, 3) նման, 4) ունքեր, 5) յաւերժահարս, 6) այլոք,
7) նստել, 8) յանցաւոր, 9) գանդատ, 10) ճշմարիտ, ուղիղ, 11) ստեղծող, 12) է.
13) հովանի, 14) անհիմն, 15) նմանի, 16) ձոր, 17) որտեղից, 18) այսպէս,
19) շատ, 20) սիրեցիկ, 21) ունքեր, 22) մարմն, 23) անցին քար:

Ծ. ՆԱՀԱՇՆՈՒ ԹԱՌԼԱՆՈՒԾ

Նազաշու 1) Թառանում 2), Թուրի դիլում սան 3),
Դանը շիրին-շիրին սոզ, սանա ղուրբան.
Թառու 4) Թայք 5) ջրղալում 6) բաշի Թէլում 7) սան,
Նէշայ 8) սոնայ 9) օրդայդ, դազ, սանա ղուրբան:

Մայիլ ամ 10) հօսնիեայ 11) գիւլ ջամալիեայ 12),
Լալայ գեօզլարիեայ, դաշ 13) հիլալիեայ 14).
Սօվլուղ 15) դալամի ալգիլ ալիեայ 17),
Ծանըխ 18) գեօնգլում 19) իշուն եազ, սանա ղուրբան:

Ղուլլուղդայ ղուրմիշամ մարդ ու մարդանայ,
Լաբին 20) դէյմադ 21) քիմի, գիշին գօռ 22) դանայ.
Ըռուսխաթ վէր, ղօլում սալում գեարդանայ,
Վարալուղ 23) բաղլարայ, գեազ, սանա ղուրբան:

Աղ սինայն աշըղի, նարլար 24) գեօրնդի,
Ուզադըրամ, գեալ 25) ալումայ, վէր ինդի 26).
Ծարհւմ, բիր ոահմ էյլայ, ջանում առնդի,
Զօխ սաթմայ 27) ուստումայ նազ, սանայ ղուրբան:

Թարթինն օղլի բաղբանչի դուր բաղիեայ 28),
Բիր գիւն Թայքլիֆ 29) էյլայ աղ օթաղիեայ.
Փաիզ 30) գեջասընայ ալ ղուլաղիեայ,
Ղըլախ նաշմ ու նավայ հազ, սանա ղուրբան:

1) վրձինւած, 2) Թռչուն, 3) ես, 4) Թութակ, 5) նման, 6) կառար,
7) փունջ, 8) ինչպէս, 9) նորահաս, 10) կարօտ եմ, 11) դէմքիդ, 12) դիմագիծ,
13) արեգակ, 14) մաքուր, 15) սահուն, 16) առ, 17) ձեռքդ, 18) այրւած,
19) սրտիս, 20) շրթեր, 21) սեր, 22) Թանկագին քար, 23) գնանք, 24) նռնեք,
25) եկ. 26) հիմա, 27) Ժախել, 28) այգուդ, 29) հրաւիրել, 30) աշնան:

Ե. ԳԵՕՉԱԼԼԱՄԻՔ ՈՒԹ ՎԱՆԳԻ ՈՐ Է ԳԵԱՐԱՔԼՈՒ

Սառլանուր սան 1) իւղ 2) նազինան,
Գեալան երիշըն ղուրբանի.
Դինարսան 3) շիրին սօզինան,
Դիլ, դօդաղ, դիշըն ղուրբանի:

Դհւր, օղում սանա եթուրիւմ 4),
Չաքիւմ խալֆաթայ 5) օթուրի.
Խալլու զընաղդան գեօթըրիւմ,
Նարին օփըշն ղուրբանի:

Հախ 6) սանայ վէրմասուն զադայ 7),
Դուզադէիւմ 8) մէյ ու բադայ 9).
Մանգզիլ սալիւմ 10) աղ սինադայ,
Եմուշաղ դօշըն ղուրբանի:

Խումար գեօղուլ եարի մանում,
Գեալ թազալթ 11) ջիգեարի մանում.
Հօյնընդայքի նարի մանում,
Թուուլու եմիշըն 12) ղուրբանի:

Ման Յարթիւնըն ըընլասի 13),
Մէջլիսլարն հաւասի 14) եամ.
Գեօղլարն սադաղասի 15) եամ,
Հիւալլու զաշըն ղուրբանի:

1) Հանդարտ քայլել, 2) հարիւր, 3) ասել, 4) համենմ, 5) գաղտնի, 6) Աստ-
ւած, 7) փորձանք, 8) պատրաստել, 9) խմիչք, 10) բռնել, 11) ուրախացնել, նո-
րոգել, 12) պտուղ, 13) որդի, 14) ուրախութիւն, 15) մատաղ:

7. ՎԱՍՆ ԼԵԶՈՒԻ ԵՒ ՊԹԸՆԶԿԸՆ ՈՒ ԳՕՎԱՍԾԱՆՈՒԹԻՒՆ

Փարլանուր 1) փարվանայ 2) քիմի 3), եւր, դիլ ու դօդաղլարին,
Թուլթիլ մէյմանայ 4) քիմի, եւր, դիլ ու դօդաղլարին.

Ադալաթինան դանըղուր, սօգի շիրին դանդըրուր 5),

Բիլ շահըր 6) օրֆանայ 7) քիմի, եւր, դիլ ու դօդաղլարին.

Նա շիրին շայ 8) դահայ 9) չալուր, հար սըհարդան օ բաշայ,
Չաղըրուր եանինշայ 10) գալսուն քեօղուլ 11) սէվան 12) եօլդաշայ.

Չահ-չահ վուրուր սասի, դուշար դաղդան-դարադան դաշայ,
Քազիլգ 13) դաղըստանայ քիմի, եւր, դիլ ու դօդաղլարին.

Նա շիրինշայ 14) շարբաթ 15) սըգար 16) լարլարնդան 17) ախան-
դայ 18),

Նաֆասին եիւզումայ դայգդի, ոէհան բուի 19) ղօխտեդայ.

Հար սըհարին 20) բաղչւլարդայ գիւլար ուստայ օխանդա,

Բլբուլը գիւլշանայ 21) քիմի, եւր, դիլ ու դօդաղլարին.

Յարթին օղլում օխշաթմիշամ 22), գեալ շիրին դիլու դուշում,
Սասին դուշաի դուլաղումայ, աչըլդի իքի գիւլում 23).

Գանըշանդայ 24) աղլում 25) գէգտի, ափարդին 26) ֆահմ հուշում,

Ղումբըրի ու թօրդանայ 27) քիմի, եւր, դիլ ու դօդաղլարին.

1) Թափահարել, 2) թիթեռ, 3) նման, պէս, 4) հիւր, 5) համոզեցնել, 6) քա-
ղաքապետ, 7) կրօնապետ, 8) տեղ, 9) ձայն հանել, 10) մօտ, 11) սրտով, 12) սի-
րած, 13) կաքաւ, 14) քաղցր, հաճելի տեղ 15) օշարակ, 16) թափել, 17) պը-
ռնէկներ, 18) բուրդ, 19) հոտ, 20) լուսադէմ, 21) քաղցրախօս, 22) երգել եմ,
23) ականջ, 24) խօսել, 25) խելքս, 26) խել 27) թռչուն:

8. ՄԱՐԴՈՒՍ ԼԱԽՆ ԿԱՄ ՎԱՏՆ

Է՛յ աղալար, ադամ վար դուր դունեադայ 1)
Գէջայ գիւնդուզ արգան 2) եօլայ դօլանուր 3)
Ադամ վար քի բիւմազ բիր դօղրու ջադայ 4)
Հայվան քիմի չօլդան 5) չօլայ դօլանուր:

Ադամ վար հար եախշի 6) եամանի 7) սէշար 8),
Ադամ վար գիւլ երի 9) թիքանի 10) բիշար 11),
Ադամ վար սօդիւղդան 12), սաւաշդան 13) դաշար 14),
Ադամ վար քի ղօվլայ 15) դալայ 16) դօլանուր:

Ադամ վար սուֆրադա դօլու նահմաթ 17) դուր,
Ադամ վար բիր լօղմայ 18) նանայ 1) հասրաթ դուր,
Ադամ վար գէյդըղի 20) գառ ինան 21) փաթ 22) դուր,
Ադամ վար բիր փառչայ շալայ դօլանուր:

Ադամ վար խօշլուղդան 23) եասի 24) թօյե 25) դուզար,
Ադամ վար բէզաթմիշ 26) մաջլիսի փօզար,
Ադամ վար գառ ուստայ ալլաշուր, գեազար,
Ադամ վար թօրփադայ 28), քիւլայ 29) դօլանուր:

Ադամ վար քի օխար 30) թօվրաթ 31), ինջիլի 32),
Ադամ վար բիր քեալամ աշլւմազ դիլի,
Ադամ վար ջահտ 33) էլլար, բուլայ 34) սադ 35) եօլի,
Յարթիւն օղլի հարդամ սօլայ 36) դօլանուր:

1) Աշխարհում, 2) ուղիղ, 3) կը շրջի, 4) ճանապարհ, 5) ամայի, 6) լաւ,
7) վատ, 8) ընտրել, 9) փոխարէն, 10) փուշ, 11) քաղել, 12) ասուլիս, 13) կռիւ,
14) կը փախչի, 15) կռիւ, 16) աղմուկ, 17) բարիք, առատութիւն, 18) պատառ,
19) հաց, 20) հագուստը, 21) նման, 22) մետաքս, 23) ուրախութիւն, 24) լաւ,
25) հարսանիք, 26) շինած, 27) քանդէ, 28) հող, 29) մոխիր, 30) կը կարդայ,
31) Մաղմոս, 32) Աւետարան, Աստուծաշունչ, 33) մտածել, 34) գտնել, 35) աջ
36) ձախ:

Յ. ՎԱՍՆ ԿՈՆԿՆԵՐԻ ՀԱՄԱՐ,
ՈՐ ԴԱՍՎԻԼՈՒՑ ՀԱՍԻՑ ՈՒՂԱՐԿԵՑԻ

Լաչին զօլ դանաթլու, բայազ սինալու,
Զաքելուր սըզ երդըն բալա, դուռնալար.
Մանուրասն սարւանին չաքեուր դաթարա,
Դուզըլուր սըզ դալլտան գալա, դուռնալար:

Մըհամառատան; Հաւէգատան գեալուր սըզ,
Հար դարիբ դուրբատան խաբար ալուր սըզ.
Ման հա բիլամ հառ մանգզիդա դալուր սըզ,
Դօյ բիբ մանգզիլ Դասֆիլ օլա, դուռնալար:

Բիբ արզում վար, դուլախ վէրին դիլումա,
Եթուգ օլին բու փարիշան հալումա.
Բիբ նամահ եազմիշամ ուլուս իլումա,
Բիրիսընա գեօնդարին ալա, դուռնալար:

Դասֆիլտան գէչար սըզ, եօլար տուր չատին,
Շալլա գեօրիմ աղըրմասն դանաթին.
Խօրօմաբատտան գէչար, եօլար տուր չատին,
Սաբա օնտա դուշին եօլա, դուռնալար:

Խօրօմաբադտան բիբ եօլ այրըլուր սաղայ,
Գէչար, վուրուր Գըրդան Գըրթ Զաֆըլաղայ.
Բիբ բաշում վար, օնա գէղին դօնաղայ,
Օդա գեալուր սըզա բուլայ, դուռնալար:

Արզուռն իչընդայ եազդում բէշ քեալամ,
Ուրայգ եանան բաշում, սանա չօխ սալամ.
Դէյինդ դըա էդսուն, բալթի ման գեալամ,
Դուրբան սըզին շիրին դիլայ, դուռնալար:

Ջափըլադան գիտար սաղ օլա Յարի,
Գէշար Փաշալագդան, գէդար Բուբւարի.
Բիր նըհար էյլար սըզ չէշմա Մօրվարի,
Օնդա չուժա դուշին գիւլա, դուռնալար:

Բուրբուրուդան Ֆրէյդան երըշին,
Դօստում չօխ գուր, վառի Սընա գեօրըշին.
Սալամաթլուդ վարի, սօնտան սօրըշին,
Գեաթըրիմ հադգան հադա բիլա, դուռնալար:

Ըլթըմադ ուդըհա սախլէիմ բիլա,
Շուրիշկանդա վէրին ղըզըլ ինջիլա.
Դէյինգ՝ նիշաթ վէրսուն Գեամթարի ղուլա,
Գեալսա գիարաթին ղըլա, դուռնալար:

Ֆրէյդանդան ուչ հօլ այըրլուր հանայ,
Բիրի գէդար Խօմսար, բիրի Լաթանայ.
Օնդա գէշին Ջարմըհալա, դուռնալար:

Ջարմըհալդան Գիւրդ քեանդընդան երուրսըզ,
Ահմադաբադ ղալաշանի գեօրուրսըզ.
Դիլ նամահում նազլու հարա վէրուրսըզ,
Զօխ չաքմասուն տխ ու նալայ, դուռնալար:

Օղլանլարում*) սըզա բարաբար գեալուր,
Խարջլուդ վէրմամիշամ, մանայ առ գեալուր,
Ագետը հար սօյլադի, հաչայն հար գեալուր,
Դէյինգ՝ ղադի բըհար գեալայ, դուռնալար:

*) Յարթիւն օղլին ունեցել է երկու որդի՝ Կարապետ
և Յարուլթիւն, որոնք Ահմադաբադ գիւղում ղըաղել են
հողագործութեամբ: Կարապետը վախճանւել է Վերին-Գո-
նարքում, Յարուլթիւնը՝ Մամուրայում: Ա. Ե.

Հալայ դուր քեանդումդ, բէշ գիւն դուրարսըդ,
Հօյում դարդաշ դաբիւամի գեօրարսըդ,
Դիլ նամանում նազլու եարա վէրուրսըդ,
Զօխ չաքմասուն ախ ու նալա, դուռնալար:

Արդ էլլարամ խանա, բիր եուս սալուրամ,
Սըհամը դովլադան ոուսխաթ ալուրամ.
Դարւիշ օլլամ, բիաբանդան գեալուրամ,
Ագետը գէինմիշամ շալա, դուռնալար:

Գէյնուրամ շալա, դօնդում դարւիշա,
Գէչա գիւնտուզ գեօնգլում դուշուփ թաշիւայ.
Մանդան սալամ ափար ազիմ քէշիշայ,
Ըլթըմազ եադինշայ, դալա, դուռնալար:

Սօլդաքի գէդարսըդ Զէշմա Ռուբադ դըր,
Ռօխդան աշադ թամամ Լէնջան աբադ տուր.
Գեօրընուր Սֆահանդա դանդ ու նաբադ տուր,
Բաթուր դուր դովլաթ ու մալա, դուռնալար:

Զօլֆա դուր մահլամըդ, օլէին բալադ,
Զուռաշայ ադ սադկեալ, ադի Շահվալադ.
Ողիդ դարդաշում դուր, ալ Օնդան խալաթ,
Վէր նամանում, դիեայ գիւլայ, դուռնալար:

Հարդաշ, բաջում էլ ուլուսում եղսունլար,
Գէթաբաթում գիւլա-գիւլա օխսունլար.
Բիր ջա նշան բօյինի ինչա թախսունլար,
Նաբադաքի սալին չօլա, դուռնալար:

Զօլֆադա գէչարսըդ, մանգզիլ դուր ախէր,
Օնդա եադա սալին, մանթաքի ֆախէր.
Սալամաթլուդ իշին շիրին դըրմըզի չախէր,
Ալին իշին բիր փիալա, դուռնալար:

Իջանդահ բիւուրամ նիշա ջօշարսըզ,
Ղէյդիբսըզ Լընջան լարդան գէշարսըզ.
Բիբ գէշադա Գեանդումանդա դուշարսըզ,
Խօշ գէշըրին օյ մանգիլա, դուռնալար:

Էլուս չօխ դուր, եարիսի օրդա դուր ալար,
Նամահում վէրարսըզ վարի գեօրալլար.
Սալամաթլուդ ջօղարընի վէրուրլար,
Ալէին բարգ բաշլին դօլա, դուռնալար:

Սըզ քէ գեազան օլդին էլդան էլարա,
Ղուրբան օլամ սըզին շիրին գէլարա.
Մանդան սալամ վէրին քեալանթարլարա,
Եթուզ օլին վասմ ու հալա, դուռնալար:

Լիւսագանդան հախ սախլասըն սօյլէիմ,
Սօվզուքուհ դադըն բաշի բայլէիմ.
Բիբ մանգէլդա դինարանդայ էյլէին,
Մէհման օլին եաշու բալա, դուռնալար:

Դինարանդան բաշ գեթըրին բիբ նազար,
Գեօզլէին Դասֆէլի գեալին բիազար.
Յարթին օղլի եօլինդա ընթըզար,
Գեաթըրուր բիբ խօշ ահվալ, դուռնալար:

Այսմ, յիշեալ երգերից յետոյ, տանք օտարազգի
և անհասկանալի բառերի մի փոքր բառարան:

Ա. Ե.

ԲԱՌԱՐԱՆ

Ա

Աբրէշում — մետաքս.
 Ագար — համեմունքիւն, ամօթ.
 Ագաւորդի — մարդ.
 Ագիդ — անգին, սիրելի, թանկագին, հազ-
 ւագիւտ, նազելի, գուրեկան.
 Աթարիք — համեմունք, մանրավաճառ.
 Աթիլ — փոխարէն.
 Ալեմ — աշխարհ.
 Ալմազ — ադամանդ, չառնող.
 Ալուանդ — մի նշանաւոր սար է Հոմա-
 Ալպ ու փէին — վառելիք. [դանի մօտ.
 Ախր կամ ախր — վերջապէս, վերջում,
 Ալի — ծերունի, խելահաս. [չէ որ.
 Աղբալ — բաղդ.
 Աղլղ — թաշկինակ.
 Ամարաթ — պալատ, ամրոց, ապարանք.
 Ամաք — երախտիք.
 Ամբրած — ամրած, կողպած.
 Այիբ — ամօթ, արատ, պակասութիւն.
 Այնա — հայելի, պարզ.
 Անդամ — ազդր.
 Անկոճ — ականջ.
 Անոշ — անոյշ.
 Անչարայ — անճար.
 Անք — ենք.
 Աշուղ — երգիչ, թափառաշրջիկ-բանաս-
 տեղծ-երգիչ, գուսան.
 Աշալ — ճակատագիր, վճիռ, օրհաս.

Ասլըզաթ — հարգատ.

Աստիունք — աստղեր.

Ար — արա.

Արդ — խնդիրք, իղձ, գանգատ, յայտնել,

Աւատում — հաւատում. [տեղեկացնել.

Բ

Բաբ — հաւասար, համեմատ, ընկեր.

Բադ — վատ.

Բազար — շուկայ, վաճառափողոց, ա-
 ռկարանոց.

Բազրգեան — առկարական, վաճառական.

Բալգ — տերեւ, ոստ.

Բալէհ տալ — խօսք տալ.

Բալքի — գոցէ, թերեւ, իցէ թէ.

Բաղ — այգի.

Բաղաթ — այգիներ.

Բաղչայ — պարտէզ.

Բայդուշ — բու.

Բանդի — արարածի, մարդու.

Բանձր — բարձր.

Բաս — գրագ, դաշն, զրոյց, մրցել, վէճ,

Բասկի — այնքան. [ի հարկէ.

Բար — առաջին երախայրիք, պտուղ.

Բարաբար — հաւասար՝ սրտով և մաքով,
 համեմատ, համահաւասար, գու-
 ղընթաց, միասին, դէմ առ դէմ.

Բարթ — ձև, տեսակ, տարադ.

Բդի — ուռնոս.

Բէզարել — ձանձրանալ. յոգնել.

Բժուժ գալ— ուր որ մուտք գալ, ուրեւել.
 Բիւքան— անապատ.
 Բիւյր— անարատ.
 Բիգուման— անգիտակ, անտեղեակ, ան-
 կարծիք.
 Բիդամադ— վշտացած, վիրաւորւած, ան-
 բաւական, դժգոհ.
 Բիզարար— անշնաս.
 Բիխարար— անտեղեակ.
 Բիյուշ— ուշաթափ, ուշակորոյս.
 Բիչարայ— խեղճ, անճար.
 Բիքամալ— անկատար, անքաղաքավար.
 Բլբուլ— սոխակ.
 Բլօլ— բիւրեղ.
 Բուկ— պարանոց.
 Բուղլամա— կերակուր.
 Բունք— կազմածք, էութիւն, նիւթ.
 Բուռլ— աշտարակ, ամրոց, դղեակ.
 Բօթլ— շիշ.
 Բօխադ— պարանոցի առաջին կողմը.
 Բօյ— հասակ, բարձրութիւն.
 Գ
 Գեառուտ— խոցոտ՝ զլուխը կամ մար-
 ցեալդան— պարանոց. [մինը.
 Գեարթ— փոշի.
 Գեօզալ— գեղեցիկ, գեղեցկուհի, սիրուն,
 նազելի, չքնաղաքեղ.
 Գիլը— գայիւր.
 Գլոր— կլոր.
 Գոմ— գամ.
 Գովք— գովանք, գովասանք.
 Գուգարին ճանապարհի վրայ.

Գուլ— բուլ, բթամիտ.
 Գուման— կարծիք, տարակոյս, կասկած,
 ենթադրութիւն, միտք.
 Գուշա— անկիւն.
 Գօֆտար— խօսք, զրոյց, առութիւն.
 Դ
 Դաբ— դէպի.
 Դախմ— միշտ, շարունակ.
 Դադ— թաւան, խոց.
 Դադ անել— ալիւ, խարանել, խոցել.
 Դաճած— տպած, դրոշմած.
 Դամ— քէֆ, հրճանք, ցնծութիւն, ըո-
 պէ, անգամ, երբեմն, ժամանակ,
 տեղ, դիրք.
 Դամով— քէֆով, քիթ քիթ.
 Դառ— դեռ.
 Դառնիլ— որումն.
 Դաստա— փունջ, շարք, խումբ, կարգ,
 Դաստխան— սփռոց, փռածք. [ձեռք.
 Դար— բարձրաւանդակ, հողաբլուր, նե-
 ղութիւն, դարակ, որպիսութիւն,
 վիճակ, հնար.
 Դարբէղար— թափառական, գունդուռ,
 թափթփած.
 Դարգեան— արքունի դուռ, ողորմու-
 թեան դուռ.
 Դարդ— վիշտ, ցաւ, հոգս, կսկիծ, ալրտ-
 րեղ— ճար. [մութիւն.
 Դէրվիշ— մահմեդական կուսակիցն հո-
 գևորական, որոնք ապրում են աղ-
 քատ.
 Դիդ— շեշտակի նայածք, խոր հայեացք.

Դիրար — սիրական, գեղեցիկ, սրտագը-
 Դիւան — դատաստան, դատարան. [ըաւ.
 Դիփ — բոլորը, ամենքը, ամբողջ.
 Դովրան — վայելչութիւն, լաւ ժամա-
 Դոր — ինչպէս. [նակ, շրջան, դար.
 Դոր իր — էնչպէս էիր.
 Դորն — դէպի ուր.
 Դուգունդաղ — խոց.
 Դութասղ — կալանաւոր, բանտարկեալ,
 Դունեա — աշխարհ, ամէն մարդ. [գերի.
 Դուշման — թշնամի.
 Դուքան — խանութ, կրպակ.
 Դրօք — դռներով.
 Դօդամի — երկսայրի.
 Դօսթ — բարեկամ, ընկեր, սիրելի, սի-
 բեկան.
 Դօվլաթ — հարստութիւն, ճոխութիւն,
 փարթամութիւն.
 Ե
 Եադ — միտք, յիշողութիւն, օտար, ան-
 Եադ արա — յիշիր. [ծանօթ.
 Եադութ — յակիրթ.
 Եանդաղ — այտ.
 Եասաման — յասմիկ.
 Եար — սիրեկան, սիրուի, սիրած, նա-
 գելի, օգնական, ընկերակից.
 Եարա — վերջ.
 Եարաշուր — վայել, ճաշակաւոր.
 Եմիշ — թաց միրգ, ձմերուկ, սեխ և ու-
 Երում — այրում. [րիշ պտուղներ.
 Եփ — երբ.
 Եքայ — մեծ.

Զ

Զադ — առարկայ, բան, ապրանք.
 Զաթ — ցեղ, առարկայ, իր.
 Զահմաթ — նեղութիւն, տանջանք, չար-
 Զադ — կաշաղակ, [չարանք.
 Զաման — ժամանակ.
 Զառ — ոսկեթել, ոսկեղէն, ոսկեփողի.
 Զառբար — դիպակ, ոսկեթել գործւածք.
 Զառքաթէն — ոսկեհիւս.
 Զառնըգան — ոսկեզօծ.
 Զարն ջի — անքնութիւն, անքուն.
 Զմուրթ — թանկագին կանաչ քար.
 Զնաղ — ծնօտ.
 Զուլալ — վճիռ, յստակ, պարզ, ջինջ, մա-
 Զօվղ — ուրախութիւն, խնճոյք. [քուր.
 Զ
 Զըրար — խոստովանութիւն.
 Զն դամին — այն ժամին.
 Զնդուր — տոգ պատճառով.
 Զնչաղը — էն ժամանակ.
 Զնս ու ջինս — շնչաւոր արարած, մարդ.
 Զնսան — մարդ, արարած.
 Զըխ — սէր, տենչ, փափագ, աշխոյժ, ե-
 Զս — այս. [ռանդ, աւիւն.
 Զվօլլայ — մաշալլայ, կեցցէ.
 Զ
 Զլլայ — այժմ.
 Զլթմաս կամ իլթիմաղ — աղաչանք, ա-
 դերսանք, հայցւած, միջնորդութիւն.
 Զնթգար — սպասել, կարօտանք, ափնկալ.
 Զնկար — անկար.
 Զռախդ — շոր, զգեստ.

Հռանգ—գոյն, երանգ.

Հռուզդի—օրական պարէն.

Հռուշան—լոյս, լուսաւոր.

Հռուսամ—գեղեցիկ սենեակ.

Թ

Թազայ—թարմ, նոր, թաժա.

Թախտ—արքայական գահ, գահաւորակ,

հարսանքատան նորապսակ հարս ու

փեսայի կանգնելու տեղը, բազ-

թալահար—ուշաթափ. [մոց, աթոռ.

Թահնայ—սաստանարգանք, բարկանալ.

Թաղ—կամարակապ, թումբ բանջարա-

նոցի.

Թաղաթ—ոյժ, կարողութիւն, կենսու-

նակութիւն.

Թաղալահ—շանացողութիւն.

Թաղիթ—կորով, նմանութիւն.

Թազտէվան—պատգարակ.

Թամաշա—տեսարան, հանդէս.

Թամաշա անել—մտիկ տալ, դիտել, նա-

յել, հանդիսատես լինել, հրճել.

Թամամ—լրիւ, բովանդակ, կատարեալ.

Թամամաժ—լրացած.

Թամբալ—ծոյլ.

Թայ—հատ, հաւասար, ընկեր, հասա-

կակից, նման, զոյգ.

Թայեար—կերպ.

Թաշֆիշ—մտտանշութիւն.

Թաշիր—վաճառական, առևտրական.

Թաշ ու թօմար—արքայական թագ.

Թաճ—բաժակ, գաւաթ, ջրաման.

Թարգէլ—լքել, բաց թողնել, հրաժար-

ւել, ձեռք վերցնել մի բանից.

Թարիֆ—գովասանք, ներբող, պատմու-

թափ—թայ, կենտ. [թիւն.

Թէզ—շուտափոյթ, շտապ, արագ, իս-

թիքայ—պատառ, կտոր. [կոյն.

Թուլի—թուլթակ.

Թուն—բաղնիքի այն մասը, ուր վա-

ռում են՝ ջուրը տաքացնելու համար.

Թունդ—սաստիկ.

Թումաշալ—նրբագործ շալ, ցփսի.

Թօմաթ—տրտունջ.

Թօղրու—երգեցիկ թռչուն.

Թօմար—ականակուռ.

Ժ

Ժուռ—ազոխ, տհաս, խակ.

Ժ

Ժլլահ կօմ իլլահիմ—նամանականդ, ա-

ռաւելապէս.

Ժլթիար—իրաւունք, իշխանութիւն,

մեծութիւն, ազատութիւն.

Ժղրար—խոստումն, դաշն, պայման, հաս-

խնան—մարդ. [տատութիւն.

Ժրուշ—ուրիշ, օտարական.

Ժրուր—իրար.

Լ

Լալ—ակն, կարմրագոյն, վարդագոյն

թանկագին քար, սուտակ, համբ,

Լալազար—ծաղկազարդ. [մունջ.

Լալայ—կակաշ.

Լայեղ—արժանի, վայելուչ, յարմար.

Լաշ—դիակ, մարմին, գէշ. [պատշաճ.

Լեղու—թոյն.

լէն—լայն.

լէվ—լաւ.

ն

նաբար—լուր, տեղեկութիւն, համբաւ.

նաթա—փորձանք.

նաթմ—վերջ, վերջաւորութիւն, կատարեալ, լրիւ.

նաթիրջամ—ապահով, վստահ, միամիտ, անվրդով, հանգիստ, անդորր.

նալ—պսոյտ, սե կէտի նման նիշ երեսի կամ մարմնի վրայ (պէնկ).

նալաթ—պարգեւ, ընծայ, գեշերազգեստ.

նալի—գորգ, հալի.

նալիս—զուտ, ընտիր, անխառն.

նալֆաթ—առանձին, լայն, արձակ, դամբով—համով. [տարկ տեղ.

նան—տիտղոս՝ բարձր պաշտօնեաների, նաջալաթ—ամօթանք. [իշխան.

նառ—աւանտի, յարմար.

նասիաթ—բնաւորութիւն, յատկու-

նարցանել—հարցնել. [թիւն.

նէոս—արջ.

նէրիք—բաւական.

նթմաթ—ծառայութիւն.

նիալ—կտակած, կարծիք, վատ միտք.

ննկանոց—հնգանոց.

նոզա—վերարկու.

նոտիս—գիրկ.

նոուր—երար հետ, միասին.

նոշ—ուրախ, անոյշ հաճոյալի, զւարճալի, լաւ, բարի, քաղցր.

նոշալ—ուրախ.

ո

ոտմ—մազ, հիւս, վարս.

Օնգսել—ծնել.

կ

կանց—քան թէ.

կարս—գինու կարաս.

կենարար—կեանք տուող, Աստուծ.

կեռքներ—ատամներ.

կուգիր—կը գայիր.

կուլ—վիզ.

կուշտաման—կշտանում.

կուռ—բազուկ.

չ

չաբաս—անօգուտ, իզուր, ունայն, ուրեմն.

չալ—դրութիւն, վիճակ, որպիսութիւն, տրամադրութիւն.

չալա—դեռ, տակաւին.

չալալ—բարի, առաքինի, անմեղ, արդար, սուրբ, հարազատ, անկեղծ.

չալբաթ—հաւանազանաբար, անշուշտ, ի հարկէ, գուցէ, երեք.

չախ—վարձ, արժանիք, արդարութիւն, ճշմարտութիւն, իրաւունք.

չախիրը—վերջը.

չամ—թէ, ես, նոյնպէս.

չամդամ—ընկերակից.

չամքեար—արհեստակից, գործակից, նման, գաղափարակից, դասակար-

չայ—միշտ. [գակից.

չայիլ—զմայլած, սքանչացած, շացած.

չաշա անել—ուրանալ.

Հառ—Իւրաքանչիւր, ամեն.

Հասրաթ—կարօտ, փափագ, զուրկ.

Հարամ—անմաքուր, անսուրբ, պիղծ,
ապօրինի.

Հարգիլ—բնաւ, երբէք, ամենեւին.

Հարդամ—միշտ.

Հարսնանաս—հարս դառնաս.

Հաւաս—աշխոյժ, փափագ, ցանկու-
թիւն, տենչ.

Հէյրաթ—մատաղ, հիացած.

Հէյրան—հիացածունք, դարմանք, սքան-
չէնց ամ—այնպէս եմ.]չացում.

Հէչ—բնաւ, ամենեւին, ոչինչ, իսկի.

Հէր—հայր.

Հէքիմ—բժիշկ, դատաւոր, նահանգա-
կընց—հէնց. [պետ.

Հիլ—համեմի մի տեսակ.

Հիլալ—հարազատ, ականակիտ, մաքուր,
վճիտ, լուսնի մահիկը, կամար.

Հիմմաթ—ջանք, ճիգ.

Հիմունք—հիմք.

Հովզ—աւազան.

Հունար—շնորհք, ձիրք, հանճար, տա-
ղանդ, հնարիմացութիւն.

Հուշ անել—գրգռել, գոռգոռալով ծաղ-
րել.

Հուրի փարի—յաւերժահարս, գեղեց-
կունի.

Հուրի զլման—յաւերժահարս.

Հուքմ—հրաման, իշխանութիւն.

Հուքումաթ—կռաւովարութիւն, հրա-
ման.

Հօսն—գեղեցկութիւն, փայլունութիւն.

Ղ

Ղարուլ անել—ընդունել, համաձայնել.

Ղաբահաթ—ամօթ.

Ղադիմ—հին, վաղեմի.

Ղադր—երախտիք, յարգ, արժէք, նշա-
նակութիւն, կշիռ, լաւութիւն.

Ղազկի—մանր դրամ.

Ղաթար—շարք, կարաւան.

Ղաթարսան—շարքով կանգնած մնալ.

Ղալամ—վրձին, գրիչ.

Ղալմուղալ—աղմուկ.

Ղահար—հոգս, մտատանջութիւն.

Ղամ—ցաւ, հոգս, վիշտ,

Ղամար—լուսին, կամար.

Ղամզայ—աչքի ծայրով սիրտտարափ հա-

Ղամղայ—վիշտ ու հոգս. [յեացք.

Ղայիլ—յօժար.

Ղայում—ընտանի, ազգական.

Ղասաւաթ—մտածածունք, վիշտ.

Ղաստ—թշնամի, կեղծեօք, առիթ, աշ-
խատանք, դիտաւորութիւն, մտա-
դըրութիւն.

Ղարավաշ—աղախին, նաժիշտ.

Ղարար—անդորրութիւն, հանգիստ, ու-
րոշում.

Ղարիբ—օտարական, պանդուխտ.

Ղարղաշել—բամբասել.

Ղաֆաս—վանդակ.

Ղէյրի—բացի, օտար.

Ղլման—նման.

Ղորդ—ճիշտ, ուղիղ, ճշմարիտ

Դուբար—կապարիչ.
 Դուդրաթ—կարողութիւն, զօրութիւն.
 Դութի—արկղ, սնդուկ, տուփ.
 Դուլ—ստրուկ, գերի, ծառայ.
 Դուլլուղ—սպասաւորութիւն, ծառայու-
 Դուր—բարակ փետուր, բմբուլ. [թիւն.
 Դուժաշ—նուրբ կերպաս.
 Դուշ—թռչուն՝ արծիւ.
 Դուսա— վիշտ, ցաւ, թախիծ, տրտմու-
 Դուլաթ—ոլփ, զօրութիւն. [թիւն.
 Դուրբաթ—օտարութիւն.
 Դուրբան—մատաղ, զոհ.
 Դրաղ—տփ, կողմն.
 Դօնաղ—հիւր.
 Դօնչայ—կոկոն.
 Դօշ—թիւ բերան,
 Զ
 Զառ—ջահ.
 Ծ
 Մ
 Մազեար, մգամ կամ մգար—մթթէ.
 Մադան—հանք.
 Մադէ—չարագ, աղանդ.
 Մաթ—շւարած, զարմացած, ապշած, հի-
 Մաթահ—հազաւգիւտ. [ացած.
 Մաթլար—նպատակ, պահանջ.
 Մալ—ապրանք, ինչք, գոյք, ստացւածք.
 Մալաք—հրեշտակ.
 Մախշուշ—խառնաշփոթ.
 Մահալ—տեղ, վայր, գաւառ, փողոց.
 Մահլայ—թաղ, բաղաճամաս.
 Մաղբուր—հպարտ, տեբարտաւան.
 Մամուկ—զոհ.

Մախլ—հիացած, գմայլած.
 Մաշիս—խնճոյք, հանդէս, ժողով.
 Մասիեան—բնակարան, տեղ.
 Մատաղ—դուրբան, զոհ.
 Մարթ—մարդ.
 Մարիֆաթ—շնորհք, ձիրք, ճարտարու-
 թիւն.
 Մարջան—կարմիր բուստ (ծովային մի
 Մէ կամ մէգ—մի. [բոյս է).
 Մէհմար—ճարտարապետ.
 Մէհնաթ—նեղութիւն, տանջանք.
 Մէյխանէ—գինետուն.
 Մլհամ—սպեղանի.
 Մինաքարած—յախճապակած, ոսկու
 վրայ գոյնզգոյն նախշած.
 Մին դամ—մերթ, երբեմն, նւագ.
 Մին թա—մի հատ.
 Մինչիւսօր—մինչև այսօր.
 Մինխետ—միանգամից.
 Մննաթ կամ միննէթ—երախտիք, մէ-
 կից պարտաւորելը.
 Մոնչով—ոչ ոք.
 Մոնցօլ—ինչպէս որ.
 Մուգա—հակառակորդ.
 Մուլք—կալւածք.
 Մուխտասարի—համառօտ.
 Մուհթաշ—կարիքաւոր, կարօտ.
 Մուղամ կամ մղամ—եղանակ.
 Մուշտաղ կամ մուշթաղ—կարօտակէզ
 փափագող.
 Մուշտարի—յաճախորդ, զնոց.
 Մուսամբա—մի տեսակ թռչուն է, որը

համեղ միս ունի.

Մուրազ—տենչանք, իղձ, փափագ.

Մուրթաջան—մի տեսակ կերակուր,
թարգման.

Մուրվաթ—խիղճ, գթութիւն.

Մօնթաբար—հաւատարիմ, հաստատուն.

Մօհր—կնիք.

Մօտիւ—եղանակ.

Մօրղ—հաւ.

Յ

Ծալդայ—այժմ.

Ծեաղ—միտք, յիշողութիւն.

Ծեառ—կամ.

Ծէշխ—սէր.

Ծիսկի—երբէք.

Ծիրուշ—ուրիշ.

Ծօթ—օդ.

Ն

Նաբաթ—բիւրեղացրած շաքար, շաքա-
րապաղակ.

Նադուն—յիմար, անշնորհք, անգէտ,
տխմար.

Նազ ու զամզայ—նազ ու տուզ, նա-
նազուք—նուրբ, փափուկ. [զանք.

Նազեյի—սիրելի.

Նալլաթ—անէծք, նզովք.

Նահբաթ—բարութիւն.

Նահմադ—շնորհք, ողորմութիւն.

Նաղաշ—նկարիչ, զարդանկարիչ.

Նաղաստ—անյարմար.

Նաղուս—զանգ, կոշնակ.

Նամ—խոնաւ, թաց, շաղ.

Նամարդ—տմարդ, ապաշնորհ.

Նայուդ—աննպատակ.

Նաշայ—վայելչութիւն, քէֆ տանել.

Նաշար—անճար, խեղճ, անօգնական.

Նասադ—պատիժ, տկար.

Նաս—անյաջող, հակառակ.

Նասիհաթ—խրատ, կտակ, աւանդ.

Նաֆաս—շունչ.

Նէշիբ—ազնիւ, բարոյական.

Նիգեահ—դիտել, նկատել, նայել.

Նհանգ—կոկորդիլոս.

Նշանակ—նպատակ.

Նուբար—նոր և հազադգիւտ պտուղ, ե-

Նօլ—նոր.

[բախայրիք.

Նօլչայ—մատաղատունկ, նորաբոյս.

Նօքար—ծառայ, սպասաւոր.

Շ

Շադրար—մեծ մեծ ծակերով մաղ.

Շալ—ցփսի.

Շալլայ—Աստուծով.

Շահ—պարսից թագաւոր.

Շահմար—նետ օձ.

Շարթ—գրադ, պայման.

Շառ—զրպարտութիւն, փորձանք, չա-

Շեմս—տրև, արեգակ. [բիք.

Շիլ—խենթ.

Շիր—առիւծ.

Շիրին—քաղցր, սիրուն, անուշ.

Շմաշտ—տօսախ, մի տեսակ ծառ, որի

փայտից գզալներ են շինոււմ.

Շնաս—ճանաչող.

Շուշէ—սպակի.

Շքարվան—որսորդ.

Շօք — պարողչէք, շաքաշ, կեցցէ, ու-
րախութեան բացականչութիւն.

Շօհլայ—ճառագայթ, բոց.

Ո

Ուլոր-մուլոր—ուլոր մուլոր.

Ումուդ—յոյս, ապաւէն.

Ումր կամ ումբր—կեանք, արե.

Ուռուսի—պարսկական ապակեղարդ.

Ուստ—որտեղից. [գուներով սենեակ.

Ուր—իւր.

Չ

Չախ—ժամանակ.

Չամ ու զամ—փաղաքշանք.

Չայիր—շիման, սիգաւէտ տեղ, մար-
գագետին.

Չանգալ—պատառաքաղ, կեռ, ճանկ.

Չարայ—ճար, միջոց.

Չարխ—տնիւ, ճախարակ, բախտ.

Չեզի—չը դրի.

Չես խաբար—չգիտես.

Չըմ—չեմ.

Չինի—ճենապակի.

Չոք—չորս.

Չրաղ—ճրագ, աշակերտ խանութի.

Չումար—ինչու համար.

Չունայ—ինչու որ.

Չումքի—որովհետեւ, ինչու որ.

Չուր—մինչև.

Չօլախ—կաղ, հաշմանդամ,

Պ

Պաք—պաս.

Պողդէր—եղջիւրեր.

Պունչկ—շրթունք.

Ջ

Ջաղ—պարարտ, գէր, մեծ.

Ջամ—պղնձից շինւած աման, ջուր ա-
ծելու համար.

Ջամալ—գէմք, կերպարանք, դիմանը-
կար, գեղեցկութիւն.

Ջան—մարմին, հոգեակ.

Ջանաթ—դրախտ, երանութիւն.

Ջառ—մունետիկ, համբաւ, շնորհք, վի-
Ջառահ—վիրաբոյժ. [բաբոյժ.

Ջաֆէ—նեղութիւն.

Ջիգար—թոք, լեարդ.

Ջիթ—կողմ, առիթ, պատճառ.

Ջիշայ—թանկագին ակներով զարդար-
ւած զարդ գլխի.

Ջուխտ—զոյգ.

Ջուզար—պատասխան, խօսք.

Ջուշ—եռուն.

Ջուռիթ—ոյժ.

Ջօվհիր—գոհար.

Ռ

Ռախտ—զգեստ.

Ռահմ—գութ, թիղճ, ողորմութիւն.

Ռահմաթ—գթութիւն, ողորմի.

Ռույեթ—գէմք, երես.

Ռուսխաթ—արձակուրդ, արտօնութիւն.

Ս

Սաբր—համբերութիւն.

Սադաղ—մատաղ, ի տէր, ի շնորհս.

Սազ գալ—յաբմարիլ, պատշաճել.

Սաթ—քեանրիբարի սև տեսակը.
 Սաթամ—պատճառ.
 Սալահ—մինչև անգամ, նպատակայար—
 Սալբի—նոճի. [մար.
 Սալբոսովան—նոճու նման բարձր, ուղ-
 Սահլ—ուղիղ. [դաճիգ,
 Սահմաթ—ողորմած.
 Սաղ—ողջ, առողջ, կենդանի.
 Սաղան—աման.
 Սաղիքան—կենդանի.
 Սան—ինքդ.
 Սանամ—գեղեցկուհի.
 Սանդուղ—արկղ.
 Սառաֆ—սեղանաւոր.
 Սարփուշ—զլիւ ծածկոց.
 Սարգար—փոխարքայ, մեծ իշխան, գըլ-
 խաւոր, զօրապետ.
 Սաֆ արած—յղկած, հարթած, պարզած.
 Սինէ—կուրծք, լանջ.
 Սութուն—սին.
 Սուլթան—մահմեդական միապետների
 տիտղոսն է, մասնաւորապէս թուր-
 Սուլթուլ—նունուֆար ծագիկ. [քիոյ.
 Սուսամբար—անուշահոտ բոյս, դաղձնի
 տեսակից.
 Սուրաթ—պատկեր, դէմք, կերպարանք.
 Սուրայի—նաշխած, ուղիղ.
 Սուֆրա—սփռոց.
 Սօհրաթ—քաղցր զրոյց.
 Սօվդըզար—վաճառական, առևտրական.

Վ

Վադա—ժամադրութիւն, միջոց.

Վադր—վարդի պէս.
 Վաթան—հայրենիք, ծննդավայր.
 Վախտ—ժամանակ, միջոց.
 Վասմ—կտակ, բաժին, գովասանք.
 Վիթել—հոսել, թափել.
 Վիլ—մենակ, բաց թողած.
 Տ
 Տիր—ինչպէս. անգամ, խիստ.
 Տուգուն—խանութ.
 Բ
 Բիշխանդ անել—հեզնել, ծաղրել.
 Փ
 Փայ—բաժին, մաս.
 Փայտնտպ—թանկագին դիպակ, պատ-
 ւոյ համար մեծի ոտքերի տակ
 ձգելիք պատառ.
 Փաշայ—գլխաւոր, պետ, տաճկական.
 Փառ—ճիւղ, փայլ. [իշխան.
 Փարգայ—վարագոյր.
 Փիշքեաշ—քնծայ, պարգև, նւէր.
 Փիս—վաթար, գէշ.
 Փոշիմանել—զղջալ.
 Ք
 Քաւարան—ապաշխարատեղի.
 Քեաբաբ—խորոված.
 Քալանթար—գիւղի առաջաւոր.
 Քաննաս—աղբակիր.
 Քանջ էդ—քան թէ այդ.
 Քաշալ—ճաղատ, տաղ.
 Քառակերպ—խաչաձև.
 Քասիբ—չքաւոր, աղքատ, չունևոր.
 Քարենջի—քարից տաշած.

Քեաթ—էննդանու առջնի ոտքի վերևի
 Քեալամ—խօսք, բառ. [մասը, բազուկը.
 Քեամալ—կատարելութիւն, հասկացո-
 ղութիւն, խելք.
 Քէշդ անել—ման գալ, շրջել.
 Քէսմ—յատկութիւն, արհեստ.
 Քէրդար—գործող.
 Քուլուղ—հողի գոնդ կտոր.
 Քօլլ—բոլոր, հոմայն, ամբողջ.
 Քօհնայ—հին.
 Քօղր—քօղ.
 Քօմակ—օգնական, օգնութիւն.
 Քօռ—կոյր.
 Քօվանց—կողքից.
 Օ
 Օդա—սենեակ.

Օխտը—եօթը.
 Օղվաթ—կարողութիւն, տրամադրու-
 Օնչօվ—ոչ ոք. [թիւն.
 Օջաղ—ընտանիք, վառարան.
 Օ
 Ֆալաք—բաղդ, վիճակ.
 Ֆանլայ—բանւոր, մշակ.
 Ֆանմ—հասկացողութիւն.
 Ֆաղիը—աղքատ, խեղճ.
 Ֆանուս—լապտեր.
 Ֆառանգ—եւրոպացի.
 Ֆառչ—սալայապակ, յատակի սփռոց.
 Ֆթաթ—մաքուր, զուտ.
 Ֆիրուզ—թանկագին կապոյտ քար.
 Ֆրսաթ—առիթ, պատենութիւն, յար-
 մար ըռպէ.

ՈՐՐՆ Է ԱՌԵՋԻՆ ՀԱՅ ԱՇՈՒՂԱԿԱՆ ԴՊՐՈՑԸ

Հայաստանի Արևեստի Գործերի Վարչութիւնը և Ռ. Մե-
լիքեանի անձան երաժշտական գիտա-հետազոտական կաբինետը 1944
թւին Երևանում հրատարակել է արևեստի վաստակաւոր գործիչ՝
Գարեգին-Հակոբեանի «ԱՇՈՒՂՆԵՐԸ ԵՒ ՆՐԱՆՑ ԱՐԻԵՍՏԸ» խորագրով
գիրքը, որի 34-րդ էջում, «Աշուղական դպրոցներ» գլխում, կար-
դում ենք հետևեալը.

— «Հայ աշուղները հիմնաւորապէս հանդէս են գալիս 17-րդ
դարում»:

Այս շտապ և վճռական եզրակացութիւնը ոչ միայն թիւ-
րիմացութիւն է, այլ և պատմական անճշտութիւն, որովհետև փաստն
այն է, որ 17-րդ դարից առաջ, դեռ 16-րդ դարում, Հայաստանում
հրապարակ են գալիս աշուղներ, որոնք նշանցնում են աշուղական
չօնգուրն ու երգերը:

Ահա այդ աշուղներից մէկն է Հազարաւ Երզնի հայ-
բը, որ դեռ 16-րդ դարում իր ձեռքում բարձր է պահում հայ ա-
շուղական արևեստի դրօշը: Արևեստագէտ հօր գծած ուղիով քայ-
լում է անվանդ նաև որդին՝ Հազարաւը, ինչպէս այդ ցոյց են տա-
լիս ձեռագիր Աւետարանի յիշատակարանում աշուղի կենսագրու-
թեան հետևեալ սեղմ տողերը.

— «...Որպէս հայրն իւր, նոյնպէս և սա (Հազարաւ աշու-
ղը. Ա. Ե.) էր երևելի աշուղ»:

Երևանի հայ Ժողովրդի զաւակն է Հազարաւ աշուղը: Այդ
հանգամանքն ընդգծում են թէ՛ ձեռագիր յիշատակարանը և թէ՛ նւա
յօրինած պատմական տաղի հետևեալ տողը.

— «Շաբաթ էր լուս կիրակի, որ կրակ տվին մեր Հարևան»:

Ձեռագրի տւեալներից երևում է և այն, որ Հազարան աշուղն ապրել է 16-րդ դարի վերջին քառորդում և 17-րդի առաջին շրջանում: Այդ ժամանակաշրջանում նա յօրինում է բազմաթիւ բարոյական-խրատական և պատմական տաղեր, որոնցից մէկի բովանդակութիւնը տանում է ձեզ 1604 թւականը: Դա Շահ-Աբբաս առաջինի թագաւորութեան պատմաշրջանն է, երբ ֆէօդալական-կալաթատիրական ինքնիշխան խաներն ու փաշաներն իրենց սանձարձակ բռնութիւններով անխնայ հարստահարում են և կեղեքում ժողովրդի ստեղծագործող դասերին: Դա այն ժամանակաշրջանն է, երբ հայ գրականութեան մէջ իշխող գրաբարը և սխօլաստիկ ուղղութիւնը հնարաւորութիւն չէին տալիս ժողովրդին առաջադիմելու, երբ դեռ չկային քիչ թէ շատ կանոնաւոր դպրոցներ, երբ հայ ժողովուրդը գաղափար անգամ չունէր մամուլի, թատրոնի, գրադարաններն թերցարանի մասին, երբ հոգեւորականութիւնն էր իշխում իր յետադիմական քարոզներով:

Ահա այդ դարաշրջանում պարսկա-օսմանեան արշաւանքներն աւերում են Հայաստանի շէն քաղաքներն ու գիւղերը և քայքայում ժողովրդի տնտեսութիւնը:

Ժամանակաշրջանի քաղաքական այդ մռայլ անցքերի և յատկապէս հայ ժողովրդի տնտեսական ծանր վիճակի յուզիչ պատկերը տեսնում ենք հնագոյն ձեռագիր յիշատակարաններում: Այդ տեսակէտից յատուկ յիշատակութեան արժանի է նաև Հազարան աշուղի յօրինած պատմական տաղը, որի բովանդակութիւնն այսօր առանձին նշանակութիւն է ստանում նրանով, որ նկարագրում է Շահ-Աբբաս առաջինի Երևանի գաւառն և նրա հրամանով ժողովրդի գաղթի ու տառապանքների յուզիչ պատմութիւնը: Յակայն, ժամանակի քաղաքական մռայլ դէպքերի մասին տւիի ցալտուն գաղափար տալու համար այստեղ նախ առաջ բերենք հին ձեռագիր Աւետարանի յիշատակարանից հետեւալ փաստաթուղթը.

— «Ի դառն և 'ի վշտաշատ ժամանակիս, որ ոչ գրով կարեմք բաւել և կամ ծանուցանել զեղեալ չարիսն... ևս առաւել տառապեալ ազգիս մեր հայոց, որ էր պատճառն այս զի 'ի թուականիս

ՌԼԲ (1032 + 551 = 1583) ամին ելաւ Թաւրիտ փաշայն 'ի Ստամ-
պուլու հրամանաւ սուլթան Մուրատին իջաւ 'ի քաղաքն Երևան, և
փախոյց տէր երկրին զՄահմադխանն պարսից թագաւորութեան
Խուզարանդ Շահին . ապա 'ի թռականիս ՌԵԲ (1052 + 551 = 1603)
ելաւ Ապաստան՝ որդի Խուզարանդ Շահին վրէժխնդիր իւր հայ-
րենական աշխարհին, յաւուրս աշնանային յանկարծ իջաւ 'ի Թաւ-
րէզ, և զաւուրս տասն և հինգ կոտորեաց զազգս Օմարին, և էառ
զբերդն Սնտի իջաւ 'ի Նախչուան, զայն ևս էառ օր մի, և ապա
եկեալ 'ի վերայ Էրևանայ բերդին. եօթն ամիս պատերազմեցաւ
ընդ նոսա և ապա կոտորեաց զամենեւեան և էառ զբերդն. Յետ
այնորիկ զնաց մինչև 'ի սահմանս Կարսայ բերդին, ելին զօրքն
պարսից աւերեցին զքաղաւմ երկիրս՝ և զբերեցին բազում քրիս-
տոնեայս յաւելի քան զերկու բիւրս. Յայնժամ ելաւ Զղալի որ-
դին Ստամպուլու՝ անհուն և անհամար հեծելովք 'ի վերայ Շահա-
բասին. Յորժամ զբազմութիւն նոցա ետես՝ հնարս իմացաւ և ա-
րար հրաման աւերելոյ աշխարհիս հայոց. Ելաւ Ամիրդուռնախանն
բազում զօրօք և եհան զամենեւեան 'ի տանէ, և 'ի հայրենեաց,
հայք՝ տաճիկք՝ Շիրակ վանայ մինչև 'ի գաւառս Գողթան. Վայ մեզ
թէ յայնմ աւուր նեղութիւնն ով կարէ պատմել, թէ որպէս ա-
նողորմաբար տանէին զազգս հայոց. ոչ թողուն որդիս բարձցէ
զծերացեալ ծնողսն, կամ առցեն մարք զմանկունս իւրեանց. Այն-
չափ շտապաւ վարէին, որ ոչ հայր՝ զորդին գտանէր, և ոչ եղ-
բայր՝ զեղբարս. և ոչ այր զկին իւր, և ոչ մայր զդուստրն իւր.
բազում ծերք և տկարք կոխան եղեալ մեռանէին. և լինէին զէշ
գազանաց. Յորժամ հասան 'ի մեծ գետն Երուսալ, եկեալ խապարս,
թէ ահա հասին զօրք Օմարին, որ ոչ գոյ հնար զբերժանելոյ. Յայն-
ժամ ահ մեծ անկաւ ամենեքեան թափեցան 'ի ջուրն և անցին
'ի միասին, թագաւորն և զօրք իւր և ռամիկքն, և ոչ ոք վնա-
սեցաւ խնամովն Աստուծոյ. Աւերեցին զգիւղաքաղաքն Զուղայ
որ էր գեղեցկաշէն և հիանալի քաղաքն.

Այս յիշատակարանն ուշագրաւ է կլկնակի տեսակէտից,
որովհետեւ պարզում է պատմական հետեւեալ կէտերը.

1) Որ Շահ-Աբբաս առաջին Երևանի բերդը գրաւում է 1603 թւականին:

2) Որ Շահը Կարսի բերդի սահմանն անցնելուց յետոյ, երբ տեսնում է օսմանեան զօրքի բազմութիւնը, նրանց պաշարից զրկելու և յաղթելու համար միտք է յղանում աւերել Հայաստանի քաղաքներն ու գիւղերը: Այդ ժամանակ էլ ահա ծրագրում է՝ Հայաստանից զաղթեցնել հայ ժողովրդին:

3) Շահ-Աբբասի այդ ծրագիրն իրագործում է Ամիրդուխանը. 1604 թւին քշում են տներից ոչ միայն հայերին, այլ և տաճիկներին, սկսած Շիրակիւանից մինչև Գողթան գաւառը:

4) Հակառակ Ագաքել Դաւրիժեցու վկայութեան, ժողովուրդը Երասխ գետից անցնում է անվնաս. — «Եւ ո՛չ ոք յճասեցաւ խնամովն Աստուծոյ»:

Երևանի հայ ժողովրդի գաղթի յուզիչ պատմութիւնը կարդում ենք նաև Ագաքել Դաւրիժեցու պատմութեան 451 րդ էջում (1896 թ. Գ. տպ.) հետևեալ պարզ տողերով.

— «...Նման սոցին հրամայեաց նոյն մեծ Շահաբասն, որ գերևայ քաղաքի բնական տեղացի հայս հանին յԵրևանայ և վաբեալ տարան յԱսպահան քաղաք և բնակեցուցին՝ ի մէջ քաղաքին խառնիխուռն ընդ մահմեդականաց, ի թաղսն, զոր Թաղթիդարաշայ, և Բաղաթ կոչեն»:

Դաւրիժեցու վկայութիւնն արժէքաւորւում է նրանով, որ էլ աւելի բնորոշ կերպով ընդգծում է Երևանից Սպահան հասած գաղթական հայութեան բնակած Թաղամասերը, որոնք են Թաղթիդարաշայ և Բաղաթ:

Սակայն, չպէտք է մոռանալ, որ Դաւրիժեցին իր պատմութիւնը գրել է ժողովրդի գաղթից կէս դար, 55 երկար տարիներ յետոյ, որով նա չի կարող համարել ժամանակակից-ականատես պատմաբան: Նա գրի է առել իր լսածները:

Այդ տեսակէտից էլ արժէքաւոր է Հաղարան աշուղը, որ թէ՛ գաղթի ժամանակակից է և թէ՛ ականատես — «Հաղարան աշուղ խաղս ասաց, խնդի աշխով տեսած կայր»:

Ահա թէ ինչո՞ւ նրա գրած

ռազն աւելի վաւերական և հարազատ փաստաթուղթ է։ Արդարեւ, եթէ ցանկանում ենք իմանալ, թէ ժամանակի քաղաքական դրութիւնն ինչ պատկեր էր ներկայացնում և 1604 թւին ինչպիսի հանձամանքներում տեղի ունեցաւ Երեւանի տարաբախտ հայ ժողովրդի գաղթը, աւելի ցայտուն ու պերճախօս աղբիւր չունենք, քան աշուղի տաղը։ Այդտեղ էլ կայանում է նրա յօրինած երգի պատմական նշանակութիւնը, որ հնագոյն ձեռագրից այստեղ առաջ ենք բերում ամբողջութեամբ՝

«Եկանք Աղտա՛յ որդիք*») ժողովեալ, 'ի մի նստենք Թախտին 1),
Ես ձեզ պատմեմ լալագին զողբ և զկոծն հայոց աղգին.
'ի հայոց հազար թուին և առ 2) 53 յաւելին (1053 + 551 = 1604),
Ելք աւելեաց պատկերին՝ մուտ յամսեանն Նաւասարդին 3)։

Խաւար տիրեաց մեր աղգին, բարկացաւ մեր Տէրն երկնային,
Որպէս կարկուտ 'ի յամպէն, նոյնպէս զօրքն 'ի պարսից իջին.
Գլուխ զօրաց էր նոցին՝ Շահաբաս Խոռաբանդ որդին,
Հազարապետ ընդ նոսա՝ Յէրեան մեր քաղաքն իջին։

Զորս կողմն վրան դրին և 5) զաւագ բերդն պաշարեցին,
Եօթն ամիս սխլաթ 6) տուին՝ և եօթն օր վէր անցուցին.
Յորժամ տարին բոլորեցաւ, բօթատուն էրեկ 7) կանգնեցաւ,
Թէ զ'Ջղալօղլի կասեն, որ 8) վերայ քեզ կոխ շարժեցաւ։

Շահաբասն ուրախացաւ, իւր զօրաց թիւն չիմացաւ,
Սլեհ ու զրահ հագաւ և փողոստէգիմն զգեցաւ։

*) Այս տաղը 1880 թւին աղաւաղած և պակասաւոր լոյս է տեսել Յարութիւն Տէր-Յովհաննանցի «Պատմութիւն Նոր-Ջուղայու» գրքի (Ա. հատոր) 27-28 էջերում։ Մեր ձեռագրի և այդ գրքի մէջ կան մի շարք հիմնական տարբերութիւններ, որոնց նշանակում ենք այստեղ — 1 և 2 պակասում են Յովհաննանցի զրքում, 3) Զուղայի պատմագիրն իր գրքի էջ 27-ում գրում է. «Յամի 1602 յամսեանն Օգոստոսի»։ Սխալ է, պիտի լինի 1604։ 4 և 5 պակասում են, 6) նեղութիւն, 7) եկաւ, 8) պակասում է։ Ա. Ե.

Քնն հմայիլ 9) կապեաց, համ 10) խաներուն խալաթ 11) ուղարկեաց, վաթսուն հազար ձիաւոր՝ առ իւրեան զօրքն ժողովեաց:

Ժողովեաց սուլթան ու խան, որք եկան նստան առ Շահ 12) արքայն, նրեք օր և 13) երեք գիշեր՝ տրամութեամբ նստան 'ի դիվան. Մին սուտ զրաբան 14) գտան, ասաց՝ 15) նշանն է աւերման, Այնպիսւոյ աչքն կուրանայ, ինքն անկանի 'ի խոր զնտան 16):

Կրկին յետ հարցմունք ելան, նա էարբ զարիւնն ամենայն, Ասաց՝ աւերեցէք զերկիրն, ու տարէք զմարդն Ասպահան. Այնժամ շուն 17) արքայն՝ իւր զօրացն հհան ահեղ 18) հրաման, 'ի Անւոյ քաղաքէն հետ՝ աւերեցէք մինչև Նախչուան:

Յորժամ առին հրաման արքային 19) ազգն մահմեդական, Շաբաթ էր լուս կիրակի, որ կրակ տվին մեր 20) Հարեան. Սարէրն ամէն սուգ մտան, ծով և գետ 'ի լաց շարժեցան, Շատ հարսն և աղջիկ տարան՝ 'ի Քաշան և 'ի Սպահան:

Շատ նազելի ճոթ պատկեր՝ սեվադէմ պարսից ձեռքն անկան, Շատ զօրաւորք կտրիչ նետողաց ազգէն սպանան.

Շատ գեղեցիկ 21) պատկեր 22) մանկունք յոտնատակ թաւալմամբ մեռան,

Շատոնք Արաստն 23) ընկան, ջրախեխ 24) առ Առտուած փոխեցան:

Աստ ըստվորս է բերաֆայ 25), ձեզ վկայ բերեմ ես 26) զՋուղայ, Փոխան Սաղմոսաց երգոց՝ սհ 27), բու աւերակի ձայն կուգայ. Զգեղեցիկ ճոթ պատկերք 28), որ խնամով դու զնոսա սնաբ, Տարան Սպահան քաղաքն, խառնեցին՝ 'ի պիղծ թաթն որ կայր, Հազարան աշուղ տաղս ասաց, քանզի աչքով տեսած՝ կայր 29):

9) Շահ-Աբբասն թիկն հմայիլ է կապում, որպէսզի նրա զօրութեամբ յաղթանակէ: Դա այն դարաշրջանն էր, երբ պարսիկ զօրքը հաւատում էր հմայութեան: 10) պակասում է, 11) նւէր, թանկագին աքբայ, 12 և 13 պակասում են, 14) զրբաց, 15) նայեցւոց. 16) բանտ, 17, 18, 19 եւ 20 պակասում են, 21) գեղեցիկ ճոթ, 22) կապիկ, 23) Արազն, 24) ջրասոյղ, 25) անկայուն, 26 և 27 պակասում են, 28) պատկերներն, 29 պակասում է: Ա. Ե.

Ինչհետև է կայանում այս տաղի նշանակութիւնը — նրանում, որ նախ՝ գծում է Կրեանի ժողովրդի դապթի հարազատ պատկերը, ապա՝ լուսաբանում է աշուղական գրականութեան հետ սերտ կապ ունեցող մի կարևոր խնդրի։ Աշուղն իր տաղը գրել է 1604 թւին, իսկ նրանից առաջ, 1580—1600 թւականը, ինչպէս ցոյց են տալիս նրա կենսագրութեան սեղմ տողերը, յօրինել է բազմաթիւ բարոյական-խրատական երգեր։ Դա նշանակում է, որ նա ստեղծագործել է գլխաւորապէս 16-րդ դարի վերջերում։ Պատմական այդ տեալն էլ անվիճելի է դարձնում հայ աշուղական գրականութեան գոյութիւնը 16-րդ դարի վերջում և միանգամայն հերքում է Գարեգին Լեոնեանի այն կտրուկ և սխալ տեղեկութիւնը, թէ հայ աշուղները իրմանաւորապէս հասնիւ են զայիս 17-րդ դարում։

Բայց դրանով չեն սահմանափակում Գ. Լեոնեանի գրքում արձանագրւած սխալ տեղեկութիւնները։ Առաջին հայ աշուղական դպրոցի հիմնադրութեան կարևոր հարցը պարզելիս նա ընդգծել է այսպիսի վճռական տեսակէտ.

— «Առաջին հայ աշուղական դպրոցը հիմնել է Նոր-Ջուղայում 17-րդ դարի առաջին քառեակում (պարսկա-հայկական դրպրոց)։ Հիմնադիրները հանդիսացել են անւանի աշուղներ Ղուլ է-գաղը և Մկրտիչը» (էջ 36)։

Այս տողերի ճշտութիւնը միանգամայն հերքում են աշուղ Հազարանի կենսագրութեան հետեւեալ տողերը.

— «Բազմալիսատ երգիչ Հազարան օղլի, է աշուղ երևանցի, ծնաւ 'ի Յերեան յ3 Ապրիլի յամի 1550. որպէս հայրն իւր նոյն պէս և սա էր երևելի աշուղ. ունի սա զբաղում տաղս բարոյական խրատուց... յերգ ողբերգութեան առնէ այն ժամանակի դադէտս Երեանու Յիշեսլիք 'ի մաքրափայլ աղօթս ձեր» (Ձեռագիր Աւետարանի յիշատակարանից, էջ 326)։

Այս յիշատակարանը վերջնականապէս լուսաբանում է հայ աշուղական գրականութեան պատմութեան համար կարևոր նշանակութիւն ունեցող երկու հիմնական կէտեր.

1) Այն, որ առաջին հայ աշուղական դպրոցը չի հիմնել Նոր-

Ջուղայում 17-րդ դարի առաջին քառորդում, ինչպէս Գ. Լևոնեանը վճռականապէս արձանագրել է իր գրքի 86-րդ էջում:

2) Աշուղական առաջին դպրոցն անվիճելիօրէն սկիզբ է առնել Հայաստանում, որտեղից ապա, 17-րդ դարում, աշուղական արւեստն անցել է Նոր-Ջուղա և ժամանակի ընթացքում ձևակերպւել է և ստացել ուրոյն կերպարանք:

Գ. Լևոնեանի գրքում աչքի ընկնող սխալների շարքում ուրոյն տեղ են գրաւում նաև իրար հակասող թւական տւեալները և ժամանակագրական անճիշտ տեղեկութիւնները: Այդ ցայտուն էջերից մէկն է հետևեալը.

— Նոր-Ջուղայի դպրոցը իր գոյութիւնը պահեց,—գրում է Լևոնեանը,—մինչև 18-րդ դարի 80-ական թւականները, տալով մի շարք վարպետ աշուղներ... Այդ անուններից յայտնի են Պետրոս Ջուղայեցի, Ղազար Յովաննէս, Աբդին օղլի Հայրապետ, Մինաս օղլի, Միսկին Ստեփան... Ալահվէրդի...»:

Փաստ է, որ Գ. Լևոնեանի յիշատակած իրանահայ աշուղներից Ալահվէրդին ծնւել է 1820 թւին Սպահանի Չարմահալ գաւառի Լիւսսեան գիւղում*), ուրեմն նրա աշուղական գործունէութեան շրջանն ընկնում է 19-րդ դարում, իսկ Միսկին Ստեփանը ծնւել է 1868 թւին Փէթիա գաւառի Ղառղուն գիւղում, և աշուղական սազը հնչեցրել է 19-րդ դարի վերջին շրջանում, 20-րդ դարի առաջին քառորդում: Դեռ 1920 թւին էր, որ աշուղի բերանից գրի առինք իր յօրինած միակ երգը:

Ահա 19-րդ և 20-րդ դարաշրջաններում ապրող այս աշուղներին Գ. Լևոնեանն իր գրքում բազմեցրել է 18-րդ դարում: Աւելի տարօրինակն այն է, որ նրանց գերեզման է իջեցրել 18-րդ դարի 80-ական թւականներին, երբ նրանք դեռ ծնւած էլ չէին: Սրանք այնպիսի աչքառու սխալներ են, որոնք աղաւաղում են իրանահայ աշուղական գրականութեան պատմութեան էջերը և նսեմացնում Գ. Լևոնեանի գրքի բովանդակութիւնը: Սակայն, էականն այդ չէ,

*) Տե՛ս մեր հրատարակած «Պարսկահայ նորագոյն աշուղները» 1925 թ. Վիեննա:

այլ այն, որ Նոր-Ջուղայի աշուղական դպրոցն իր գոյութիւնը չի պահել մինչև 18-րդ դարի 80-ական թւականները: Դա Գ. Լևոնեանի գրչով արձանագրուած պատմական սխալ է: Իրականութիւնն այն է, որ մինչև 20-րդ դարը Նոր-Ջուղայում տեսնում ենք մի շարք աշուղներ, որոնցից Միսկին Մատթէոսը վախճանւեց դեռ 1945 թւին: Այսօր էլ, երբ գրում ենք այս տողերը, Սպահանի Չարմահալ և Փէրիա գաւառների հայաբնակ գիւղերից Նոր-Ջուղա եկող աշուղները, շրջելով տնից տուն, իրենց չօնգուրների և սագերի վրայ հընչեցնում են աշուղական երգերը:

Այստեղ էլ վերջակէտ կը դնէինք, եթէ Գ. Լևոնեանն իր գրքի 36-րդ էջում Միսկին Սեփուսնիւ ՎԱՐՊԵՏ աշուղների շարքում չդասէր: Դա մի կոյր աշուղ էր և իր սագի լարերի վրայ հնչեցրել է գլխաւորապէս իրանահայ յայտնի աշուղների՝ Յարթուն օղլու, Տէր-Կարապետի, Ամիր օղլու երգերը, իսկ իր աշուղական գործունէութեան ընթացքում, ինչպէս գրել ենք մեր հրատարակած «Պարսկահայ մորագոյն աշուղներ» (Վիեննա, 1925 թ.) գրքում, յօրինել է մի հասիկ երգ, որը, սակայն, գեղարւեստական մի առանձին արժէք չի ներկայացնում: Չնայած այդ հանգամանքին, Միսկին Ստեփանը վիրայէս աշուղ է հռչակւել Գ. Լևոնեանի գրքում, բայց թէ ինչո՞ւ է կայանում նրա վարպետութիւնը, դա մնում է հանելուկ և որի պատասխանը պիտի վերագրել Լևոնեանի վառ երևակայութեան: Սակայն, կայ ամենաէականը, որ աշուղական գրականութեան պատմութիւնը պահանջում է լուրջ և բարեխիղճ ուսումնասիրութիւն:

ԱՐԱՄ ԵՐԵՄԵԱՆ

Թեհրան

«ՍԱՅՆԱԹ-ՆՈՎԱՅԻ ՏԱՂԵՐԸ»

ՊՐՕՖ. ԴՐ. Ռ. ԱՐՐԱՀԱՄԵԱՆԻ

ԹԵՀՐԱՆ, 1943 թ.

Թեհրանի «Մողերն» տպարանից լոյս տեսաւ պրօֆ. դր. Ռ. Արրահամեանի «ՍԱՅՆԱԹ-ՆՈՎԱՅԻ ՏԱՂԵՐԸ» խորագրով 195 էջից բաղկացած գիրքը: Դա տաղանդաւոր աշուղի մասին մինչև օրս հրատարակած հատորներից տարբերուում է նրանով, որ բառագիտական տեսակէտից աշխատում է տալ որոշ ճշտութեան: Այդ նկատուածով էլ կազմւած է գրքի բառարանը: Սակայն, չնայած այդ հանգամանքին, գրքի բանասիրական-կենսագրական բաժինը ոչ միայն նորութիւններ չի բերում և բանասիրական գրականութեան կողմից արդէն քննւած, լուսաբանւած հարցերի կրկնութիւն է, նուազրած գլխաւորապէս Ախլերդեանի, Գ. Սասունի, պրօֆ. Լեւոն Մելիսեթբեգեանի և ուրիշ հմուտ բանասէրների բարեխիղճ ու բազմակողմանի ուսումնասիրութիւններից, այլ և աշուղի վերաբերեալ շատ էական կէտեր, որոնք արդէն լուսաբանւած են հայ գրականութեան էջերում, գրքում կամ պակասում են, կամ թերի են պարզաբանւած: Մօտ ապագային թողնելով այդ կարևոր հարցերի քննութիւնը, այժմ անցնենք գրքի «Սայեաթ-Նովայի վերագրւած անհայտագուտ տաղեր» խորագրով էջերի լուսաբանութեանը:

Պ. Արրահամեանը հարցի էութեան Սայեաթ-Նովայի երգերի յանգաւորման և տաղաչափական արեւստի կողմից մօտենալով գտել է, որ Կեամի եւ Առնաս-ում (1938 թ. Դեկտ.) մեր հրատարակած վեց երգերից հիմազը վաւերական չեն, և իր տեսակէտները հիմնել է հետեւեալ կէտերի վրայ.

1) Իմիտասիոն կատարողները շատ լաւ են հասկանում, որ

ամէն երգի վերջում պէտք է յիշատակել հեղինակի անունը, 2) Թիֆլիսի բարբառով միայն Սայեաթ-Նովան չի, որ գրել է, 3) գերիշխողը յամենայն դէպս Սայեաթ-Նովայի աշուղական արւեստը չէ:

Պ. Աբրահամեանի սոյն կարծիքները զուրկ լինելով գիտական մօտեցումից, ֆնում են սոսկ ենթադրութիւններ: Ահա թէ ինչո՞ւ.

1) Ամէն մի գրականագէտ, բանասէր և պօէտ շատ լաւ գիտէ, որ բանաստեղծական ձիրքով օժտւած անհատները կարիք չունեն իմիտասիոն (նմանողութիւն) կատարելու և իրենց յօրինած երգերի վերջում այլ անուններ յիշատակելու: Դրան ապացոյց՝ հայ մամուլում Սայեաթ-Նովայի նկատ հիւսւած բազմաթիւ երգերի տրւագորութիւնը: Բացի այդ, իմիտասիոն կատարելու համար անհրաժեշտ է լայն ծանօթութիւն Թիֆլիսի բարբառին, որը մասնագիտական լուրջ աշխատանք է և պահանջում է լեզւաբանական պատրաստութիւն:

2) Թիֆլիսի բարբառով միայն Սայեաթ-Նովան չգրելու հանգամանքը պ. Ռ. Աբրահամեանն իր գրքում ընդգծելիս մոռացել է ամենաէականը, որ տաղանդաւոր աշուղի թէ՛ լեզական և թէ՛ ոճական արւեստն անշուքն ինքնատիպ է, անշուքն առանձնայատուկ, որ այդ տիպիքական յատկանիշները Սայեաթ-Նովային միանգամայն տարբերում են Թիֆլիսի բարբառով գրող միւս աշուղներից, տաղասացներից և պօէտներից: Դրանով էլ պիտի բացատրել, որ ամէն անգամ տաղանդաւոր աշուղի մի որևէ երգը լսելիս՝ դեռ աշուղի անւան չհասած, միայն ոտանաւորի լեզւից և ոճից հետեցնելով, ասում ենք՝ «Սայեաթ-Նովա»:

Ահա թէ ինչո՞ւ պ. Աբրահամեանը որքան էլ Սայեաթ-Նովայի տաղաչափական և ութմական արւեստը հիմք ունենալով՝ ճգնի ժխտել յայտնագործւած հինգ երգերի հարազատութիւնը, դարձեալ փաստերը գալիս են հաստատելու միայն մի հանգամանք, որ նրա մօտեցումը թէ՛ միակողմանի է և թէ՛ սխալ, որովհետև որևէ բանաստեղծի երգերի հարազատութեան խնդիրը գիտական հիմունքներով պարզելիս՝ ամէն մի բարեխիղճ բանասէր նկատել չի առնում զլիաւորապէս յանդ, վանկ և ութմ, ինչպէս այդ արել է պ. Աբրահ-

համեմանը, այլ և քննում է երգերի արւեստի հիմնական բոլոր յատկանիշները՝ գեղագիտական կողմի, պատկերաւոր նմանութիւնների և կառուցածքի հետ բաճապատկերները, երանգաւորութիւնները, քնարական առանձնայատկութիւնները՝ զգացմունքի անկեղծութիւնը, մաքրութիւնը, խորութիւնը և մանաւանդ լեզուն և ոճը, որոնք որոշում են իւրաքանչիւր գրւածքի բնաւորութիւնը և յատուկ են ամէն մի գրողի։ Դրա համար էլ ասում ենք Քիսահակեանի, Տէրեանի, Սայեաթ-Նովայի ոճ կամ լեզուն։

Կայ մի այլ հանգամանք։ Նշած տաղերը բերնից բերան անցնելով և տաղարանից տաղարան արտագրւելով՝ շատ բան կորցրել են իրենց նախնական կառուցւածքից։ Սակայն, չնայած այդ հանգամանքին, հինգ երգերի հարադատութիւնը հաստատում են հետեւեալ էական կէտերը.

1) Երգերի ոճը, երգեր, որոնց մէջ գերիշխողը բացարձակապէս Սայեաթ Նովայի առանձնայատուկ և ինքնատիպ ոճն է։

2) Երգերի լեզուն, որ գերազանցօրէն զրոհւորում է Սայեաթ-Նովայի լեզւական նրբութիւններն ու երանգաւորութիւնները։

3) Երգերի բառակազմութիւնը և պատկերաւոր նմանութիւններն ու համեմատութիւնները, որոնք միանգամայն շեշտում են Սայեաթ-Նովայի երգերի բառերի ու պատկերների յատկանիշները։

4) Երգերում իշխում են Սայեաթ-Նովայի՝ իր ետրի գովաբանական ձևերը։

5) Երգերում հանդէս եկող աշուղական արւեստի որոշ տարրերը, ծթէ ըստ պ. Աբրահամեանի պակասում են ինքնատիպ, հարուստ յանգեր, ապա իշխում են Սայեաթ-Նովայական արւեստի, օրինակ, նոյնայանգ վերջաւորութիւնները։

6) Վերջապէս՝ պ. Աբրահամեանի բնորոշումները հերքում են աշուղի դավթարից մեր հրատարակած Թ-րդ երգով, որ իր էական կառուցւածքով նոյնպէս չունի Սայեաթ-Նովայի յանգաւորման կատարեալ օրինաչափութիւնը և ոչ էլ նրա աշուղական արւեստի ներութիւնները։

Այս էական կէտերն էլ գալիս են ընդգծելու, որ պ. Արարամեանի գրքում տրւած բացատրութիւնները ոչ միայն միակողմանի են, այլ և արդիւնք չտալ եզրակացութեան:

Անժխտելի է, որ Սայեաթ-Նովային նւիրւած ամէն մի նոր դճքի բառարանը գրական տեսակէտից արժէքաւորւում է միայն այն ժամանակ, երբ ճիշտ լուսաբանւում են աշուղի բռները նշանակութիւնները, որոնք նրա երգերի իմաստը հասկանալու տեսակէտից խոշոր դեր են կատարում:

Պ. Արարամեանի խմբագրած գրքի բառարանում, դժբախտաբար, կան բռներ, որոնց իմաստը նա սխալ է մեկնաբանել, իսկ ողջ դէպքերում չհասկանալով, չի կարողացել բացատրել այնպիսի բռներ, որոնց ծագումն ու իմաստը վաղուց լուսաբանւած են: Այս մասին աւելի ցայտուն գաղափար տալու համար այստեղ առաջ բերենք առայժմ մի քանի նմուշներ:

Իր գրքի 164-րդ էջում պ. Արարամեանը, «Դիտողութիւն» խորագրով բաժնում, գրում է.

— Բրօյի բրօյի ինչ բռն է և ինչ լեզւից վերցւած, ինձ յայտնի չէ:

Անկասկած, եթէ պ. Արարամեանը հմուտ լինէր հայ ժողովրդական գրականութեան, ոչ այդ գաւառաբարբառը կը շփոթէր և ոչ էլ իրեն թոյլ կը տար օտարազգի բռն համարելու: Նկատենք և այն, որ Սայեաթ-Նովան բրօյի բռնը գործ է ածել իր յօրինած ոտանաւորներից «Թէգուզ քո քաջը մարտիս ճան» խորագրով երգում և այն էլ կրկնել է չորս անգամ: Ահա այդ երգից մի նմուշ.

«Թէգուզ քո քաջը մարքրիտ տան բրօյի բրօյի,

Թէգուզ քո քաջը ալմաս տան բրօյի բրօյի,

Եւր, չիմ տա, չիմ հիւացնի քիզ քո Եւրէմէն, բարէբարէմէն»:

Բնորոշ է, որ Թիֆլիսի բարձառով լոյս տեսած գրականութեան մէջ — ինչպէս՝ տաղանդաւոր զրամատուրգ Գարսիէ Սոսնիսեանի թատերգութիւններում, Գ. Տէր-Աղէքսանդրեանի «Թիֆ-

յիսեցոց մտաւոր կեանքը խորագրով գրքում և ոչ էլ Սայեաթ-Նո-վայի յօրինած միւս երգերում բայի բառին այնչաւ յեմք հանդիպում:

Ապա ինչ ծագում ունի և ինչ է նշանակում Սայեաթ-Նո-վայի գրչով առաջին անգամ Թիմիշի բարբառում գործածուած բայի բառը: Ովքեր որ լաւ ուսումնասիրել են հայ ժողովրդական երգե-րը, միայն նրանք մեզ հետ կը հաստատեն, որ այդ բառը ոչ թէ օտար լեզուից է վերցւած, ինչպէս կարծում է պ. Արքայամեանը, այլ պատկանում է Խաւրքերի բարբառին: Ահա այդ մասին հմուտ Սայեաթ-Նովայադէտ Նիկոյ Աղբալեանի լուսաբանութիւնը.

— Գ. Հախվէրդեանն իր ծանօթութեան մէջ գրում է (էջ 51).

«Բայի բայի—անչափ և անհամար: Այս բացատրութիւնը մի կռահում է աւելի, քան այդ կրկնաւոր ասութեան բուն նշանա-կութիւնը: Այս բառն իր բուն նշանակութեամբ գործ են ածում Խաւրքերի բարբառում: Այսպէս ասում են. ճակտին բայ բայ մարգրիտ ունի, ճակտին բայ բայ զազիններ (հին ոսկէ դրամի մի տեսակն է) ունի, և այլն. և նշանակում է «շարան-շարան», «շարէշար»: Այսպիսով «անթիւ, անհամար» բացատրութիւնը պէտք է անհիշտ նկատել («Գործ», 1917, Բագու):

Սակայն, պ. Արքայամեանը 26 տարի առաջ հայ բանա-սիրական գրականութեան մէջ արդէն լուսաբանուած բայի բառի ի-մասան իր գրքում ոչ միայն չի կարողացել բացատրել, ոչ միայն Խաւրքերի սիրուն բարբառը օտար լեզու բառ է համարել, այլ և ի-րաներէն ու արաբերէն որոշ բառերի նշանակութիւնը ևս սխալ է մեկնաբանել. ահա մի նմուշ.

Սայեաթ-Նովան իր յօրինած «Առանց խղ ինչ կօթիւ» եր-գի մէջ (էջ 81) ասում է.

«Էրած խօրված ման իմ գալի, մէ տիղ չը կայ մար ունէնամ,

Լիզվով չիմ կանացի ասի, թէգուզ խօսկս փարդ ունէնամ»:

Գ. Արքայամեանն իր գրքի բառարանում (էջ 190) փարդ բառի դիմաց գրել է՝ միաւոր, մի հասիկ, միակ: Սակայն, Սայեաթ-Նովայի բառի բուն նշանակութիւնն այդ իմաստը չունի: Ահա այդ մասին պ. Ն. Աղբալեանի բացատրութիւնը.

—...«Փարդ բառը, որ պարսկերէն հնչում է ֆարդ, նշանակում է բանաստեղծութեան մի տող: Ու մեզ թւում է, որ Սայեաթ-Նովան այս իմաստով է գործածում «փարդ» բառը. նա ուզում է ասել— «Լեզուով չեմ կարողանում ասել, իմ հոգեկան վիճակն արտայայտել, թէկուզ և խօսքս բանաստեղծութեան մի տող լինի»:

Ուրեմն, պ. Աբրահամեանի բառաքնական բացատրութիւնը չի պարզում Սայեաթ-Նովայի գործածած *փարդ* բառի բուն իմաստը:

Բայց ահա պ. Աբրահամեանի մի այլ սխալ մեկնարանութիւնը: «Առանց ինչ ինչ կօճիւն» երգում (էջ 64) Սայեաթ-Նովան գրում է.

«Առանց քիզ ի՞նչ կօնիմ աշխարիս մալըն.

Զիմանայ ֆաշագըն, չիմանայ դայըն»:

Ընդգծւած բառերի նշանակութիւնն Ախվերդեանն իր բառարանում չի տւել, որովհետեւ շատ պարզ են և հասկանալի, իսկ պ. Աբրահամեանն իր գրքում մեկնաբանել է այսպէս. ֆաշագ—շիրտաւոր, գլխացաւոր. դայ—խօսակցութիւն, խօսք, բացատրութիւններ, որոնք միանգամայն աղաւաղում են աշուղի ամբողջ տողի իսկական իմաստը: Քալաֆ նշանակում է քաղաք, իսկ դալ՝ բերդ, ամրոց:

Էլ կանգ չենք առնում պ. Աբրահամեանի գրքի որոշ բառերի վրայ, որոնց բացատրութիւնները ևս չեն արդարանում և կասկածելի են:

Նոյնպէս պ. Աբրահամեանն իր գրքի ընթերցողների համար անորոշ և շփոթ դրութիւն է ստեղծել՝ Սայեաթ-Նովայի ծննդավայրի մասին հաղորդելով այսպիսի հակասական տեղեկութիւններ.

—«...Մնում է փոքրիկ Արութինը, ապագայ Սայեաթ-Նովան, Թիֆլիսում, իսկ ըստ Լեոնիձէի, որ հիմնւում է Թէյմուրազ արքայազնի խօսքերի վրայ—Սանահնում»:

Այս հակադիր տողերը միանգամայն մթազնում են տա-
ղանդաւոր աշուղի ծննդեան տեղի խնդիրը, որով ընթերցողներին
համար որոշապէս չի պարզւում մի կարևոր հարց — Սայեաթ-Նովան
Թիֆլիսումն է ծնւել, թէ՛ Ստանհնում:

Բացի այդ, նկատենք, որ Թէյմուրազ արքայազնի գրաւոր
տեղեկութիւնը, որի վրայ հիմնւել է Լիոնիձէն և պ. Աբրահամեանը
յիշատակել է իր գրքում, չի կառուցւած ստոյգ տեղեկութիւններին
վրայ, մի գրութիւն, որի կեղծ յիմնը հաստատում է հէնց ինքը՝
Սայեաթ-Նովան իր թուրքերէն ոտանաւորի հետեւալ տողերով.

«Վաթանըմ Թիֆլիզ դուր, սաթի Գուրջիստան,

Անամ հաւաքարլու, աթամ հաւաքլու»:

(Հայրենիքս է Թիֆլիս, երկիրը Վրաստան,

Մայրս Հաւաքարցի, հայրս Հաւէքցի):

Այս փաստն էլ միանգամայն հերքում է պ. Աբրահամեանի
գրքում արձանագրւած Լիոնիձէի անհիմն տեղեկութիւնը, թէ
Սայեաթ-Նովան ծնւել է Ստանհնում:

Բայց պ. Ռ. Աբրահամեանը նման մի անհեթեթ տեսակէտ
իւր գրքում յիշատակելիս գոնէ նկատի պիտի ունենար մի շատ տա-
րական ճշմարտութիւն, որ Սայեաթ-Նովան աւելի լաւ գիտէր իր
ծննդավայրը, քան թէ մի Լիոնիձէ, որ հիմնւելով Թէյմուրազ արքա-
յազնի անհիմն խօսքերի վրայ, աղաւաղել է իսկական իրողութիւնը:

Վերջապէս, հրապարակում կայ մի ուրիշ փաստ, որ բոլորե-
վին հերքում է թէ՛ Թէյմուրազի, թէ՛ Լիոնիձէի անհեթեթ կարծիք-
ները: Դա պրոֆ. Հր. Աճառեանի յայտնաբերած ձեռագրի յիշատա-
կարանն է, գրւած 1766 թւին Սայեաթ-Նովայի ձեռքով և ուր ա-
շուղն իրեն անւանում է Թլփիսցի (Թիֆլիսցի): Ահա փաստը.

«Ստեփաննոս քահ. գրիչ Թլփիսցի, որդի Կարապետի,
մալանուն Սայեաթ-Նովայ»:

Այս տողերն էլ վերջնականապէս հերքում են պ. Աբրա-
համեանի գրքում նշւած Լիոնիձէի անհեթեթը, թէ Սայեաթ-Նո-
վան ծնւել է Ստանհնում, և միաժամանակ հաստատում, որ աշուղի
ծննդավայրն է Թիֆլիսը:

9. Արբանյակների գրքում լրիւ չի լուսաբանւած նաև Սայեթ-Նովայի եպիսկոպոսութեան հարցը։ Այս մասին նրա գրքում կարդում ենք միայն այսքան.

— Ընչ վերաբերում է Սայեթ-Նովայի եպիսկոպոսութեան հարցին, որ հրապարակ դրեց Յ. Թումանեանը, ըստ որի նա ձեռնադրել է եպիսկոպոս Դաւիթ անունով և Իրակլիի հովանաւորութիւնն է վայելել, թէպէտ և ցոյք կեանք է ունեցել, այդ հարցը հիմնովին չլուծւում է հետագայ ուսումնասիրութիւններով։

Թէ Թումանեանն ինչպիսի փաստեր է հրապարակ դրել և ինչ աղբիւրներով «Չրել» նրա «տեսութիւնը», այս կարևոր կէտերի լուսաբանութիւնն ընթերցողները չեն գտնում պ. Արբանյակների գրքում։

Այստեղ նախ նշենք, որ բանասիրական գրականութեան մէջ վերջնականապէս ընդգծւած է, որ Սայեթ-Նովան ձեռնադրւում է նախ քահանայ, ապա վարդապետ։ Միայն բանաստեղծ Յովհ. Թումանեանն է, որ 1913 թւին հայ գրողների ընկերութեան կազմակերպած մի երեկոյթում «գեղուցեց» Էջմիածնի դիւաններում կատարած իր հետազոտութիւնների մասին, որ իբր թէ Իրակլի թագաւորի եւ Սիմեօն, Ղուկաս կաթողիկոսների միջեւ փոխանակւած ցրագրութիւնից պարզւում է, որ կնոջ մահից յետոյ, 1768 թւին, Իրակլ թագաւորն իր սիրած սագանդար Սայեթ-Նովային եպիսկոպոս ձեռնադրել տալով, նշանակում է թեմակալ-առաջնորդ Հախպատում։ Այդ շրջանում էլ աշուղը, ըստ Թումանեանի, հակառակ իր ունեցած բարձր կոչման, ցոյք կեանք է վարում, բայց ժամանակի հոգևոր իշխանութեան պատժից գերծ մնում, որովհետև նա վայելում է թէ՛ վրաց Իրակլի թագաւորի, թէ՛ թագաժառանգ Գէորգի և թէ՛ Վրաստանի արքունի ազնւականութեան շնք պաշտպանութիւնը։ Նկատենք նոյնպէս, որ Թումանեանի այս անհիմն «տեսութիւնները» կրկնեցին նաև 1916 թ. ռուս բանաստեղծ Վալերի Բրիւսովը, 1918 թ. Գրիշաչիլին և 1926 թ. Լէօն։ Սակայն բանասիրական լուրջ գրականութիւնը միանգամայն հերքեց Թումանեանի

«գիւար», ապացուցելով՝

1) Որ Քումանեանի նշած էջմիածնի դիւան կոչւածն իրապէս Գիւար քհնյ. Աղանեանի «Դիւան հայոց պատմութեան» 3-6-րդ հատորներն են:

2) Որ Ղուկաս կաթողիկոսի Իրակլի թագաւորի հետ փոխանակած գրադրութեան մէջ յիշատակուող հոգեօրականը ոչ թէ Սայեաթ-Նովան է, այլ Դաւիթ Եպիսկոպոս Ղարդանեանը:

3) Որ Սայեաթ-Նովան ինքն իր վրացերէն երգերում իբրեւ անւանում է միշտ վիրդապետ և ոչ երբէք Եպիսկոպոս:

4) «Ղուսարար» կոչումը, որ աշուղը յիշատակում է իր մի երգում և Քումանեանը հիմք ընդունում, վանական կեանքում համեստ մի պաշտօն է:

Էլ կանգ չենք առնում Սայեաթ-Նովայի կենսագրական տւեալների, ծննդեան թւականի, դեռպանութեան, աշուղ չլինելու և այլ էական կէտերի վրայ, որոնք պ. Աբրահամեանի գրքում կամ թերի են լուսաբանւած, կամ պակասում են և կամ աղաւաղւած են, երևոյթներ, որոնք նսեմացնում են նրա գրքի բանասիրական և գիտական արժէքը:

ԱՐՄՄ ԵՐԵՄԵԱՆ

Թեհրան

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

	Էջ
1—Աշուղը	3
2—Միջավայրը	5
3—Կեանքը	7
4—Արտաքինը և բնաւորութեան գծերը	13
5—Մահը	13
6—Ազդեցութիւններ	14
7—Աշուղի «Դավթարը»	16
8—Երգերի յօրինւածքը	17
9—Երգերը	19
Ա) Միւրոյ երգեր	20
Բ) Ղաբիբի երգեր	23
Գ) Կրօնական երգեր	24
Դ) Խրատական երգեր	26
Ե) Հարսանեկան երգեր	28
Ձ) Երգիծական	28
Է) Միւս երգերը՝ 1. Այլաբանական, 2. Մատանու երգը	30
Ը) Թրքերէն երգերը	31
10—Դասակարգերը	34
11—Իբրեւ խաների աշուղ	35
12—Լեզուն և ոճը	35
13—Տաղաչափական արւեստը	36
14—Աշուղի յօրինած եղանակները	38
15—Աշուղի կուլտուրական դերը	39
16—Աշուղ Յարթուն օղլու երգերը	43—111
17—Բառարան	113
ՃՇՏՈՒՄՆԵՐ	
18—Ո՞րն է առաջին հայ աշուղական դպրոցը	124
19—«Սայեաթ-Նովայի տաղերը»	133

- 1—ՍՊԱՀԱՆԻ ՓԷՐԻԱ ԳԱԽԱՌԸ, ազգագրութիւն, պրօֆ. Հրաչ. Աճառեանի առաջաբանով, Նոր-Ջուղա, 1919 թ.
- 2—ԻՂԻԱԼԻՍՏԸ, պանտօմիմա, Նոր-Ջուղա, 1919 թ.
- 3—ԱՇՈՒՂ ՅԱՐԹՈՒՆ ՕՂԼԻ, Ա.—Նոր-Ջուղա, 1920 թ.
- 4—ՊԱՐՍԿԱՀԱՅ ԱՇՈՒՂՆԵՐ, Բ.—Ամիր օղլի, Ղուլ էգագ և Արդին օղլի. Նոր-Ջուղա, 1920 թ.
- 5—ՊԱՐՍԿԱՀԱՅ ԱՇՈՒՂՆԵՐ, Գ.—Բաղէր օղլի, Ղուլ Արզունի, Ղուլ Սարգիս Շրիշկանցի և Միսկին Ստեփան, Նոր-Ջուղա, 1921 թ.
- 6—ՉԱՐՄԱՀԱԼԻ ԺՈՂՈՎՐԴԱԿԱՆ ԲԱՆԱՀԻԻՍՈՒԹԻՒՆԸ, Հ. Ներսէս Ակինեանի առաջաբանով, Վիեննա, 1923 թ.
- 7—ՊԱՐՍԿԱՀԱՅ ՆՈՐԱԳՈՅՆ ԱՇՈՒՂՆԵՐ, —Միսկին Մատթէոս, աշուղ Ալլահվերդի, Մարտիրոս Մանուկեան, Միսկին Ստեփան, Վիեննա, 1925 թ.
- 8—ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՆԿԱՐԻՉՆԵՐԻ ԱԼՄԱՆԱԽԸ, Արտաշէս Կարինեանի առաջաբանով, 1926 թ., Գարիգ.
- 9—ՍԵԻԱՆ, Վալտերապոյն կօմպօզիտօրներ, 1927 թ., Ս. Ղազար-Վենետիկ.
- 10—«ԱՐԻԵՍ», Նկարչական և երաժշտական պատկերազարդ երկամսեայ թերթ, 1927 թ., Երևան.
- 11—ՆԿԱՐԻՉ ՍՏԵՓԱՆ ԱՂԱՋԱՆԵԱՆ, 1927 թ., Երևան.
- 12—ԱՇՈՒՂ ՂՈՒՂ ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ, 1929 թ., Վենետիկ.
- 13—ՊԱՐՍԿԱՀԱՅ ԱՇՈՒՂՆԵՐ, —Աշուղ Ամիր օղլի, Վենետիկ — Ս. Ղազար, 1930.
- 14—ՊԱՐՍԿԱՀԱՅ ԱՇՈՒՂՆԵՐ, —Վերաճնունդի մատենաշար, 1930, Թեհրան.
- 15—ՓՇՐԱՆՔՆԵՐ ՋՈՒՂԱՀԱՅ ԵՒ ՀՆԴԿԱՀԱՅ ԲԱՆԱՀԻԻՍՈՒԹԻՒՆԻՑ, Վիեննա, 1931 թ.
- 16—ՌՈՒՍԱՀԱՅ ԹԱՏՐՈՆԻ ՊԱՏՄՈՒԹՅՈՒՆԸ, սկզբից մինչև 70-ական թւականը (Թիֆլիսի պետական հայ Թատրոնի արտիստների առաջաբանով), Վենետիկ — Ս. Ղազար, 1933 թ.
- 17—ԹԻՖԼԻՍԻ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՊԱՆԹԵՆՆԵՐՈՒՄ, հրատ. Վաչագան Ամստերդամի, 1941 թ., Վիեննա.
- 18—«ԵԱԼԱԼԻ», —Նոր-Ջուղայի ժողովրդական պարերգը, Վիեննա, 1941 թ.
- 19—ՆՈՐ-ՋՈՒՂԱՅԻ 17-ԲԴ ԴԱՐԻ ՈՐՄԱՆԿԱՐՉԱԿԱՆ ՅՈՒՇԱՐՉԱՆԸ, Գերշ. Տ. Գարեգին Արքեպ Յովսէփեանի առաջաբանով, Նիւ-Եօրկ, 1944 թ.
- 20—ԷՋԵՐ ՆՈՐ ՋՈՒՂԱՅԻ ՈՐՄԱՆԿԱՐՉՈՒԹՅՈՒՆԻՑ, Արշակ Չօպանեանի առաջաբանով, 1945 թ., Գարիգ.
- 21—ԱԿԱԵՄԻԿՈՍ ԱԻՅՏԻՔ ԻՍԱՀԱԿԵԱՆԻ ՊՕԷԶԻԱՅԻ ՀԻՄՆԱԿԱՆ ԳԾԵՐԸ, 1946 թ., Նոր-Ջուղա.

II
27405

ԳԻՆՆ Է 40 ՌԻԱԼ

Ստանալու համար դիմել Հրապարակչին, հետևեալ հասցեով.—

Caro Ashoughian, c/o A. I. O. C. Ltd.

Central Stores, Bawarda

ABADAN

ԳԱՄ Հիմնարար Գիտ. Գրադ.

220027405

11
1700